

**Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы**

**Заң институты
Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы**

5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығына арналған

МКТ 1201 Мемлекет және құқық теориясы пәні бойынша

ОҚУ-ӘДІСТЕМЕЛІК КЕШЕНІ

Оқыту нысаны: күндізгі

Курс: 1

Семестр: 1

Кредит саны: 2

Қарағанды 2018

**Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы**

**Заң институты
Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы**

**Бекітемін
Академия бастығының
оқу ісі жөніндегі орынбасары
з.ғ.д., профессор
полиция полковнигі**

**_____ З.С. Тоқыбаев
2018ж. «__» _____**

5В030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығына арналған

МКТ 1201 Мемлекет және құқық теориясы

**пәні бойынша жұмыс оқу бағдарламасы
(SYLLABUS)**

Оқыту нысаны: күндізгі

Курс: 1

Семестр: 1

Кредит саны: 2

Дәріс: 15

Семинар: 15

КООЖ: 15 (7-аудиториялық, 8-аудиториядан тыс)

КӨЖ: 45

Курстық жұмыс: 1 семестр

Емтихан: 1 семестр

Қарағанды 2018

**5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығына арналған
«Мемлекет және құқық теориясы» пәні бойынша жұмыс оқу
бағдарламасы (SYLLABUS), 111 бет.**

Құрастырған: мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті,
полиция подполковнигі Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы

Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының отырысында
қарастырылды.

2018ж. «15» мамырдағы № 23 хаттама

Мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасының бастығы, з.ғ.к.,
полиция подполковнигі

Р.Қ. Джиембаев

Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясының ОӘК отырысында бекітілді.

2018ж. «__» маусымдағы № __ хаттама

© Қазақстан Республикасы ІІМ Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды
академиясы, 2018ж.

2.1. Негізгі ақпарат

1. Шифр және мамандық атауы	5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығы
2. Курс, семестр	1-курс 1-семестр
3. Пән циклі	міндетті
4. Кредиттер саны	2
5. Сабақ өткізу орны	Оқу аудиториясы және дәріс залы
6. Лектор	Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, полиция подполковнигі Тел. 2-11, 3-12
7. Сабақ беруші оқытушы	Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы - мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, полиция подполковнигі Тел. 2-11, 3-12

2.2. Пререквизит: Аталмыш курстың материалын игеруден бұрын курсантка белгіленген жұмыс оқу жоспары көлемінде алатын тиісті құқықтық теориялық білім қажет. Ол білімді келесі пәндер барысында игеруге міндетті:

- Қазақстан тарихы;
- Құқық негіздері;
- Қоғамтану.

2.3. Постреквизит: Белгіленген курс бойынша оқыту көлемі курсанттардың білім, іскерлік, ғылыми зерттеулер барысында арнайы ғылыми ілімдерді пайдалануда ұсынымдар мен дағдыларды пайдалану мақсатында келесідей пәндерді: Қазақстан Республикасының Конституциялық құқығы, Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы, Қазақстан Республикасының қылмыстық құқығы, Қазақстан Республикасының халықаралық және азаматтық құқықтары, Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары.

2.4. Пәннің қысқаша сипаты. Пәннің мақсаттары мен міндеттері:

«Мемлекет және құқық теориясы» пәні курсанттарға жалпы мемлекеттік және құқықтық құбылыстарды, қазіргі қоғамның және саяси жүйенің мемлекет пен құқықтың орны мен рөлі туралы, заңдылық пен конституциялылық, құқық шығару және құқық қорғау, құқық бұзушылық және заңды мінез-құлқы, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары, жеке тұлға мен мемлекет арасындағы қарым-қатынас туралы қазіргі заманғы білімдерін беруге арналған.

Заңгерлік факультеттері мен жоғары оқу орындарының бірінші курсына мемлекет пен құқық теориясын оқытудың мақсаты мемлекеттің және заңның мәнін, қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеу тетігін, сонымен қатар ең маңызды, негізгі мәселелерді, тұтастай мемлекеттік және құқықтық шындық туралы іргелі тұжырымдарды және Қазақстан Республикасының ерекшелігін зерттеудің негізгі ережелерін зерттеу болып табылады.

Мемлекет пен құқық теориясын зерделеу барысында курсанттар құқықтың барлық салаларының негіздері бойынша білім алады, заң шығару принциптерін меңгереді, заңнаманы дамыту үрдістерін талдайды және Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасының тиімділігіне талдау жасайды.

Осыған байланысты мемлекет пен құқық теориясы құқық саласында мамандыққа кіріспе болып табылады. Сондықтан нақты заң ғылымдары өздерінің ғылыми-зерттеу жұмыстарында мемлекет пен құқық теориясының категориялық және тұжырымдамалық аппаратын кеңінен қолданып, мемлекет және құқық теориясы заңның барлық квинтэссенциясын шоғырландыратын интегративтік байланыстың рөлін атқарады. Мемлекет және құқық теориясының объектісі - мемлекеттік және құқықтық құбылыстар болып табылады.

Пәнді зерделеу міндеттері:

Бұл пәнде мемлекет пен құқық теориясының мейлінше маңызды мәселелерін және мәселелі жақтары қарастырылған. Әсіресе, мемлекеттің пайда болу туралы мәселеге көзқарастардың әр қилылығы, қоғамның саяси жүйесінің даму генезисі, мемлекет нысанын зерделеудің әдістемелік проблемалары, құқықты түсіну проблемалары, құқық теориясының жалпы сипаттамасы, құқық нормасы мен нормативтік актілер мәтінінің өзара байланысуының теориялық проблемаларына көп көңіл бөлінген.

«Мемлекет және құқық теориясы» курсының негізгі міндеттері: курсанттардың салыстырмалы құқықтану санаттары мен түсінігін меңгеру; елдердің түрлі құқықтық жүйесіндегі қолданыстағы мемлекеттік-құқықтық заңнамаларына дұрыс бағдарлауға, елдердің қазіргі құқықтық жүйесіндегі нормативтік-құқықтық актілерді түсіну және талқылау дағдылары мен іскерленуге оқыту.

Пәнді зерделеу нәтижесінде курсант білуі керек:

- қазіргі құқық жүйесі және ілім;
- құқықтағы (құқық әдістерінің теориясы) әдістемелік мәселелері.

Үйренуі керек:

- Қазақстан Республикасының заңнамаларында құқыққолданудың қазіргі құқық жүйесіндегі нормативтік-құқықтық актілер мазмұнын тәжірибеде пайдалану;

- «құқықтану» әдісін құқықтық құбылыстарды зерделеудің бірден-бір маңызды құралы ретінде тәжірибеде пайдалану;

- қазіргі құқық жүйесінің жалпы, ерекше және жалғыздылығын айқындау үшін салыстырмалы әдісті қолдану.

2.5. Пән бойынша тапсырмаларды орындау және тапсыру кестесі

№	Жұмыс түрлері	Мазмұны және мақсаты	Ұсынылған әдебиеттерге сілтеме	Бақылау нысаны (рейтинг шкалаға сәйкес)	Балл (рейтинг шкалаға сәйкес)	Есеп беру нысаны	Тапсыру мерзімі
1	Семинар сабағында ауызша жауап беру және баяндама жасау	Семинар сабақтарының жоспарына сәйкес	Семинар сабақтарына дайындалу үшін ұсынылған әдебиеттерді қолдану	Курсты оқу барысындағы сабақ кестесі мен және оқу жоспарымен сәйкесі	Күнділікті тексеру, семинар сабақтарындағы жұмыстар мен ауызша жауаптары 100 % дейін бағаланады	Ағымдық бақылау (семинар сабақтарындағы жұмыстар мен ауызша жауаптары бағаланады)	Семинар сабақтары мен КОӨЖ сабақтарының сабақ кестесі және оқу жоспарына сәйкес
2	КОӨЖ сабағында ауызша жауап беру және баяндама жасау	КОӨЖ сабақтарының жоспарына сәйкес	КОӨЖ сабақтарына дайындалу үшін ұсынылған әдебиеттерді қолдану	Курсты оқу барысындағы сабақ кестесі мен және оқу жоспарымен сәйкесі	Күнділікті тексеру, семинар ж/е КОӨЖ сабақтарындағы жұмыстар мен ауызша жауаптары 100 % дейін бағаланады	Ағымдық бақылау (семинар және КОӨЖ сабақтарындағы жұмыстар мен ауызша жауаптары бағаланады)	Семинар сабақтары мен КОӨЖ сабақтарының сабақ кестесі және оқу жоспарына сәйкес
3	Межелік бақылауға дайындық	сабақтарының жоспарына сәйкес	сабақтарға дайындалу үшін ұсынылған әдебиеттерді қолдану	Курсты оқу барысындағы сабақ кестесі мен және оқу жоспарымен сәйкесі	Тестілеу немесе Коллоквиум (100% дейін)	Межелік бақылау	семестрдің 7 және 14 аптасы
4	Реферат, эссе жазу, слайд-проект дайындау	КӨЖ сабақтарының жоспарына сәйкес	КӨЖ сабақтарына дайындалу үшін ұсынылған әдебиеттерді қолдану	Курсты оқу барысындағы сабақ кестесі мен және оқу жоспарымен сәйкесі	Тестілеу немесе Реферат қорғау (100% дейін)	Үй жұмысы/ КӨЖ тексеру	Семинар сабақтары мен КӨЖ сабақтарының сабақ кестесі және оқу жоспарына сәйкес
5	Емтиханға дайындық	Білім алушылардың пән бойынша қортынды білімдерін тексеру	Негізгі және қосымша әдебиеттердің тізімімен сәйкестігі	Барлық оқу процесі аралығындағы дайындық	Қорытынды бақылау	Қорытынды	Курс аяқталғаннан кейін емтихан кестесімен сәйкестігі

2.6. Курс саясаты:

Курсанттарға қойылатын талаптар:

- сабаққа қатысу;
- КОӨЖ және КӨЖ, рейтингтер бойынша тапсырмаларды орындау, семинар сабақтарына жүйелі түрдеу дайындалу;
- сабақтарда белсенділік таныту;
- тапсырмаларды уақытында орындау;

- пәнді, курстың жекелеген тақырыптарын зерделеуде бастамашылық таныту.

Жол берілмейді:

- сабақтан кешігу және кетіп қалу;
- сабақ барысында ұялы телефонды қолдану;
- сабақ барысында оқытушыға және жолдастарына бөтен сұрақтар қойып, әңгімелесіп, алаңдату;
- оқытушыға және жолдастарына дәрекілік, тұрпайылық көрсету;
- тапсырмаларды уақытында тапсырмау.

2.7. Әдебиеттер тізімінің мазмұны

№№	Автор, атауы	Жылы, басылым орны
1. Құқықтық актілер		
1.	Қазақстан Республикасы Конституциясы (2017ж. өзгертулер мен толықтырулар).	// www.zakon.kz
2.	Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі (2017ж. өзгертулер мен толықтырулар).	// www.zakon.kz
3.	Қазақстан Республикасы Еңбек кодексі (2015ж. 23.11).	// www.zakon.kz
4.	Қазақстан Республикасы Қылмыстық процесілік кодексі (2017ж. өзгертулер мен толықтырулар).	// www.zakon.kz
5.	Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі (2017ж. өзгертулер мен толықтырулар).	// www.zakon.kz
6.	Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 ж. 05 шілде № 235-V (өзгертулер мен толықтырулармен 10.02 2017 ж.).	// www.zakon.kz
7.	Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 26 желтоқсандағы №2733 «Қазақстан Республикасының Президенті туралы» Конституциялық Заңы (2017ж. 22.12 өзг. мен толықт.)	// www.zakon.kz
8.	«Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 16 қазандағы № 2529 Конституциялық заңы (2017ж. 15.06 өзгерістер мен толықтыруларымен қоса)	// www.zakon.kz
9.	Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 20 шілдедегі N 83-II «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы туралы» Конституциялық заңы	// www.zakon.kz
10.	Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы «Сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық Заңы (2017ж. 22.12 өзгерістер мен толықтыруларымен)	// www.zakon.kz
11.	«Қазақстан Республикасының Үкіметі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 18 желтоқсандағы №2688 Конституциялық заңы (өзгерістер мен толықтыруларымен қоса)	// www.zakon.kz
12.	«Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 29 желтоқсандағы №2737 конституциялық заңы	// www.zakon.kz

13.	Қазақстан Республикасының 1995ж. 29.12 «Прокуратура туралы» заңы (2016ж. 28.12 өзгерту мен толықтырулар).	// www.zakon.kz
14.	Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы № 148 «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңы (өзгер толықтырумен 18.04 2017 ж.).	// www.zakon.kz
15.	Қазақстан Республикасының 2016ж. 06 сәуірдегі «Құқықтық актілер туралы» заңы	// www.zakon.kz
16.	Қазақстан Республикасының «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңы № 380-IV 06.01 2011 ж. (өзгертулер мен толықтырулармен 20.12 2016 ж.).	// www.zakon.kz
17.	Қазақстан Республикасының «Саяси партиялар туралы» Заңы № 344-II 15 шілде 2002 ж. (2016 ж. 16.11 өзгертулер мен толықтырулармен).	// www.akorda.kz
18.	Қазақстан Республикасының Заңы «Әділет органдары туралы» № 304-II 18 наурыз 2002 (өзгертулер мен толықтырулармен 27.02 2016 ж.).	// www.akorda.kz
19.	Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы «Мемлекеттік қызмет туралы» заңы	// www.zakon.kz
20.	Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 153 «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормаларын және мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығы.	// www.akorda.kz
21.	Қазақстан Республикасының Заңы «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» 23.04 2014ж. (2017ж.18.04 өзгертулер мен толықтырулармен)	// www.akorda.kz
22.	Қазақстан Республикасының 1996 ж. 31 мамыр «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңы № 3-I (2017ж. 27.02 өзгертулер мен толықтырулармен)	// www.akorda.kz
23.	Қазақстан Республикасының Заңы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» № 410-V 18.11 2015ж. (өзгертулер мен толықтырулармен 30.11.2016ж.).	// www.akorda.kz
24.	Қазақстан Республикасы Президентінің 2009ж. 24.08 «2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» жарлығы.	// www.akorda.kz
25.	Қазақстан Республикасының 2007ж. 27 шілдедегі «Білім туралы» заңы (2016ж.22.12 өзгерту мен толықтырулар).	// www.akorda.kz
26.	Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. Назарбаевтың 2012ж. 14 желтоқсандағы Қазақстан халқына Жолдауы: "Қазақстан-2050" стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты	// www.akorda.kz
27.	Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың 2018ж.10.01 «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауы.	// www.akorda.kz
28.	Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 11 қазандағы «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңы.	// www.zakon.kz
29.	Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі N 451 «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы» заңы	// www.zakon.kz

2. Негізгі әдебиеттер

30.	Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы, 2008.
31.	Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясының негізгі мәселелері: оқу құралы	Алматы: Заң әдебиеті, 2009.
32.	Байжанова Г.Т., Әділбекова Қ.Қ. Мемлекет және құқық теориясы пәні бойынша мемлекет бөліміне арналған дәрістер жинағы	Қарағанды, 2003.
33.	Байжанова Г.Т. Құқық теориясы	Қарағанды, 2004.
34.	Байжанова Г.Т. Мемлекет және құқық теориясы	Қарағанды: 2006.
35.	Бейсенова А.У. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы: 2007.
36.	Биекенов Н.А. Мемлекет және құқық теориясы:оқулық	Қарағанды, 2006.
37.	Булгакова Д.А. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық	Алматы: 2007.
38.	Дархамбаева А. Д. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы: негізгі терминдер мен ұғымдарды қысқаша түсіндіру/ А. Д. Дархамбаева.	Алматы: Айдана, 2003.
39.	Жоламан Қ.Д, Мұқтарова А.К., Тәуекелев А.Н. Мемлекет және құқық теориясы	Алматы: Фолиант, 2001.
40.	Жоламан Қ.Д. Мемлекет және құқық теориясы	Алматы: 2007.
41.	Ибраева А.С., Ибраев Н.С. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық	Астана: Фолиант, 2007.
42.	Мемлекет және құқық теориясы: оқулық / Қ. Д. Жоламан	Алматы, 2005.
43.	Өзбекұлы С., Қопабаев Ө. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы, Жеті жарғы, 2006
44.	Өзбекұлы С. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық	Алматы: 2009.
45.	Сапарғалиев Ғ., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы Оқулық.	Астана: Фолиант, 2007.
46.	Сапарғалиев Ғ., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық. 2-басылым.	Алматы: Заң әдебиеті, 2011.
47.	Салкебаев Т.С., Тусупбеков С.С. Мемлекет және құқық теориясы: дәрістер курсы.	Қарағанды 2011ж.
48.	Тусупбеков С.С. Мемлекет және құқық теориясы: дәрістер курсы.	Қарағанды 2017.
49.	Шапахқызы У., Салкебаев Т. Мемлекет және құқық теориясы	Астана, 2009.
50.	Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық.	Алматы, 2008.
51.	Ағдарбеков Т. Мемлекет және құқық теориясының негізгі мәселелері: оқу құралы	Алматы: Заң әдебиеті, 2009.
52.	Байжанова Г.Т., Әділбекова Қ.Қ. Мемлекет және құқық теориясы пәні бойынша мемлекет бөліміне арналған дәрістер жинағы	Қарағанды, 2003.
53.	Байжанова Г.Т. Құқық теориясы	Қарағанды, 2004.
54.	Байжанова Г.Т. Мемлекет және құқық теориясы	Қарағанды: 2006.
55.	Бейсенова А.У. Мемлекет және құқық теориясы	Алматы: 2007.
56.	Биекенов Н.А. Мемлекет және құқық теориясы:оқулық	Қарағанды, 2006.
57.	Булгакова Д.А. Мемлекет және құқық теориясы: оқулық	Алматы: 2007.
58.	Дархамбаева А. Д. Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы: негізгі терминдер мен ұғымдарды қысқаша түсіндіру/ А. Д. Дархамбаева.	Алматы: Айдана, 2003.

3. Қосымша әдебиеттер:		
59.	Абельдинов А.К. Қазақстанда нормашығармашылықтың дамуы	Алматы: Жеты Жарғы, 1998.
60.	Алауов Е. Қылмысқа тосқауыл	Алматы, 1997.
61.	Алексеев А.С. К учению о юридической природе государства и государственной власти	Москва, 1995.
62.	Алимжан К. Әдет-ғұрыптық құқық теориясы мәселелері	Алматы, 2003.
63.	Атаманчук Г.В. Новое государство: поиски, иллюзии, возможности	М., 1996.
64.	Ашитов З.О., Ашитов Б.З. Тәуелсіз Қазақстанның құқығы	Алматы: Жеті Жарғы, 1997.
65.	Ахметова Н.С. ХҮІІІ-ХІХ ғас. қазақтардың әдет-ғұрып заңдары	Қарағанды, 1997.
66.	Баймаханов М.Т. Становление правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан.	Алматы: КазГЮА, 2001.
67.	Баймаханов М.Т. Избранные труды по теории государства и права	Алматы: Адилет, 2004.
68.	Берман Г. Западная традиция права: эпоха формирования	М., 1994.
69.	Богдановская И. Ю. Прецедентное право	Москва, 1993.
70.	Венгеров А.Б. Теория государства и права. - 8-е изд.	Москва: Омега - Л, 2011.
71.	Власенко Н.А. Язык права.	Иркутск, 1997.
72.	Гаврилов О.А. Стратегия правотворчества и социального прогнозирования	Москва, 1993.
73.	Габитов Г.Х. Философия права: учебное пособие для юрид. вузов/ Г. Х. Габитов.	Алматы: NURPRESS, 2010.
74.	Давид Р. Основные правовые системы современности	Москва: Прогресс, 2008
75.	Денисов Ю.А. Общая теория правонарушения и ответственности (социологич. и юридический аспекты).	Л., 1985.
76.	Журсимбаев С. Права человека в международно-правовых актах и Конституции Казахстана	Астана, 2008.
77.	Завадская Л. Н. Механизм реализации права.	М., 1992.
78.	Зивс С. Л. Источники права	М., 1981.
79.	Зиманов С.З. Древний мир права казахов	Алм-ы: 2001
80.	Ибраева А.С. Правовая культура Казахстана: проблемы формирования, факторы развития	Алматы, 2004.
81.	Искакова Г.Қ. Қазақстан Республикасындағы адам құқығы: оқу құралы	Алматы, 2008.
82.	Историческое и логическое в познании государства и права	Л., 1988.
83.	Кашанина Т.В. Происхождение государства и права: современные трактовки и новые подходы.	Москва, 2011.
84.	Кенжалиев З.Ж. Көшпелі қазақ қоғамындағы дәстүрлі құқықтық мәдениет: теориялық мәселелері, тарихи тағылымы	Алматы: Жеті жарғы, 1997.
85.	Керимов Д.А. Культура и техника законотворчества	Москва, 1991.
86.	Керимов Д.А. Методология права: Предмет, функции, проблемы философии права.	Москва, 2000
87.	Комаров С.А., Малько А.В. Теория государства и права	Москва, 2011
88.	Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и	Москва, 2002.

	философии права	
89.	Малиново И.П. Философия правотворчества.	Екатеринбург, 1996.
90.	Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве. Теоретико-информационный аспект.	Саратов, 1994.
91.	Марченко М.Н. Теория государства и права. 2-е изд. доп.	Москва, 2011.
92.	Марача В.Г., Матюхин А.А. Гражданское общество и государство в Казахстане: основные понятия и особенности становления	Алматы, 1999
93.	Матюхин А.А. Государство в сфере права.	Алматы, 2000
94.	Назарбаев Н.Ә. Ғасырлар тоғысында	Алматы, 2000.
95.	Нәрікбаев М.С. Ақиқаттың ақ жолы	Астана, 2000.
96.	Нормы права. Проблемы теории (ред. Байтина М.И.)	Саратов, 1987.
97.	Нурпеисов Е.К., Котов А.К. Қазақстан мемлекеті: хан билігінен президенттік республикаға дейін.	Алматы: Жеты жарғы, 2001.
98.	Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах. / Т.1. Государство. Т.2. Право. Т.3 Государство, право, общество.	Москва, 2010.
99.	Өзбекұлы С. Абай және адам құқы: ғылыми басылым	Алматы: 1995
100.	Парламент және Қазақстанның заң шығару билігі. (жауапты ред. А.Таранов.)	Алматы: Жеты Жарғы, 1995.
101.	Радько Т.Н., Толстик В.А. Функции права.	Москва, 1995.
102.	Рахметов С.М., Бапанов Т.А. Қылмыс құрамы	А., 1998.
103.	Рыбаков В.А. Рецепция права: общетеоретические вопросы: монография.	Омск: Изд-во Ом. гос. ун-та, 2009.
104.	Сартаев С.С. Қазақстан Республикасы билікті бөлу және оларды жүзеге асыру принциптерінің қалыптасуы	Алматы: Жеті Жарғы, 2002.
105.	Семитко А. П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс.	Екатеринбург, 1996.
106.	Современное государство: вопросы теории: монография / А.Д.Керимов.	Москва, 2011.
107.	Социальная структура общества и право: учебное пособие / А.М.Яковлев.	Москва, 2011.
108.	Социальная основания права: монография. / Г.В.Мальцев.	Москва, 2011.
109.	Табанов С.А. Құқықты жүйелендіру	Алматы, 1998.
110.	Табанов С.А. Құқық теориясы мен сот жүйесінің конституциялық негіздері	Алматы, 2001.
111.	Тихонравов Ю. В. Основы философии права.	М., 1997.
112.	Тихомиров Ю.А. Действие закона.	Москва: Известия, 1992.
113.	Теория государства и права: Учебник / Под редакцией Ф.М. Раянова.	Уфа, РИЦ БашГУ, 2012.
114.	Формальные источники права: монография / С.А. Дробышевский, Т.Н. Данцева.	Москва, 2011
115.	Хабибуллин А.Г. Научные основы типологии государства: вопросы теории и практики	Москва, 1997.
116.	Человек, право, цивилизация: ценностно-нормативное измерение: монография / Е.А.Лукашева	Москва, 2011.
117.	Черданцев А. Ф. Логико-языковые феномены в праве, юридической науке и практике	Екатеринбург, 1993.
118.	Энгельс Ф. Семьяның, жеке меншіктің және	Алматы, 1982

	мемлекеттің пайда болуы.	
119.	Юридическая техника: учебник./ Т.В.Кашанина. 2-е изд	Москва, 2011.
120.	Юридическая техника в сфере частного права / корпоративное и договорное нормотворчество: учебное пособие. Т.В.Кашанина.	Москва, 2009.
4. Мерзімді басылымдар:		
121.	Алауханов Е. Қылмыс құрамы	// Заң. - 2007. - №2.
122.	Абдрахимова Л. Д. Нормативно-правовой акт в системе действующего права // Материалы Республиканской научно-практ. конф. «Правовая система РК: проблемы и перспективы»	Қарағанда. - 2009. - С. 209-214.
123.	Ахметова Н.С. Кордас И.А. Формы систематизации законодательства // Вестник КарГУ. - Серия право	Қарағанда. -2011. - №2 (62). - С.27-33.
124.	Ахметова Н.С. Галы Ж.О., Абдраимова Д.С.Мұсылмандық-құқықтық мәдениеттің Қазақстандағы болашағы // Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане. Сборник научных трудов.	Қарағанда: ЖШС «Гласир», 2011.- С.21-25.
125.	Байжанова Г.Т., Шапахқызы У. Құқықтүсінушіліктің негізгі типтері // Қазақстан Республикасы мемлекеттік-құқықтық жүйені дамытудың болашақ көріністері	Қарағанды, 2004. . – Б.166-171.
126.	Байжанова К.Т., Турдыгулова Г.Д. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам қалыптастырудың кейбір мәселелері //Қазіргі Қазақстандағы құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам институттарының дамуы: Ғылыми еңбектер жинағы	Қарағанды: ЖШС «ГЛАСИР», 2010. - Б.92-97.
127.	Байжанова Г.Т. Алтаева М.У.Мемлекеттің пайда болуының шығыстық жолы // Егеменді Қазақстанда құқықтық және саяси жүйенің дамуы: Ғылыми еңбектер жинағы.	Қарағанды: ҚарМУ, 2011. - Б.72-78.
128.	Бирманова А.И.Қазақстан Республикасындағы алқа билер сотын құрудың құқықтық және әлеуметтік мәселелері. // Қарағанды университетінің хабаршысы.	Қарағанды -Құқық сериясы, 2011. -№2(62).- Б.48-54.
129.	Грибанов Д. В. Теоретико-правовое осмысление инновационного развития общества / Д. В. Грибанов	Государство и право 2011. - №5. - С. 104-107.
130.	Дауленов М. Президент Республики Казахстан как субъект права законодательной инициативы в свете доктрины и практики зарубежных стран / М. Дауленов /	Заңгер. -2009. - №5. - С. 37-42.
131.	Джамалдинов С.А. Совершенствование механизма принятия и официального обнародования актов в рамках нормотворческой деятельности СНГ / С. А. Джамалдинов	Заңгер. - 2009. - №12. - С. 52-55.
132.	Джоусе-Иванина М. К вопросу о классификации нормативно-правовых актов / М. Джоусе-Иванина	Вестник МГУ: Серия 11. Право. 2010.№2. С.86-97
133.	Жанузакова Л. Т. Влияние норм международного права на национальное конституционное законодательство в области личных (гражданских) прав и свобод человека и гражданина: опыт Казахстана и других стран Центральной Азии / Л. Т. Жанузакова	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҰҒА хабарлары=Известия НАН РК: Серия общественных наук. - 2009. - №4

134.	Жуков В. Н. Философское познание государства и права / В. Н. Жуков	Государство и право. - 2010. - №6. - С. 31-40.
135.	Ибраева А.С. Құқықтық мемлекеттегі адамның құқықтары мен бостандықтарының абсолюттігі	Тураби. - 2004. - №6. – Б.17-22.
136.	Какимова М.Ш. Рахманкулова Д.Д. Понятие правовой системы Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане: Сборник научных трудов.	Караганда: ЖШС «ГЛАСИР», 2011.-С.14-21.
137.	Кемалов М. Конституциялық Кеңес: мәртебесі мен күзіреті	Заң. - 2009. - №6.
138.	Книпер, Р. Интерпретация, аналогия и развитие права: деликатное разграничение судебной и законодательной властей	Юрист. - 2009. - №7. - С. 27-31.
139.	Кожаметов Г.З. Шамиев Н.С. Развитие правовой и политической системы в суверенном Казахстане: Сборник научных трудов.	Караганда, 2011.
140.	Кошиков А.Б. Мемлекетті тектендіру.	Қарағанды. - 2000.
141.	Қалиев Н. Қазақстанның партиялық жүйесі: қазіргі ақуал және даму келешегі	Саясат. - 2002. - №11.
142.	Қыдырәлі Қ. Қазақстан оппозициясы: кеше және бүгін	Ақиқат. - 2000. - №3.
143.	Малько А. В. О роли сравнительного правоведения в современной правовой жизни / А. В. Малько, А. Ю. Саломатин	Правоведение. - 2009. - № 2. - С. 125-133
144.	Мақұлбеков Б. Жергілікті мемлекеттік басқарудың құқықтық негіздері	Ақиқат. - 2001. - №3.
145.	Мень И. В. О соотношении правового и социального механизмов в государстве / И. В. Мень	Государство и право. - 2010. - №12. - С. 78-81.
146.	Мемлекеттік қызмет туралы.	Алматы, 2003.
147.	Наймантаев С. Мемлекеттік басқарудың кейбір өзекті мәселелері	Заң. - 2000. - №5-6.
148.	Нұсқабаев О., Әлиев Д. Құқық социологиясы: мәні, құрылымы және қызметі	Заң. - 2009. - №8.
149.	Нукенов А.Н. Билікті бөліну теориясы: қазақстандық тәжірибе мәселелері	Саясат. - 2007. - №6.
150.	Орақбаев Б. Толағай тарихтың жүгін көтерген желтоқсан оқиғасы	Заң және заман. – 2011. - №08 (128). – Б.48-52
151.	Пищулин А.В. Современный юридический позитивизм в англосаксонской правовой семье	Вестник Московского Университета 2010. №4.
152.	Ралько В.В. Трансформация правовых систем: основные научные подходы, перспективы процесса	Государство и право. - 2010. - №1. - С. 111-115
153.	Сапарғалиев Г. С. О предмете теории права / Г.С. Сапарғалиев, Е.З. Бекбаев	Известия НАН РК.: 2009. - №4. - С. 3-9
154.	Сапарғалиев Г. С. Концепция правовой политики на 2010-2020 годы и проблемы законотворчества в Республике Казахстан / Г. С. Сапарғалиев	Известия НАН РК: Серия общественных наук. 2009. - №6. - С. 3-8
155.	Сартаев С.С. Қазақстан Республикасы билікті бөлу және оларды жүзеге асыру принциптерінің қалыптасуы	Алматы: Жеті Жарғы, 2002.
156.	Сейтасқаров М.А. Қазақстанда саяси жүйенің жаңғыруы жағдайындағы саяси әлеуметтену ерекшеліктері. -	Алматы, 2000.
157.	Укин С. К вопросу о соотношении системы права и	Тураби. - 2008. - №1. - С.

	системы законодательства Республики Казахстан	53-55 б.
158.	Шаймердинов Е. Постфундаментальные догматы концепции правового государства / Е. Шаймердинов	Юрист. - 2008. - № 10. - С.74-84.
159.	Шамаева Н. «Медиация туралы» заң қолданыста	Заң және заман. – 2011. - №08 (128). – Б.68-71
160.	Шәкірова А.Б. Қазақстандағы азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің өзара байланысы	ҚарМУ хабаршысы. - 2006. – №4. - Б. 113-118.
161.	Юсупов Р. Конституциямыз озық нормалар мен қағидалардан тұрады	Заң және заман. – 2011. - №08 (128). – Б.12-15
5. Электронды қайнар көздер:		
162.	Актуальные проблемы теории государства и права. 2-е издание. Электрон. учеб. Пособие	CD/pdf.2011.
163.	Булгакова Д. А. Қазақстан Республикасының мемлекет және құқық теориясы [Электронды ресурс] : әдістемелік құрал / Булгакова, Д.А. - Электронды мәтіндік ақпарат. (895Кб).	Алматы : Данекер, Б. г. - 60 с. - Б. ц.
164.	Мемлекет және құқық теориясы [Электронный ресурс]: оқулық / Қ. Д. Жоламан. - Электронды мәтіндік ақпарат.(29.1Мб).	Алматы : Нұр-Пресс, 2005.
165.	Марченко М. Н. Теория государства и права в вопросах и ответах : курс лекций: аудио-книга mp3 / М. Н. Марченко. - М. : КНОРУС, 2010. -	1 эл. опт. диск (CD-DA)
166.	«Мемлекет және құқық теориясы мәселелері» пәні бойынша электронды лекциялар жинағы. Байжанова Г.Т.	Қарағанды: ҚарМУ, 2010.
167.	«Мемлекет және құқық теориясы» пәнінің жұмыс оқу бағдарламасы" [Электронды ресурс] / Байжанова Г.Т. - Электронды мәтіндік ақпарат. (147Кб)	Қарағанды: ҚарМУ, 2010
168.	Основы государства и права [Электронный ресурс]: электронный учебник / под ред. А. В. Малько.	Электрон. дан.; 684 Мб. - М. : КНОРУС, 2010. - 1 эл. опт. диск (CD-ROM) :
169.	Теория государства и права [Электронный ресурс]: электронный учебник / под ред. А. В. Малько.	Электрон. дан. (695 Мб). - М. : КНОРУС, 2010. - 1 эл. опт. диск (CD-ROM)
170.	Турлаев А. В. Курс лекций по дисциплине "Теория государства и права"	Қарагандинский гос.ун-т. - Электрон. текстовые дан.(216Кб). - Караганда : [б. и.], 2010. –
171.	Мемлекет және құқық теориясы [Электронный ресурс]: оқулық / С.С. Түсіпбеков - Электронды мәтіндік ақпарат.(29.1Мб).	Қарағанды. 2017.

2.8. Тақырыптық жоспар

Қ/с №	Тақ №	Тақырыптар атауы	Дәріс тер	Сем. сабақ	КООЖ ауд.	КООЖ ауд. тыс	КӨЖ
I-тарау. Мемлекет және құқық теориясына кіріспе							
1.	1.	Мемлекет және құқық теориясы пәні	1	1		1	3
II-тарау. Мемлекет пен құқықтың пайда болуы және даму кезеңдері. Мемлекет туралы ілімнің негіздері							
2.	2.	Мемлекеттің шығу тегі. Мемлекет ұғымы және оның белгілері	1	1	1		3
3.	3.	Мемлекет нысаны (құрылымы)	1	1	1		3
4.	4.	Мемлекет функциясы және механизмі (аппараты)	1	1		1	3
5.	5.	Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.	1	1		1	3
III-тарау. Құқық туралы ілімнің негіздері							
6.	6.	Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы	1	1		1	3
7.	7.	Құқық нысандары (қайнар көздері)	1	1	1		3
8.	8.	Нормативтік құқықтық актілерді жүйелендіру және құқық шығармашылығы	1	1	1		3
9.	9.	Құқық жүйесі және заңнама жүйесі	1	1		1	3
10.	10.	Қазіргі құқық жүйесінің негізі және тұрпаты	1	1	1		3
11.	11.	Құқықтық қатынастар	1	1		1	3
12.	12.	Құқықты жүзеге асыру	1	1		1	3
13.	13.	Құқық нормаларына түсінік беру	1	1		1	3
14.	14.	Құқықтық сана, құқықтық мәдениет және құқықтық нигилизм	1	1	1		3
15.	15.	Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық. Заңды жауаптылық.	1	1	1		3
		БАРЛЫҒЫ:	15	15	7	8	45

2.9. Сабақ жоспары

I-тарау.

Мемлекет және құқық теориясына кіріспе

1-тақырып. Мемлекет және құқық теориясы пәні

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнінің ұғымы, ерекшеліктері, функциялары мен әдістері.
2. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны.

Дәріс тезісі:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнінің ұғымы, ерекшеліктері, функциялары мен әдістері. Кез келген ғылымның өз пәні, өзі зерттейтін заңдылықтарының анықталған шеңбері болады. Заңдылықтар дегеніміз – белгілі бір құбылыстардың маңызын білдіретін шынайы тұрақты қатынастар. Мемлекет пен құқық теориясының пәнін мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың өмір сүруі мен дамуының жалпы заңдылықтары құрайды. Атап айтатын болсақ, олардың қатарына: мемлекет пен құқықтың пайда болуы; олардың тарихи типтерінің ауысуы; мемлекет пен құқық мәнінің дамуы; мемлекет пен құқық нысандарының эволюциясы; мемлекет органдары жүйесі мен құқық жүйесінің құрылуы; мемлекет пен құқық қызметін жүзеге асыру; жеке тұлға құқығы және оны қорғау; демократия, заңдылық және құқықтық тәртіп қағидаларын нығайту; азаматтардың, лауазымды тұлғалардың, қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін дамыту және т.б. жатады.

Мемлекет және құқық теориясы өз міндеті ретінде мемлекет пен құқықтың қызмет етуінің барлық емес, тек аса маңызды жалпы заңдылықтарын зерттеуді алады. Басқа заң ғылымдарынан айырмашылығы мемлекет пен құқық теориясы бір елдің мемлекеттік-құқықтық құбылыстарын емес, мемлекет пен құқықтың жалпы даму заңдылықтарын зерттейді.

Мемлекет және құқық теориясы – қоғамның жалпы заңдылықтарын, құқықтық өмірді ұйымдастырудың принциптерін және теориясын анықтайтын, болжайтын белгілі бір жүйедегі қоғамтану ғылымы.

Философия мемлекеттік-құқықтық қондырманың қоғам дамуындағы орнын анықтауды мақсат тұтады. Ол қоғамдық ғылымдарға, сонымен бірге барлық заңдық ғылымдарға теоретикалық негіз және әдістемелік бағдарлаушы қызмет көрсетеді. Құқықтық өмірді философиялық тұрғыда мазмұндау заң ғылымының шығармашылық жолмен дамуының, қолданыстағы заңнаманы әрі қарай жетілдірудің, заңдылықты нығайтудың алғы шарты болып табылады.

Саясаттану - саясат деп аталатын әлемнің сан алуан жақтарын зерттеумен айналысатын ғылым. Саясат мемлекет пен құқық өмірімен тығыз байланысты. Мемлекет пен құқық теориясы саяси белгілерді пайдалана отырып мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды олардың ішкі құрылымы, нысаны, мәні және мазмұны тұрғысынан ғана емес, сондай-ақ олардың саяси сипаттағы басқа институттар мен мекемелер жүйесінде алатын орны мен ролі тұрғысынан қарастырады.

Мемлекет пен құқық теориясының әлеуметтанумен тұрақты байланысы саяси-практикалық мәнге ие болады. Әлеуметтану - қоғамды біртұтас жүйе ретінде қарастыратын және оның жеке құрамдас бөліктері мен институттарын, әртүрлі әлеуметтік топтарды зерттеумен айналысатын гуманитарлық ғылымдардың бірі. Мемлекет пен құқық теориясы мен әлеуметтану қондырмалық құбылыстарға қоғам мүшелерінің көзқарастарын, қарым-қатынастарын анықтауға байланысты әрекеттеседі.

Тарих - адамзат қоғамының өткен дәуірлерін барлық қырынан жан-жақты зерттеп, көптеген тәжірибелер жинақтайды. Мемлекет пен құқықтың пайда болуы, дамуы және қоғамды басқару заңдылықтары, сондай-ақ мемлекет пен құқықтың негізгі тұжырымдары тарихи материалдар негізінде жасалады.

Мемлекет пен құқық теориясы экономикалық ғылымдармен тығыз байланыста болады. Экономикалық теория - қоғамның экономикалық базисін, өндірістік қатынастарды, өндіруші күштерді, меншік түрлерін зерттеп, олардың қоғам дамуындағы маңызын жан-жақты анықтап отырады. Экономикалық теорияда базис экономикалық қатынастар ретінде қарастырылса, мемлекет пен құқық теориясында базиске сәйкес туындайтын мемлекеттік заңдар жүйесі қарастырылады.

Адамдардың құқық туралы немесе құқыққа сай және құқыққа қарсы әрекет механизмі туралы көзқарастарын зерттеуде психологияның көмегі қажет. Сонымен, мемлекет және құқық теориясының басқа қоғамдық ғылымдармен байланысы екі түрлі сипатқа ие болады. Бір жағынан, мемлекет пен құқық теориясы қоғамдық ғылымдардың жетістіктерін пайдаланса, екінші жағынан, қоғамдық ғылымдар мемлекет пен құқық теориясының тұжырымдарына сүйенеді. Бұндай қорытынды ғылыми білімнің бірлігі мен өзара байланысы қағидасынан шығады. Мемлекет пен құқық тәріздес объектілердің күрделілігі олардың көптеген заңдық ғылымдармен зерттелу қажеттілігіне әкеледі. Заңдық ғылымдар мемлекеттік-құқықтық шындықтың белгілі бір жағын, белгілі бір деңгейде арнайы зерттеумен шұғылданады.

Барлық заңдық ғылымдарды пәндерінің ерекшеліктеріне байланысты бірнеше топқа жіктеуге болады:

- іргелі тарихи-теоретикалық заңдық ғылымдар;
- салалық заңдық ғылымдар;
- қолданбалы заңдық ғылымдар.

Тарихи-теоретикалық заңдық ғылымдар мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың аса маңызды жалпы сұрақтарын, мемлекеттік-құқықтық мекемелердің, саяси және құқықтық ілімдердің даму барысын қарастырады. Олардың қатарына мемлекет және құқық теориясы, мемлекет пен құқықтың жалпы тарихы, саяси- құқықтық ілімдер тарихы, отандық мемлекет пен құқық тарихы жатады.

Салалық заңдық ғылымдар (конституциялық, қылмыстық, азаматтық, әкімшілік, еңбек және т.б.) нақты заңдық мекемелер мен нұсқауларды және тиісінше заңдық практиканы зерттейді.

Қолданбалы заңдық ғылымдар (криминалистика, сот медицинасы, сот психиатриясы және т.б.) табиғат тану және техникалық ғылымдардың жетістіктерін заңдық мәселелерді шешу үшін қолданылады.

Заңдық ғылымдар жүйесінде мемлекет және құқық теориясының алатын орны ерекше. Мемлекет және құқық теориясы мен тарихи-заңдық ғылымдардың ұқсастығы олардың мемлекет пен құқықты тұтас қарайтындығына байланысты, айырмашылығы тарихи-заңдық ғылымдар зерттеу барысында мемлекеттік-құқықтық нысандарды даму үрдісінде хронологиялық тәртіппен, тарихи әдістерді қолдана отырып зерттесе, теория осы құбылыстарды тұжырымдап, олардың дамуының жалпы заңдылықтарын анықтауға тырысады, логикалық әдісті қолданады.

Салалық және қолданбалы заңдық ғылымдарға қатысты мемлекет және құқық теориясы тұжырымдаушы роль атқарады. Ол мемлекет пен құқықтың дамуы мен қызмет етуінің барынша жалпы заңдылықтарын зерттеп қорытындылайды, барлық салалық заң ғылымдарына ортақ мәселелерді қарастырады, әдістемелік, бағыттаушы роль атқарады. Сонымен қатар, өзі де салалық заң ғылымдарының жетістіктерінен нәр алады, яғни ондағы фактілі материалдарды өңдеп, қажетіне жаратады.

Әрбір ғылымның зерттеу пәнімен қатар зерттеу әдістері де болады. Ғылым әдісі дегеніміз – білім алу үшін ғылымда қолданылатын амал-тәсілдер, ережелер және қағидалар жиынтығы. Әдістер жиынтығы ғылымның әдістемесін құрайды.

Мемлекет және құқық теориясының зерттеу әдістері:

- жалпы әдістер
- жалпы ғылымдық әдістер
- жеке ғылымдық әдістер болып жіктелінеді.

Жалпы зерттеу әдістері – ойлаудың барынша әмбебап қағидаларын көрсететін философиялық, дүниетанымдық көзқарастар. Ол ғылымның барлық салаларында қолданылатын, барлығына ортақ қағидалар. Жалпы әдістер екі топқа жіктеледі: метафизика және диалектика. Метафизика мемлекет пен құқықты мәңгі және тұрақты құбылыстар ретінде қарайды, олар бір-бірімен және өзге қоғамдық құбылыстармен терең байланыста болмайды деп есептейді.

Диалектика – табиғат, қоғам және адам ойы дамуының жалпы заңдылықтары туралы ғылым. Диалектика материалистік және идеалистік (объективті және субъективті) болып бөлінеді. Материалистік диалектика негізінде мемлекет пен құқық – қоғам өмірінің экономикалық, саяси, әлеуметтік жағдайларымен, адам табиғатымен тығыз байланыста өмір сүретін, тұрақты дамуда болатын шынайы, объективті құбылыстар.

Жалпы ғылымдық әдістер - ғылыми танымның барлық көлемін қамти алмайтын, оның нақты бір кезеңдерінде қолданылатын әдіс-тәсілдер. Жалпы ғылымдық әдістерге талдау, синтез, жүйелік және функционалдық әдістер, әлеуметтік эксперимент жатады.

Талдау – теориялық және тәжірибелік зерттеу процесінде күрделі объектілерді талдау, құрамды бөліктерден жіктеп ажырату болса, синтез – сол

талданған бөліктерді жинақтап қосу арқылы белгілі бір объектіні, затты құрастыру болып табылады. Синтез құбылыстың жеке бөліктерін шартты біріктіру арқылы зерттеуді білдіреді. Талдау мен синтез бірлікте қолданылады.

Жүйелік көзқарас объектінің тұтастығын, ондағы жан-жақты қатынастардың өзара байланысын ашуға бағытталады. Жүйелік тәсіл мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды жүйеге, салаға топтастырып зерттейді. Ол мемлекеттік аппаратты, құқықтық жүйені, құқық нормасын және т.б. жүйелік құрылымдар ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Функционалдық тәсіл әлеуметтік құбылыстардың өзгелеріне әсер ету нысандарын анықтауға бағытталады. Ол қоғамдағы заңдық құбылыстарды әлеуметтік бағытына, маңызына, қызметіне қарай жіктеп, зерттеу жүргізуді білдіреді. Оның көмегімен мемлекет және оның органдарының функциясын, құқық функциясын және т.б. анықтауға болады.

Әлеуметтік эксперимент құқықтық реттеу барысында қабылданған қандай да болмасын шешім жобасын келтірілуі мүмкін зиянның алдын алу мақсатында тексеруді білдіреді.

Жеке ғылыми зерттеу әдістері – нақты техникалық, табиғаттану және қоғамдық ғылымдардың ғылыми жетістіктерін игеру салдары ретінде көрінетін ережелер, тәсілдер, әдістер. Олар зерттеу процессінің деңгейі мен бағытына байланысты көптүрлі болады: нақты-әлеуметтік, статистикалық, кибернетикалық, математикалық, формальды-заңдық, салыстырмалы-құқықтық және т.б.

Нақты-әлеуметтік тәсілдер негізінен ғылыми ақпарат жинау кезінде қолданылады. Оларға жататындар: бағдарлау – мемлекет пен құқық теориясында бағдарлау объектілеріне заңдық практика мен мемлекеттік мекемелер жатады. Сұрау, анкета жүргізу, сұхбаттасу, сараптама және т.б. әдістер арқылы субъектілердің мемлекеттік-құқықтық аймақтағы нақты әрекеті туралы мәлімет жинауға болады.

Статистикалық әдіс – заңды құбылыстардың санды деректеріне, фактілеріне сүйене отырып зерттеу жүргізуді білдіреді. Онда көп қайталанатын мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың сандық көрсеткіші анықталынады. Кибернетикалық әдіс – кибернетика түсініктерін, заңдарын және техникалық құралдарын қолдана отырып мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды тануға мүмкіндік береді.

Жеке ғылымдық әдістердің арасында формальды-заңдық әдіс пен салыстырмалы-құқықтық әдіс таза заңдық әдістер болып табылады. Формальды-заңдық әдіс заңдық түсініктерді, олардың белгілерін, түрлерін анықтауға мүмкіндік береді, құқықтық нұсқауларды түсіндіреді.

Салыстырмалы-құқықтық әдіс әртүрлі құқықтық жүйелерді немесе олардың құрамдас бөлшектерін, олардың жалпы және ерекше қасиеттерін анықтау мақсатында салыстыра зерттеу жүргізуді білдіреді.

2. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны. Мемлекет және құқық теориясы мемлекеттік-құқықтық шындық туралы жалпылама білім беретін біртұтас ғылым. Ол екі

үлкен бөлімге бөлініп қарастырылады: мемлекет теориясы және құқық теориясы. Мемлекет теориясында мемлекет түсінігі мен белгілері, мемлекеттіліктің пайда болуы және тарихи дамуының жалпы мәселелері, мемлекет мәні, мемлекет типтері мен нысаны, мемлекеттің және мемлекеттік аппараттың функциясы, қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің алатын орны, құқықтық мемлекет мәселелері қарастырылады. Ал, құқық теориясында құқық түсінігі, құқықтың пайда болуы және тарихи дамуы, құқық нормалары және жүйесі, құқық нысаны, Құқық шығармашылық, құқықтық қатынас, құқықты жүзеге асыру нысандары, құқықтық сана және құқықтық мәдениет, Құқық бұзушылық пен заңдық жауапкершілік, заңдылық және тағы да басқа көкейтесті мәселелер қарастырылады.

Мемлекет және құқық теориясы функциясы ғылымның алдына қойған міндеттерін шешуге қажетті әрекетінің негізгі бағыттарын білдіреді. Ғылым функциясы оның қоғам өмірін прогрессивті дамытуға тигізетін теориялық және практикалық маңыздылығын сипаттайды. Мемлекет және құқық теориясының онтологиялық, танымдық, эвристикалық, болжамдық, әдістемелік, идеологиялық және ұйымдастырушылық-қолданбалы функциялары ажыратылады. Онтологиялық функция көмегімен мемлекет және құқық теориясы мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың мәнін анықтайды. Мемлекет пен құқық деген не, қалай және не себепті пайда болады, өмір сүреді деген сұрақтарға жауап береді.

Мемлекет және құқық теориясының танымдық функциясы ғылыми концепциялар, доктриналар, құқықтық түсініктер мен категорияларды қалыптастыру және мемлекет пен құқықты ғылыми тануды мүмкін ететін әдіс-тәсілдер жасаудан құралады. Эвристикалық функция көмегімен мемлекет және құқық теориясы мемлекеттік-құқықтық институттар дамуындағы жаңа заңдылықтарды ашады. Аталмыш функция қазіргі кезеңде жаңа нарықтық реформалар дәуірінде аса маңызды қызмет түрі болып табылады.

Мемлекет және құқық теориясының болжамдық функциясы мемлекеттік-құқықтық шындықтың қандай да болмасын өзгерісін болжаудан, мемлекеттік-құқықтық өмірдің даму бағыттарын анықтаудан, олардың болашағы туралы ой түйуден көрінеді. Мемлекет және құқық теориясы іргелі ғылым болғандықтан, өзге заң ғылымдарында қолданылатын түсініктер мен категориялар жүйесін қалыптастыру арқылы әдістемелік қызмет атқарады.

Мемлекет және құқық теориясы мемлекет пен құқық туралы идеяларды жүйеге келтіре отырып, әртүрлі құқық субъектілерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруға, әлеуметтік өмірге ықпал етуге мүмкіндік алады. Бұл оның идеология саласында атқаратын қызметін бағамдайды. Ұйымдастырушылық-қолданбалы функция мемлекеттік-құқықтық өмірді өзгерту, реформалау барысында, мемлекеттік-құқықтық құрылымның маңызды мәселелерін шешуге байланысты ұсыныстар дайындаудан, мемлекеттік басқару мен құқықтық реттеудің ғылымилығын қамтамасыз етуден көрінеді.

Жоспар:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнінің ұғымы, ерекшеліктері, функциялары мен әдістері.
2. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі орны.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттарға мемлекет және құқық теориясының анықтамасы, ерекшеліктері және функцияларын схема тақта арқылы түсіндіріп, конспектілеуге назар салу қажет.

Екінші сұрақ бойынша қоғамдық және заң ғылымдары жүйесіндегі мемлекет және құқық теориясының орны мен рөлін тереңдей ашып, салыстырмалы түрде көрсету керек.

Семинар сабағына дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін бірнеше еңбекті қатар қолданған жөн. Әр түрлі авторлардың көзқарастарын талдау негізінде мемлекеттің шығу тегін және оны әртүрлі тұрғыда сипаттайтын теорияларды өз бетінше анықтау қажет.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториядан тыс)

Тапсырма:

1. Курстық жұмыс тақырыптары мен үлгілі жоспарлар бойынша түсіндіру жұмыстарымен кеңес беру.

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу керек: мемлекет және құқық теориясы пәні; ғылымның пәні, әдістері және мемлекет құқық теориясының әдістері.
2. Мемлекет және құқық теориясы әдістерін топтастыру және мемлекет құқық теориясы мен шет мемлекеттер құқығының тарихы арасындағы айырмашылықтар және олардың өзара байланысын анықтап жазу керек.
3. Оқу пәні ретінде мемлекет және құқық теориясын жазып түсіну қажет.

Әдістемелік нұсқаулық:

Кредиттік технологияға сай оқу процессіндегі негізгі салмақ тәлімгерлерге жүктеледі. Дегенмен де, пәннің 1 курста қарастырылатынын ескере отырып, оларға оқытушылар тарапынан кеңес беру жеткілікті жолға қойылуға тиісті. Курсанттар берілген әдебиеттермен танысқаннан кейін, тақырып көлемінде түсініксіз мәселелер бойынша сұрақтар қойып, бірлесе талдауға қатысуы қажет. Бұл нұсқау КОӨЖ барлық көлеміне қатысты. МҚТ әдістерін қарастыру қажеттілігі оларды құқықтық білім алу барысында қолдана білу машығын қалыптастырумен түсіндіріледі.

II-тарау.

Мемлекет пен құқықтың пайда болуы және даму кезеңдері.

Мемлекет туралы ілімнің негіздері

2-тақырып. Мемлекеттің шығу тегі. Мемлекет ұғымы және оның белгілері

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялар сипаттамасы.
2. Мемлекет ұғымы, негізгі белгілері және оның мәні.
3. Мемлекет типологиясына негізгі ойлар.

Дәріс тезісі:

1. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялар сипаттамасы.

Адам қоғамы мыңдаған жылдар өмір сүріп келеді. Жеке адамдар тиісті мемлекеттің азаматы болып, сол мемлекеттің билігіне, құқықтық тәртібіне бағынып, өзінің іс-әрекетін, мінезін, тәртібін қоғамдық мүдде-мақсатты орындауға жұмсап келеді. Көне заманнан адамдар мемлекет пен құқық қашан пайда болды, қалай дамып келеді? — деген мәселелермен шұғылданып, ғылыми зерттеу жасап келді. Мемлекеттің пайда болуы туралы мәселе даулы болып табылады, себебі, этнография және тарих ғылымдары оның пайда болуы туралы күннен-күнге жаңа мәліметтер беруде. Мемлекет пен құқықтың пайда болуының көптеген теориялары бар ғылыми көзқарастардың мұндай плюрализмі қоғам дамуының тарихи ерекшеліктерімен түсіндіріледі, көбірек танымалдарына келесілер жатады.

Мемлекеттің шығуының негізгі теориялары: материалистік теория, табиғи-құқықтық теория, органикалық теория, күш көрсету теориясы, психологиялық теория, діни, технократиялық, патриархалды, келісімдік және өзгелер. Мемлекеттің шығу нысандары: шығыстық, афиндік, римдік, германдық және өзгелер. Әр түрлі халықтарда мемлекеттіліктің дамуының әртүрлілігі.

2. Мемлекет ұғымы, негізгі белгілері және оның мәні.

Мемлекет — басқару-қамтамасыз ету, қорғау қызметін жүзеге асыру мақсатындағы арнайы аппараты бар, өз әмірін елдің барлық халқы үшін міндетті ете алатын жария биліктің саяси-аумақтық егеменді ұйымы. Мемлекет белгілі бір аумақтың шегінде нақты бір мүдделердің (таптық, жалпы адамзаттық діни, ұлттық және т.б.) жүзеге асырылуына септігін тигізетін саяси биліктің ұйымы. Мемлекетті алғашқы қауымдық қоғамдағы әлеуметтік өкіметтен ажырататын мынадай негізгі белгілері:

1. Қоғамнан ажыратылған ерекше көпшілік (жария) биліктің болуы. Мемлекеттік биліктің ерекше белгісі - оның жалпылық және әмбебаптық сипатында.
2. Тұрғындардың аумақтық ұйымдастырылуы
3. Тұрғындардан салықтарды жинау
4. Мемлекетте арнаулы мәжбүр ету аппараты болады
5. Жалпыға міндетті нормативтік актілердің болуы

Мемлекеттің келесі негізгі ерекшелігі – егеменділігінің болуына байланысты. Мемлекет егемендігі - мемлекеттік биліктің саяси-құқықтық ерекшелігі, оның ішкі басқа биліктен және шет мемлекеттерден тәуелсіз өз мақсаттарын шешуге құқығы және еріктілігі.

Мемлекет мәні. Мемлекет - қоғамдағы аса маңызды таптық қатынастарды және өзге де жалпы адамзаттық мәселелерді шешуді және орындауды қамтамасыз ететін, тарихи қалыптасқан қоғамды ұйымдастыратын бірден-бір жан-жақты әмбебап саяси ұйым. Мемлекет мәнінің мазмұнын, мақсатын, қызмет етуін, яғни билік және оның тиесілік мәселелерін анықтайтын басты ерекшелік. Мемлекет мәнін қарастыру барысында оның екі жағына назар аудару қажет. Біріншіден, әрбір мемлекет саяси билікті ұйымдастырушы болып табылады. Бұл мемлекет мәнінің формалды жағы көрсетеді. Екіншіден, бұл ұйым кімнің мүддесіне қызмет ететіндігін анықтау қажет, бұл оның мәндік жағын білдіреді.

Мемлекет теориясында аталған екі негізгі: таптық және жалпы әлеуметтік көзқараспен қатар, мемлекет мәнін анықтаудың діни, ұлттық және нәсілдік көзқарастары да танылған. Басқаша айтқанда, мемлекет мәні көпжақты. Мемлекет мәнін анықтайтын теориялар: элита теориясы; технократиялық теория; плюралистік демократия теориясы.

Қорыта айтқанда, мемлекеттің мәні саяси билік аппаратының көмегімен қоғамның тұтастығын және қалыпты қызмет етуін қамтамасыз етуден көрінеді.

3. Мемлекет типологиясына негізгі ойлар.

Мемлекет және құқықтың дамуының негізгі кезеңдері (типологиясы).

Мемлекет типологиясы – сан алуан мемлекеттердің өздеріне тиісті тұтастай алынған маңызды қасиеттері мен жақтарының жиынтығы және жалпылама ерекшеліктерінің жүйесі. Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына екі түрлі көзқарас орын алған: өркениеттік және формациялық.

Формациялық көзқараста негізгі өлшем ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер (қоғамдық-экономикалық формация) қолданылады. Аталған көзқарастың өкілдерінің ойынша, қоғамдық дамудың шешуші факторы базис болып табылады, ол қондырмалық құбылыстардың: мемлекет пен құқықтың да типін анықтайды. Мемлекеттің тарихи тектері дегеніміз белгілі бір экономикалық формацияға сәйкес пайда болған, олардың таптық мәнін көрсететін мемлекеттің негізгі қасиеттерінің жиынтығы. Экономикалық базис типіне сай мемлекеттер: құл иеленушілік, феодалдық, буржуазиялық, социалистік (соңғы кездері бұларға азиаттық өндіріс тәсіліне негізделген мемлекеттер мен прафеодализм қосыла қарастырылуда) болып бөлінеді.

Өркениеттік көзқарас бойынша жіктеудің негізгі өлшемі ретінде руханилық белгілер - мәдени, діни, ұлттық, психологиялық ерекшеліктер алынады. Қазіргі таңда өркениеттің әртүрлі түсінігі бар екенін ескерсе, осы тұрғыдан мемлекеттерді де сан түрге бөлуге болатынын көреміз. Мысалы, өркениеттік сипатына байланысты шығыстық, батыстық және аралас мемлекеттер болуы мүмкін. Тарихи кезеңдерге байланысты көне, ортағасырлық және қазіргі мемлекеттер деп бөлуге болады. Тарихи және мәдени даму

сипатына байланысты шаруалық, өндірістік және ғылыми-техникалық болып бөлінеді. Экономикалық даму деңгейіне байланысты жоғары дамыған, орташа дамыған және дамушы мемлекеттер болып таралады.

Қазіргі кезеңде мемлекет типологиясына қатысты мәселе қарастырылғанда, көпшілік формациялық көзқарасқа жүгінетіндігіне қарамастан, оның да кем соғатын тұстары бар екенін ескеру қажет. Оған алдымен, шығыстық мемлекеттерді типтеу мәселесі жатады. Мемлекет типологиясындағы келелі мәселелердің бірі ретінде «өтпелі» мемлекет түсінігінің де толық бағасын алмағанын атап кетуге болады. Бұндай мемлекеттер жалпы ұлттық мүддені: тәуелсіздік алу, ұлттық экономиканы, мәдениетті көтеру мақсатын көздейтін блоктардың жиынтығы ретінде қалыптасады да, өз мүддесін қанағаттандырғаннан кейін саяси аренадан кетеді.

Құқық типін анықтау қазіргі кезеңде екі түрлі нысанда жүзеге асырылады. Бірінші көзқарас бойынша құқық типі формациялық тұрғыдан анықталады. Оның басты өлшемі ретінде әлеуметтік-экономикалық белгілер алынады. Аталған көзқарас авторларының ойы бойынша базис (өндірістік қатынастардың типі) қоғам дамуының шешуші факторы болып табылады да, тиісінше қондырмалық құбылыстарды – мемлекет пен құқық типін анықтайды. Экономикалық базис типіне сай құл иеленуші, феодалдық, буржуазиялық және социалистік құқық типтері анықталған. Аталған көзқарастың ұтымды тұстарымен (құқықты әлеуметтік-экономикалық факторлардың негізінде бөлумен) қатар осал тұстары да бар. Ол құқықтың нақты тарихи, ұлттық-мәдени және арнаулы заңдық қасиеттерін ашып көрсетуге мүмкіндік бермейді.

Екінші көзқарас бойынша құқық нақты географиялық, ұлттық-тарихи, діни, арнаулы заңдық белгілеріне байланысты жіктеледі.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теориялар сипаттамасы.
2. Мемлекет ұғымы, негізгі белгілері және оның мәні.
3. Мемлекет типологиясына негізгі ойлар.

Тапсырма:

1. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

2. Мемлекеттің шығу тегін түсіндіретін теориялар бойынша рефераттар дайындау:

- материалистік теория,
- табиғи-құқықтық теория,
- органикалық теория,
- күш көрсету теориясы,
- психологиялық теория,
- діни теория, - технократиялық теория,
- патриархалды теория, - келісімдік теория.

Әдістемелік ұсыныс:

Сабаққа дайындалу кезінде тәжірибе жұмыс барысында алынған тақырып бойынша дәріс білім материалдарын қолдану қажет. Курсанттарға қажетті ұғындыратын жайт, ол біріншіден алғашқы қауымдық, құрылыстың ыдырап кетуіне және мемлекет пен құқықтың пайда болуына қандай себептер түрткі болғандығын анықтау болса, екіншіден мемлекетті, рулық құрылыстың қоғамдық билігінен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін ашу. Мемлекеттің пайда болуының негізгі теорияларының мазмұнын ашып, сол теориялардың қоғамның даму деңгейімен жағдайлануын көрсетіп, олар жөнінде өз пікірін айту. Тиянақты негізделіп, дәлелденген мемлекет пен құқықтың пайда болуының әлеуметтік-экономикалық теориясына баса назар аударылуы керек. Бірінші сұрақты курсантға мемлекеттің пайда болуының негізгі теорияларының мазмұнын ашып, сол теориялардың қоғамның даму деңгейімен жағдайлануын көрсетіп және ол жөнінде өз пікірінде айту қажет. Тиянақты негізделіп, дәлелденген мемлекет және құқықтың пайда болуының әлеуметтік-экономикалық теориясына баса назар аударылуы тиіс. Сонымен қатар мемлекетті, алғашқы қауымдық құрылысты болған қоғамдық биліктен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін тереңнен ұғыну қажет. Мемлекеттің әрбір белгісінің мазмұнын ашу. Мемлекетті, алғашқы қауымдық құрылыста болған, қоғамдық биліктен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін тереңнен ұғындыру қажет. Сонымен қатар мемлекеттің әрбір белгісінің мазмұнын ашу абзал. Мемлекет мәнін қарастыруда, оның екі аспектілеріне толығырақ, салыстырмалы мәлімет берген жөн. Мемлекет мәніне қатысты негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық нәсілдік мүдделер нақты мемлекет саясатына үстемшілік жасайтын, аталмыш діни, ұлттық, нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болады.

Екінші сұрақтың мәнін ашу барысында курсант мемлекеттік билікке сипаттама бермес бұрын әлеуметтік билікке анықтама беріп алу қажет. Әлеуметтік билік кез-келген ұйымдасқан, белгілі бір дәрежеде тұрақты адамдар тобына – руға, тайпаға, отбасына, қоғамдық ұйымға, партияға, мемлекетке, қоғамға және т.б. тән екендігі қарастырылып, мемлекеттік биліктің үстемділігі туралы анықтама беру керек. Мемлекет мәніне қатысты негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық нәсілдік мүдделер нақты мемлекет саясатына үстемшілік жасайтын, аталмыш діни, ұлттық, нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болады. Басқаша айтқанда мемлекет мәні көп аспектілі. Ол тек таптық жән жалпы әлеуметтік бастамаларға келіп тірелмейді. Сондықтан да тарихи жағдайларына байланысты мемлекет мәнісін, жоғарыда аталған бастамалардың қандай да болмасын біреуі құрауы мүмкін.

Үшінші сұрақ бойынша мемлекет типінің түсінігі мемлекет және құқық теориясының аса маңызды санатына жатады. Мемлекет типологиясы - формациялық және өркениеттік көзқарастар көмегімен жүргізілетін, оның өзіндік саралануы. Осы уақытқа дейін жалғыз ғылыми көзқарас ретінде формациялық танылуы, оның басты өлшемдері әлеуметтік-экономикалық белгілеріне назар аудару қажет. Мемлекет типологиясының тағы бір көңіл

аударарлық жағы өркениеттік көзқарас бойынша жіктеудің негізгі өлшемі ретінде рухани белгілеріне мысалдар келтіру керек. Әсіресе, ағылшын тарихшысы А.Тойнбидің пікіріне көңіл бөлген жөн. Мұның маңыздысы, мәдениет факторлары мәнді ретінде анықталған болса, осал тұсы, әлеуметтік-экономикалық факторлар дұрыс бағаланбағандығына көз жеткізу абзал.

Әдебиеттер: 30-58. 82, 153-162.

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториялық)

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Тапсырма: кесте толтыру:

Мемлекет пайда болуының негізгі теориялар атауы.	Теория мазмұны	Өзіндік көзқарас

Әдістемелік ұсыныс:

КОӨЖ жұмыс барысында қажетті ұғынатын жайт, біріншіден алғашқы қауымдық, құрылыстың ыдырап кетуіне және мемлекет пен құқықтың пайда болуына қандай себептер түрткі болғандығын анықтау болса, екіншіден мемлекетті рулық құрылыстың қоғамдық билігінен, ұйымнан айыратын негізгі белгілерін ашу.

Аталмыш сұрақты оқып қарастыру бастамасына мемлекеттің шығу тегінің әлеуметтік-экономикалық теориясы негізделетін Ф.Энгельстің “Жанұяның жеке меншік пен мемлекеттің пайда болуы” – атты еңбегін пайдаланған жөн.

Әдебиеттер: 30-58. 82, 153-162.

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу керек: мемлекет және құқық теориясы пәні; мемлекеттік егемендік; ғылыми көзқарастар. Ф.Энгельстің «Отбасы, жеке меншік және мемлекеттің пайда болуы» атты еңбегін оқу қажет.

2. Кесте толтыру қажет. Мемлекет түрпаты.

Мемлекеттің пайда болу теориялары	Теорияның қағидалары	Сіздің бағаңыз

Өз бетінше заң оқулықтарын оқып, сабаққа рефераттар дайындау қажет тақырыптары:

1. Таптық және жалпы әлеуметтік мемлекет типтері.
2. Қазіргі кездегі мемлекет типтері.

3-тақырып. Мемлекет нысаны (құрылымы)

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет нысаны ұғымы және оның элементтері.
2. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.
3. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
4. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Дәріс тезисі:

Мемлекет нысаны түсінігі мемлекеттану сипаттарының ішіндегі негізгілерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта мемлекет нысаны ретінде мемлекеттік билік пен оның құрылымдарының ұйымдастырылуы түсіндіріледі. Мемлекет нысаны мемлекет мазмұнымен тығыз байланыста сипатталады. Егер мемлекет мазмұны мемлекеттік билікті кімнің жүзеге асырып жатқанына жауап берсе, ал мемлекет нысаны мемлекетте билік қалай ұйымдастырылып, қандай органдармен жүзеге асырылады, олардың құрылу тәртібі және өкілеттік мерзімдері жайында, сондай-ақ жалпы мемлекеттік биліктің жүзеге асырылу тәсілдері туралы сұрақтарды қарастырады. Мемлекет нысаны – басқару нысанынан, мемлекеттік құрылым нысанынан және саяси режимнен құралатын мемлекеттің ерекшелігі.

Мемлекет нысаны мемлекеттік биліктің құрылымы мәндік жағынан әртүрлі сипаттармен анықталады: мемлекеттік билік пен басқару органдарының құрылу және ұйымдастырылу тәртібі; мемлекеттің аумақтық құрылымының тәртібі, орталық, аймақтық және жергілікті биліктің өзара қатынасының белгілі тәртібі; – мемлекеттік билікті жүзеге асырудың әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы. Сонымен, мемлекет нысаны үш негізгі элементтен құралады: - басқару нысаны; - мемлекеттік құрылым нысаны; - саяси режим.

Басқару нысаны – жоғарғы мемлекеттік билікті ұйымдастыру, оның жоғарғы және орталық органдардың ерекшеліктері, олардың құрылымы, құзіреті, ұйымдастырылу тәртібі, өкілеттілігінің деңгейі, халықпен өзара қатынасы және олардың оны қалыптастыруға қатысу дәрежесі. Жоғарғы мемлекеттік билікті жүзеге асыру бір адаммен немесе сайланбалы алқалы органмен жүзеге асырылатындығына байланысты мемлекетті басқару монархия және республика деп ажыратылады. Монархия – жоғарғы мемлекеттік биліктің бір әулетке мұрагерлік жолымен немесе өмір бақиға сайланып берілуін білдіретін басқару нысанының бір түрі. Оның мынандай белгілері бар: - жоғарғы билік мұрагерлік жолмен беріледі; - шексіз мерзімде жүзеге асырылады; - сайлаушылар еркінен тыс жүзеге асырылады. Монархия екіге бөлінеді: абсолютті монархия (Сауд Аравиясы, Бруней) және конституциялық монархия. Конституциялық монархия екіге бөлінеді: дуалистік монархия және парламенттік монархия. Республика – басқару органдары белгілі бір мерзімге сайланатын, шешім алқалы түрде қабылданатын басқару нысанының бір түрі. Онда биліктің жалғыз қайнар көзі халық болып табылады. Жалпы белгілері: - бір немесе алқалы түрдегі мемлекет басшысының болуы; - мемлекет басшысы

және басқа да жоғарғы мемлекеттік билік органдарының белгілі мерзімге сайланатындығы; - мемлекет басшысының заңмен қарастырылған жағдайлардағы заңдық жауапкершілігі; - жоғарғы мемлекеттік билік шешімдерінің барлық басқа мемлекеттік органдарға міндеттілігі; - мемлекет азаматтары мүдделерінің басым түрде қорғалуы, тұлға мен мемлекеттің өзара жауаптылығы. Республиканың екі негізгі түрі бар: парламенттік республика және президенттік республика.

Мемлекеттік **құрылым нысаны** – тұтастай мемлекет пен оның бөлшектерінің белгілі түрдегі құқықтық қатынастарын сипаттайтын мемлекеттің аумақтық ұйымдастырылуы. Мемлекеттік құрылым нысаны бұл мемлекеттің ішкі құрылымын, оның саяси және аймақтық бөлімшелерін сипаттайтын, мемлекеттің барлық органдарының, оның құрамдас бөліктерінің органдарымен анықталған өзара қатынастарын оқшаулайтын мемлекет нысанының элементі. Оның саяси, аймақтық бөліну тәсілі, ол мемлекеттің барлық органдарының құрамдас бөліктерінің органдарымен арақатынасын көрсетеді. Мемлекеттік құрылым нысаны – бұл мемлекеттің аумақтық құрылымы, оның құрамдас бөліктерінің және осы бөліктердің әрбірінің мемлекетпен қарым-қатынасының сипаты. Барлық мемлекеттер өздерінің мемлекеттік құрылымы бойынша жай және күрделі болып екіге бөлінеді.

Жай немесе біртұтас (унитарлы) мемлекет – бұл өз ішінде бөлінбейтін тұтас мемлекет, оның өз ішінде дербес мемлекеттік құрылымдар болмайды, бұл мемлекетте жоғары органдардың біртұтас жүйесі, заңнаманың ортақ жүйесі, ортақ сот жүйесі, ортақ азаматтығы мен салықтардың бірыңғай жүйесі болады. Унитарлы мемлекет қарапайым, біртұтас мемлекет, бөліктері әкімшілік-аймақтық бірлік болатын және мемлекеттік егемендік құқықтарға ие емес, біртұтас жоғары органдар жүйесі және біртұтас заңнама жүйесі бар мемлекет болып табылады. Күрделі мемлекет – бұл белгілі бір дәрежедегі дербестікке ие жекелеген мемлекеттік құрылымдардан құралған мемлекет. Олар: федерациялар, конфедерациялар, империялар, достастықтар және одақтастықтар жатады.

Мемлекет нысанының соңғы элементі – **саяси режим**. Ол басқару және мемлекеттік құрылым нысандары сияқты мемлекеттің мәндік-мазмұндық жағы көрінетін, мемлекет құрылымын және оның басқа да сыртқы жағын сипаттайтын жиынтық түсінік ретіндегі мемлекет нысанының бір компоненті болып табылады. Мемлекеттің билік ету әдістерін зерттей отырып, жеке тұлғаның нақты мәртебесі туралы және мемлекеттегі басқа субъектілердің қарым-қатынасы, олардың құқықтары мен бостандықтарының кепілдік және қамтамасыз етілушілік деңгейі туралы түсінік алуымызға болады.

Тар ауқымдағы анықтамасы: мемлекеттік билікті жүзеге асыру тәсілдері мен әдістерінің жиынтығы, оның мазмұндық қасиеті. Кең ауқымдағы анықтамасы: демократиялық, құқықтық мемлекетте жеке тұлғаның саяси бостандықтарының кепілдік дәрежесі, ресми конституциялық және құқықтық үлгілерінің саяси жағдайларға сәйкес келу дәрежесі, билік органдарының мемлекет және қоғамдық өмірдің құқықтық негіздеріне қатынасының сипаты. Саяси режим демократиялық және демократияға қарсы болып екі түрге

бөлінеді. Демократиялық режим – халықтың басқаруға қатысуына, барлық адамдардың теңдігі мен бостандығы қағидасын тануға негізделген либералдық режимнің бір түрі. Демократияға қарсы режим авторитарлық және тоталитарлық режимдерге бөлінеді. Авторитарлық режим – халықтың аздаған мөлшерде қатысуымен бір адамның бақылаусыз толық билік жүргізуін білдіретін қоғамның мемлекеттік-саяси құрылымы.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет нысаны ұғымы және оның элементтері.
2. Мемлекетті басқару нысаны және оның түрлері.
3. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
4. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Тапсырма:

Семинар сабағына ұсынылған сұрақтарға дайындалу..

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттардың қажетті ұғынатын жайт, қоғамды басқару, мемлекеттік құрылым және саяси режим нысандарынан құралған, елдегі мемлекеттік билікті ұйымдастырудың түрі мемлекет нысанына баса назар аударылуы керек. Оның элементтерінің ара жігін ажыратып, маңызы мен орнын білу қажет.

Екінші сұрақ бойынша мұнда жоғарғы мемлекеттік органдардың құрылуы мен ұйымдасуының тәртібі, олардың бір-бірімен және тұрғындармен ара қатынасы сипаттау керек. Басқару нысаны ерекшеліктеріне таптық күштердің, билікте отырған әлеуметтік өкілдердің қарым-қатынасы, тұрғындардың ұлттық құрамы, мәдениет және салт дәстүр деңгейі қалай әсерін тигізетінін айту қажет. Мемлекет нысанының ерекшелігіне байланысты монархиялық және республикалық бөліну себептерін талдау абзал.

Үшінші сұрақ бойынша мемлекеттің құрылым нысаны мен оның әртүрлілігі тұжырымдамасын қарастырып, мысалдар келтіріңіз. Біртұтас, федеративті және конфедеративтік мемлекет арасындағы айқын айырмашылықтарды анықтау қажет. ТМД және кеден одағы мемлекеттік құрылымның қандай нысанына жатады, ойлап көріңіз?

Төртінші сұрақ бойынша саяси режим нысаны мен оның түрлері тұжырымдамасын қарастырып, мысалдар келтіріңіз.

Курсант мемлекеттің нақты нысаны бойынша мемлекеттің тарихи типтеріне назар аудару керек. Сонымен қатар, ол басқа факторларға байланысты, мысалы:

1. Қоғамның экономикалық даму деңгейі;
2. Таптық күш ара қатынасы;
3. Ұлттық және мәдениетті салт-дәстүріне;
4. Халықаралық жағдайларға және т.б.

Әдебиеттер: 30-58. 104, 153-162.

КОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

1. Мемлекет нысанының құрылымы және оның әр түрлілігі.
2. Мемлекеттік (саяси) тәртіп және оның түрлері.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттің аумақтық құрылымы, оның құрамдас бөліктерінің және осы бөліктердің әрбірінің мемлекетпен қарым-қатынасының сипатын анықтау керек. Барлық мемлекеттер өздерінің мемлекеттік құрылымы бойынша жай немесе біртұтас (унитарлы) мемлекет – бұл өз ішінде бөлінбейтін тұтас мемлекет, оның өз ішінде дербес мемлекеттік құрылымдар болмайды, бұл мемлекетте жоғары органдардың біртұтас жүйесі, заңнаманың ортақ жүйесі, ортақ сот жүйесі, ортақ азаматтығы мен салықтардың бірыңғай жүйесі, ал, күрделі мемлекет – бұл белгілі бір дәрежедегі дербестікке ие жекелеген мемлекеттік құрылымдардан құралған мемлекет: империялар, федерациялар, конфедерациялар, достастықтар және одақтастықтардың мән-мағынасы мен айырмашылықтарын көрсету қажет.

Екінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттік билікті жүзеге асыруға жәрдемдесетін тәсілдер мен әдістер жиынтығына қарай екі түрлі демократиялық режим (барлық биліктік органдар халықтың мандатына ие болып, әрбір органға тиесілі биліктің көлемінің шектері заңмен анықталады, барлық азаматтар сотпен қорғалатын ажырамас құқықтар мен бостандық-тарға қол жеткізсе, антидемократиялық режимде мемлекет қоғам өмірінің барлық саласына бақылау жасайды, адамды саяси билікке және үстемдік етуші идеологияға бағындыратынын білу қажет. Мына төмендегідей мәні бар ұғымдарға:

Әдебиеттер: 30-58. 104, 153-162.

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма: кесте толтыру қажет

Мемлекет атауы	Басқару нысаны	Мемлекеттік құрылыс нысаны	Саяси режим
Қазақстан			
Россия			
АҚШ			
Франция			
Жапония			
Қытай			
Украина			

4-тақырып. Мемлекет функциясы және механизмі

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет міндеттері, функциялары және оларды жүзеге асыру нысандары.

2. Мемлекет механизм (аппарат) мәні және олардың қызметтерін ұйымдастыру қағидалары.

Дәріс тезисі:

Мемлекет міндеттері мен функциялары бөлінбейтін біртұтас, ажырамас ұғым болып келеді. Сондықтан да құқықтық ғылым мемлекеттің міндеттері мен функцияларын құрамдас өзара байланысты, бірақ бір мағыналы емес аралас санат ретінде толықтай негізде қарастырады. Мемлекет және қоғам алдында белгілі міндеттерді қою. Осыған сәйкес функцияларды жүзеге асыру қажеттілігін тудырады. Мемлекеттің міндеттері – объективтік фактор, олар оның мақсатымен байланысты болатын мемлекет типі, оның мәнімен және әлеуметтік тағайындалуымен негізделеді. Мемлекеттің міндеттеріне қол жеткізу тікелей функциялар арқылы жүзеге асырылады. Мемлекет міндеттері — бұл қоғамның түбегейлі мақсаттары, яғни, мемлекет өз функцияларын жүзеге асыру арқылы өз мақсаттарына қол жеткізеді. Қазақстанның міндеттері Қазақстан Республикасы Конституциясында, нормативтік-құқықтық актілерінде, ел Президентінің жыл сайынғы жолдауларында нақты анық берілген.

Мемлекет функциясы – қоғам дамуының белгілі бір кезеңіндегі мемлекеттің әлеуметтік мәні мен маңызын, рөлін көрсететін оның әрекетінің басты бағыттары. Мемлекет функцияларының топталуы – мемлекет функцияларын түрлерге бөлуді әртүрлі негіздер бойынша жүзеге асыруға болады.

Қоғамдық қатынастарға мемлекеттің әрекеттесу сипатына байланысты: Реттеуші функция — бұл қызмет ететін қоғамдық қатынастардың дамуын бағытталған (экономикалық, әлеуметтік, мәдени) мемлекеттік қызмет. Қорғаушы функция — қызмет ететін қоғамдық қатынастарды қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған (адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау, қоғамдық тәртіпті қорғау, елді қорғау және т.б.) мемлекеттік қызмет.

Әрекет ету ұзақтығына қарай функциялар: Тұрақты функциялар мемлекет дамуының барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Уақытша функциялар төтенше сипаттағы белгілі бір міндетті шешумен өз әрекетін жояды.

Қоғамдық өмірдің қай саласында жүзеге асырылуына байланысты: ішкі және сыртқы функциялар.

Мемлекеттің ішкі функциялары – мемлекет алдында тұрған ішкі міндеттерді шешудегі қызметінің негізгі бағыттары. Ішкі функцияларға мыналар жатады:

- экономикалық функция — мемлекеттің экономикалық қатынастарын басқару, нарықтық экономиканы қалыптастыру, өндіргіш күштер мен

кәсіпкерлікті мемлекет тарапынан қолдау жасау. Қазіргі уақытта экономикалық функцияларды іске асыруда салық салуға көп көңіл бөледі, себебі, салық - басқарудың жаңа жүйелік басты әдісі болып табылады, сондай-ақ, ол тек ғана экономикалық салада ғана емес, сонымен қатар, әлеуметтік, заңгерлік, сыртқы саяси салаларда да пайдаланылады.

- саяси функция — халық билігін қамтамасыз етуге, халықтың өзін-өзі ұйымдастыру және басқару үшін қажетті жағдай туғызуға, азаматтық қоғамды қалыптастыруға бағытталған мемлекет қызметі ;

- әлеуметтік қорғау функциясы — бұл мемлекеттегі бірқатар санаттағы азаматтардың, түрлі себептерге байланысты толық еңбек ете алмайтын мүгедектер, зейнеткерлер, Курсанттер және т.б., қалыпты жағдайда өмір сүруін қамтамасыз ету, сонымен қатар, мемлекет таныған тұрғын үй құрылысы, денсаулық сақтау, қоғамдық көлік және т.б. қолдайтын мемлекет қызметі;

- құқыққорғау функциясы — бұл адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға, құқықтық тәртіпті қамтамасыз етуге, меншіктіліктің барлық түрлерін қорғауға бағытталған мемлекет қызметі. Жеке тұлға мен қоғам мүдделерін қорғауға бағытталған мемлекет қызметі, Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бап. «адам, оның өмірі, құқығы мен бостандығы ең асыл қазына болып табылады» деп бекітілген. Қазіргі уақытта құқыққорғау органдары тарапындағы мемлекет қызметі кез-келген құқық бұзушылықтың алдын-алу, бұлтартпау, анықтау, ашу және ұлттық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етудің қатаң, тез әрі шешімді шараларына бағытталған. Қазақстан Республикасы азаматтары заңды түрде алған қандай да болсын мүлкін жеке меншігінде ұстай алады (Қазақстан Республикасы Конститут. 26-бап. 1-тарм.)

- экологиялық функция — мемлекеттегі заңдардың көмегімен табиғатты пайдаланудың құқықтық режимін анықтайды, азаматтары алдында таза қоршаған ортаны қамтамасыз етуді өз міндеттеріне алады.;

- мәдени функция – мемлекеттен қолдау тапқан, түрлі мәдени сала (әдебиет, өнер, театр, музыка, бұқаралық ақпарат құралдары, ғылым, білім беру) мазмұнындағы қызмет түрі.

Мемлекеттің сыртқы функциялары – оның алдында тұрған сыртқы міндеттерді шешуге байланысты қызметінің негізгі бағыттары. Сыртқы функцияларға мыналар жатады: мемлекетті қорғау, бейбіт тәртіпті сақтау, басқа мемлекеттермен одақтасу және т.б. функциялар:

- мемлекетті қорғау функциясы (мемлекеттің ұлттық қауіпсіздік талаптарына жауап беретін, қоғамның қорғанысқа қабілеттілігінің жеткілікті деңгейін қалыпты ұстау қағидасына негіделеді, егемендігі мен аймақтық тұтастығын қорғау үшін тағайындалады);

- өзге мемлекеттермен ынтымақтасу функциясы (аталған мемлекеттің мүддесі өзге мемлекеттердің мүддесімен үйлесімді қосылған, экономикалық, саяси, мәдени, және басқа да қатынастарды орнатуға және дамытуға бағытталған, мемлекеттің трлі қызметі) және т.б.

Мемлекеттің сыртқы қызметі (оның ішінде Қазақстан) қазіргі жағдайда әлем қоғамдастығына кіретін, барлық халықтардың мүдделері мен ұлттық, әлеуметтік-экономикалық, мәдени және өзге ерекшеліктері жалпыға міндеттілік есебімен халықаралық-құқықтық актілерге негізделген жағдайда ғана тиімді әрі толыққанды болады деген сенімдеміз.

Мемлекет функциясын жүзеге асыру нысандары құқықтық және ұйымдастырушылық болып екіге бөлінеді. Құқықтық нысандарға құқық шығармашылық (нормативті актілерді дайындау және қабылдау), құқыққолдану (нормативті актілерді іске асыру) және құқық қорғау (адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғау, құқық бұзушылықтың алдын алу және кінәлі жанды заңды жауапкершілікке тарту) әрекеттері жатады. Ұйымдастырушылық нысандар арасынан экономикалық (несиелеу, мемлекеттік тапсырыстар, бағаны реттеу және т.б.), саяси (әртүрлі саяси ағымдарды ортақ келісімге келтіру, халықаралық келісімдер және т.б.), идеологиялық (халыққа үндеу, күнделікті тәрбиелеу жұмыстары, үгіт-насихат және т.б.) және тікелей ұйымдастырушылық (жоспарлау, бағдарлау, тексеру және т.б.) әрекеттерді бөліп көрсетуге болады. Мемлекет функциясын жүзеге асыру әдіс-тәсілдерінің қатарынан сендіру немесе мәжбүрлеу, көтермелеу немесе жазалауды көруге болады.

Мемлекет механизмі (аппарат). Мемлекет механизмі – мемлекет әрекетінің негізгі бағыттарын жүзеге асыратын, қоғамды басқаруды жүргізетін, белгілі түрде ұйымдастырылған, ішкі тұтастығымен және өзара байланыстылығымен сипатталатын мемлекет органдарының жүйесі.

Мемлекет механизмі шынайы ұйымдастырушылық және материалдық күш, мемлекет оны қолдана отырып, билікті жүзеге асырады және белгілі бір саясатты жүргізеді. Заң ғылымында «мемлекет механизмі» және «мемлекеттік аппарат» түсініктері синонимдер ретінде қолданылады. Дегенмен де, мемлекеттік аппарат – басқару әрекетін тікелей жүзеге асыратын, арнайы биліктік өкілеттіліктерге ие органдар жүйесі, ал «мемлекет механизмі» түсінігіне мемлекеттік аппаратпен қатар, мемлекеттік мекемелер мен ұйымдар, сондай-ақ мемлекеттік аппараттың соларға сүйене отырып, өз әрекетін жүзеге асыратын «материалдық қосымшалары» (қарулы күштер, милиция, түзеу мекемелері және т.б.) жататындығын ескеру керек. Сондай-ақ, мемлекет аппараты ретінде тұрақтылықта (статика) алынған мемлекеттің барлық органдарын, ал мемлекет механизмі ретінде осы органдарды қозғалыста (динамикада) қарастырған ғылыми көзқарастар да бар. Мемлекет аппаратын зерттеу барысында белгілі бір мемлекеттік органның маңызы, құрылу тәртібі, құзіреттілігі туралы мәселелер көтеріледі, ал мемлекет механизмін зерттеу барысында мемлекеттік органдардың әрекеті, олардың мемлекеттің белгілі бір қызметін жүзеге асыру үрдісіндегі өзара байланысы қарастырылады. Мемлекет механизмінің маңызды белгілеріне мыналар жатады:

- ол өзара байланысты мемлекеттік органдардың тәртіптелінген жиынтығын, яғни жүйесін көрсетеді. Мемлекет механизміне заң шығару органдары (парламент), өз әкімшілігімен қоса президент, атқару органдары

(үкімет, министрліктер, ведомстволар, мемлекеттік комитеттер, әкімияттар), сот органдары, прокурорлық және өзге де қадағалау органдары, милиция, салық полициясы, қарулы күштер және тағы басқалар кіреді. Олар жиынтығында билік құрудың біртұтас жүйесін құрайды;

- оның біртұтастығы ортақ мақсаттар мен міндеттер арқылы қамтамасыз етіледі. Мақсат пен міндеттер жоғарыда көрсетілген сан алуан мемлекеттік құрылымдарды тұтас ағзаға айналдырады, ортақ мәселелерді шешуге бағыттайды;

- мемлекет механизмінің негізгі элементі ретінде биліктік өкілеттіліктерге ие мемлекеттік органдар танылады;

- мемлекеттік билікті жүзеге асырудың, нақты нәтижелерге жетудің ұйымдастырушылық және материалдық күші, құралы болып табылады.

Мемлекет механизмінің құрылымы деп оның ішкі құрылысын, оның аралық элементтерінің орналасу тәртібін, олардың өзара бағыныштылығын, қатынасын және байланысын айтамыз. Мемлекет механизмінің құрылымы мынандай элементтерден тұрады:

1) мемлекеттік органдар, олар өздерінің тікелей биліктік функцияларын атқару барысында тығыз өзара байланыста және бағыныштылықта болады. Мемлекеттік органдардың ерекшелігі сонда, олар мемлекеттік-биліктік өкілеттіліктерге, яғни мемлекет күшімен, жалпыға міндетті басқармашылық шешімдер қабылдаумен байланысты құралдарға, ресурстарға және мүмкіншіліктерге ие болады. Оларға парламент, президент, үкімет, министрліктер, ведомстволар, мемлекеттік комитеттер, әкімияттар жатады;

2) мемлекеттік ұйымдар, оны басқаша, мемлекет механизмінің «материалдық қосымшалары» деуге де болады, олар мемлекеттің қорғау әрекетін жүзеге асыруға арналған. Қатарына қарулы күштерді, милицияны, салық полициясын және т.б. жатқызуға болады;

3) мемлекеттік мекемелер – мемлекет механизмінің биліктік өкілеттіліктері болмайтын (олардың әкімшілігін есепке алмағанда), әлеуметтік, мәдени, тәрбиелеу-білім беру, ғылыми аймақтардағы мемлекет қызметін атқару бойынша практикалық әрекетті тікелей жүзеге асыратын бөлігі. Оның қатарынан кітапханаларды, ауруханаларды, пошта, телеграф, ғылыми-зерттеу институттарын, мектеп, балабақша, жоғарғы оқу орындарын, театрларды және т.б. көруге болады;

4) мемлекеттік кәсіпорындар – бұлар да әкімшілігін есепке алмағанда биліктік өкілеттіліктері болмайтын, шаруашылық-экономикалық әрекетті жүзеге асыратын, өнім шығаратын немесе өндірісті қамтамасыз ететін, әртүрлі жұмыстар атқаратын және қоғам қажеттілігін қанағаттандыру, пайда табу үшін көптеген қызмет көрсететін мемлекет механизмінің құрамдас бөліктері. Оларға қазыналық зауыт, фабрикалар және т.б. жатады;

5) мемлекеттік қызметкерлер – басқарумен арнаулы түрде айналысатын мамандар; 6) ұйымдастырушылық және қаржылық құралдар, мемлекет аппаратының әрекетін қамтамасыз ету үшін қажетті мәжбүрлеу күштері.

Мемлекеттік аппарат - ұйымдастырылу мен әрекет етудің жалпы қағидаларымен өзара байланысқан мемлекеттік органдар жүйесі.

Мемлекеттік аппараттың ұйымдастырылуы мен әрекет етуінің қағидалары: *заңдылық қағидасы; адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының басымдылығы қағидасы; демократизм қағидасы; билікті тәуелсіз тармақтарға бөлу қағидасы; жариялылық қағидасы; кәсібилік қағидасы; алқалылық пен жеке шешімдерді тиімді ұштастыру қағидасы; сайланбалылық пен тағайындалмалықты ұштастыру қағидасы; сатылық /иерархиялық/ қағидасы.*

Мемлекеттік орган – бұл мемлекеттік міндеттерді орындаушы және осы мақсатта билік өкілеттіктерін иеленген ұйым немесе мекеме. Сондай-ақ, мемлекеттің айқындалған функцияларын және осыған байланысты бөлінген билік өкілеттігін жүзеге асыруға қатысатын мемлекеттік аппараттың буыны.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Мемлекет міндеттері мен функциялары: ұғымы және оларды өзара байланысы.
2. Мемлекет функцияларының классификациясы.
3. Мемлекет органдарының түсінігі және түрлері. Мемлекет аппаратының ұйымдастырылуы мен әрекет етуінің қағидалары.

Тапсырма:

Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттар мемлекет қызметінің негізгі бағыттарын, олардан мемлекеттің мәні мен мақсаты көрініс табатынын, мемлекеттің функциялары оның міндеттерімен тығыз байланыстылығын, олар мемлекеттің мәніне тәуелді болып келетінін және оның өзгеруіне қарай өздері де өзгертетінін, сондай-ақ, мемлекет функциялары – ауыспалы сипаттағы категория екендігін, сондықтан да олар мемлекет түрінің басқа түрге ауысу жағдайында да өзгертетінін ұғынуы керек.

Екінші сұрақ бойынша мұнда мемлекеттің басқарушылық қамтамасыз етушілік және қорғаушылық функцияларын іске асыру бойынша жұмыстарын жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың, мекемелер мен ұйымдардың біртұтас, иерархиялық жүйесі мемлекеттік аппараттың мәнін, яғни, бұл мемлекеттік органдарды құру мен олардың қызмет етуінің негізгі бағыттарын анықтайтын бастамашылық қағидаларды есте сақтау керектігін түсіндіру.

Үшінші сұрақ бойынша мемлекеттік міндеттерді орындаушы және осы мақсатта билік өкілеттіктерін иеленген ұйым немесе мекеме ретіндегі мемлекеттік орган түсінігін білу. Әрбір мемлекеттік органға тиесілі: басқаруындағы мемлекеттік, қазыналық мүліктер; қаржы құралдары, банктегі есепшот, бюджеттен қаржыландыру көзі; өзіне тән ұйымдастырушылық

құрылымы, онымен байланысты қызметтік тәртіп жүйесі; биліктік өкілеттіктердің қажетті көлемі, олардың негізінде лауазымдық тұлғалар мен алқалық органдар заңды міндетті әрекеттерді жүзеге асыратынына, сондай-ақ, мемлекеттік органдардың түрлеріне көңіл бөлу қажет.

Мемлекет аппаратының анықтамасын ұғынып, “мемлекет механизмі” және “мемлекет аппараты” түсінігінің ара қатынасын қарастыру, мемлекет аппаратын мемлекет функцияларынан туындалғанын анықтау қажет. Қазақстан Республикасы мемлекет аппаратының құрылымын Қазақстан Республикасы заңдар жиынтығын қолдана отырып қарастырған жөн. (1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясы (2017ж. 10.03. енгізілген толықтырулар мен өзгерістерді қоса); Қазақстан Республикасының «Құқық қорғау органдары туралы» заңы, Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдары туралы» заңы және т.б.).

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториядан тыс)

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Тапсырма: кесте толтыру:

Мемлекет органдарының түрлері	Құрылу тәртібі	Құзыреті

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант, мемлекет аппаратының ұғымын, тағайындалуын және оның мемлекет міндеттері мен функцияларын шешудегі ролін, мемлекет органдарының ұғымының түсінігі, оның белгілері мен түрлерін ұғыну қажет. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы мемлекет аппараты іскерлігін және ұйымның қағидасын ұйымдастыру мен қызметінің қағидаларын анықтап және оған сипаттама беру қажет. Тәжірибелік жұмыс істеу барысында тиісті кесте құру қажет.

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Талқылау үшін семинарға ұсынылған сұрақтарға дайындалу
2. Қазақстан Республикасының 2011ж. 06.01 «Құқық қорғау қызметі туралы» заңына конспект жасау.
3. Қазақстан Республикасының 2014ж. 14.04 «Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы» заңына конспект жасау.
4. Келесідей тақырыптарға реферат жазу:
 - Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының мемлекет функцияларын жүзеге асырудағы ролі;
 - Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасының «Қазақстан–2050» Қазақстан халқына жолдауының негізгі қағидалары;
 - Мемлекет аппаратының құрылымы және ондағы ПО-ның орны.

Әдебиеттер: 30-58. 44, 46, 47. 153-162.

5-тақырып. Құқықтық мемлекет және азаматтық қоғам. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мемлекет: ұғымы және қағидалары.
2. Азаматтық қоғам; ұғымы және құрылымы.
3. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.

Дәріс тезисі:

Құқықтық мемлекет - адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз етуге жағдай жасайтын, мемлекеттік билікті құқық көмегімен шектейтін саяси билікті ұйымдастыру. Ол гуманистік бастауларды, әділеттілікті бекітуге арналған әлеуметтік құндылықтардың біреуі ғана емес, сонымен бірге жеке тұлға бостандығын, ар-ожданы мен намысын қамтамасыз етудің құралы, халықтық биліктің өмір сүруінің нысаны.

Мемлекетті Конституция, заңдардың шегінде шектеу бағдарламасы ретінде құқықтық мемлекет ұғымы ХУІІІ-ХІХғ.ғ. аралығында пайда болды. Ал идеясы мен институттары құқықтың германдық және еуропалық дамуына жатады және құқықтың көмегімен мемлекетпен кепілдендірілген бейбіт тәртіпке жетуге бағытталады. Мұндай мемлекеттің тұжырымдамасын М. Падуанский, Д. Локк, Ш.Л. Монтескье, Д. Адаме, Д. Медисон. Т. Джефферсон, И. Кант, Г.В. Гегель және т.б. дамытқан. Құқықтық мемлекет туралы буржуазиялық ілімнің бастаушысы және классигі Имануил Кант еңбегінде орын алған құқықтық мемлекет — барлық органдарының, лауазымды тұлғаларының ұйымдастырылуы және қызметі құқыққа негізделген және онымен байланысты демократиялық мемлекет. Құқықтық мемлекет — адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын мейлінше толық қамтамасыз ету үшін жағдай жасайтын, саяси билік ұйымы.

Құқықтық мемлекеттің жай мемлекетке қарағанда айырмашылықтары болады: 1. Мемлекетте билік шексіздігімен сипатталса, құқықтық мемлекетте құқық үстемдігі танылады, 2. Мемлекет қоғамнан алшақ кетсе, құқықтық мемлекетте азаматтық қоғам мемлекет әрекетін бақылап отырады, 3. Мемлекет өз тарапынан азаматтарға бассыздық пен күштеуден қорғауға толық кепілдік бермесе, құқықтық мемлекетте адам құқықтары мен бостандықтары шынайы қорғалады.

Құқықтық мемлекет мәнінің екі жағын ажыратып көрсетуге болады:

1. Адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету, жеке тұлға үшін құқықтық көтермелеу режимі қалыптастыру. Бұл құқықтық мемлекеттің әлеуметтік мазмұндық жағы.
2. Мемлекеттік билікті құқықтың көмегімен шектеу, мемлекеттік құрылымдар үшін шектеу құқықтық режимін қалыптастыру (формальді заңды жағы).

Аталған функциялардың негізінде азаматтық қоғамның еркі жатады, олар қатаң түрде қолданыстағы заңдарға және адам құқықтары бойынша халықаралық актілерге сай, тиісті органдарда жүзеге асырылады. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарымен және олардың теңдігімен санасады.

Сонымен, құқықтық мемлекет – заң жоғарылығына негізделген, оның жалпыға міндетті еркін білдіретін және жүзеге асыратын, жалпыны қамтитын қоғам ұйымы.

Құқықтық мемлекеттің негізгі принциптерінің қатарына заң жоғарылығы қағидасы жатады. Аталған қағидаға сәйкес қандай да болмасын мемлекеттік орган, лауазымды тұлға, ұжым, мемлекеттік немесе қоғамдық ұйым не болмаса жеке тұлға заңға бағыну міндетінен босатылмайды. Құқықтық мемлекеттің негізгі белгілерінің бірі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық кепілдендірілуі және ажырамастығы, сондай-ақ азамат пен мемлекеттің өзара жауапкершілігі қағидасын бекіту және үнемі қолдап отыру болып табылады.

Келесі бір негізгі қағида – мемлекеттік билікті тәуелсіз тармақтарға бөлу болып табылады. Мемлекеттің дұрыс қызмет ету процесін қамтамасыз ету үшін, онда бір-бірінен дербес, тәуелсіз билік тармақтары болуы қажет. Олардың қатарына заң шығару билігі, атқару билігі және тәуелсіз сот билігі жатады. Заң шығару билігі парламентке берілген, атқару билігі үкіметке, сот билігі соттарға беріледі.

Биліктердің теңділігі халық егеменділігіне негізделеді. Оған сәйкес, заң шығару билігі заңдар қабылдауға, атқару билігі олардың орындалуын ұйымдастыруға, ал сот билігі заң шығарушы органмен қабылданған заңдарды негізге ала отырып, құқық туралы дауларды шешуге тиісті.

Құқықтық мемлекеттің өзге де қағидалары: заңдылық қағидасы, мемлекеттік биліктің шектеулілігі, адам құқықтары мен бостандықтарының ажырағысыздығы, саяси, идеологиялық және экономикалық плюрализмнің болуы танылған. Құқықтық мемлекет қалыптастыруды анықтаушы факторлар мен мәселелер төңірегінде сөз қозғағанда басым міндеттер қатарында материалдық және идеалдық сипаттағы алғы шарттарды қарастыру қажет. Материалдық сипаттағы қажетті алғы шарттарға әділ, тәуелсіз сот билігінің болуы, мемлекеттік билікті жіктеу, мемлекетте құқықтың (заңдардың) үстемдік құруы, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының шынайы кепілдендірілуі жатады.

Құқықтық мемлекет қалыптастырудың өзге алғы шарттарына тоқталатын болсақ, алдымен оның қоғам тұрақты демократиялық, құқықтық, саяси, мәдени дәстүрлерді ұстанатын жерлерде пайда болатынын атауға болады. Егер мәдениет, құқық, демократия, заңдылық әрбір жеке тұлғаның ішкі құндылығына айналмайтын болса, онда құқықтық мемлекет туралы ойлар да негізсіз болады.

"Азаматтық қоғам" деген атауды, түсінікті Аристотель айтқан Аристотель мемлекетті азаматтық қоғаммен салыстырмады, бірақ бір-біріне оларды қарсы қоймады, себебі олардың әр түрлі жолдары ескі полистегі қоғамдық өмірде тығыз байланысты болады. Сонымен қатар, жоғарыдағы

көрсетілгендей ол кісінің ойынша, азаматтық қоғам жетілген демократиялық организм, ретінде, тек саясатпен байланысты, яғни принципіалды жағынан, бұрынғы көне полистер сияқты: мемлекеттік органдардың қызмет мерзімі, биліктің бөлінуі, сөз бостандығы, баспасөз, елінде еркін жүріп-тұру және сырт жақта да еркіндікте болу, мемлекеттің жекелеген қатынастарға қол сұқпауы, азаматтардың заң алдындағы құқықтарының теңдігі. Азаматтық қоғамның көне модельге қайтып оралуы, жаңа уақытта жүргізіліп, өте үлкен оқымыстылардың зерттейтін пәніне айналды: Гроций, Гобс, Дж. Локк, Пейн, Руссо, ГельвЕңии, Гольбах, Кант, Гегель және тағы басқалар.

Азаматтық қоғам ғылыми тұрғыдан өте аз зерттелген, ол туралы қомақты бірде ғылыми еңбек жоқ. Оның себебі ғалымдар азаматтық қоғам мен мемлекеттің мазмұны ұқсас деп түсініп келеді. Расында ұқсастық бар, бірақта айырмашылық басым. Адам қоғамының қалыптасқанына 1,5 млн. жыл өтті, ал мемлекеттің өмірге келгеніне 6 мың жыл ғана болды. Мемлекет қоғамның санқырлы көршісінің бір ғана нысаны. Қоғам туралы ой-пікірлер көне дәуірде де болды, ал «азаматтық қоғам» толық мағынада бұл ұғым өмірге тек XVIII ғасырда келді. Басында азаматтық қоғам деп меншік, жанұя, рынок, мораль салаларындағы қатынастарды түсініп келеді. Мемлекет бұл қатынастарға толық бостандық берді. Гегельдің ойынша азаматтық қоғам жеке меншіктің, діннің, жанұяның, моральдік т.б. талаптарының іске асырудың жүйесі.

Азаматтық қоғам – бұл әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған (дербес мемлекеттен тәуелсіз) қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесі.

Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар, саяси партиялар, қоғамдық бірлестіктер, бұқаралық ақпарат құралдары, шығармашылық ассоциялар, діни бірлестіктер, тәрбие саласы, білім саласы, ғылым және мәдениет саласы, жанұя.

Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясаты және т.б.

Қоғамның саяси жүйесі. Азаматтық қоғам және саяси жүйе. Билік және оның көрінісі. Қоғам өзара әрекеттестікте болатын әр түрлі саяси, әлеуметтік, экономикалық, идеологиялық, құқықтық жүйелер жиынтығы ретінде. Қоғамның саяси жүйесі – құқық және өзге де әлеуметтік нормалар негізінде тәртіпке келтірілген, белгілі бір елдің саяси өмірін қамтамасыз ететін және саяси билікті жүзеге асыратын мекемелер мен ұйымдардың жиынтығы. Бұл саяси әрекетті ұйымдастыру мен жүзеге асырудың механизмі. Билік және оған қатынас әртүрлі әлеуметтік институттардың саяси функциясын сипаттайды.

Билік, егеменділік, тұлға бостандығы тәріздес қоғам өмірінің аймағы көптеген адамдардың мүддесін қозғайды да, саяси аймаққа айналады. Осы тұста кешенді алынған адамдардың үлкен тобының билікті, егемендікті, тұлға бостандығын қамтамасыз етуді, өзін-өзі басқаруды ұйымдастыруды жеңіп алу, ұстап тұру және пайдалану барысы бойынша қатынасы саяси сипатқа ауысады.

Қоғамның саяси жүйесі мынандай қызмет атқарады: 1) қоғам дамуының мақсатын, міндетін және жолдарын анықтау; 2) осы мақсат, міндеттерге жету үшін қажетті құралдар мен ресурстарды топтастыру; 3) қоғамды жақындастыру, оның құрылымының әртүрлі элементтерінің өзара әрекеттестігі үшін қажетті шарттарды жасау; 4) мемлекеттік билікті легитимдендіру, яғни шынайы саяси өмірді ресми саяси және құқықтық нормаларға сәйкестендірудің жоғарғы деңгейіне жеткізу; 5) қоғамдық-саяси әрекет режимдерін реттеу.

Саяси жүйелерді әр түрлі негізде топтастыруға болады. Оның пайда болуының әлеуметтік ортасына қарай тоталитарлық және либералды-демократиялық саяси жүйелер танылады, осы сипатына байланысты аралас (конвергенциялық) түрлері де кездеседі. өзара әрекеттестік сипатына байланысты ашық және жабық саяси жүйелер анықталған.

Саяси жүйенің құрамына тікелей немесе жанама түрде белгілі бір саяси функцияларды атқаратын немесе өзінің қоғамдық роліне байланысты қоғамның әлеуметтік мақсаты мен идеалын қалыптастырушы әлеуметтік институттар кіреді. Саясатпен тікелей айналысатын әлеуметтік институттарға мемлекет пен саяси партиялар кіреді. Қоғамдық қозғалыстар, еңбек ұжымдары, кәсіподақтар, шығармашылық одақтар, жастар ұйымдары, спорттық ұйымдар және т.б. саясатпен жанама түрде айналысатын әлеуметтік институттарды құрайды.

Мемлекет саяси өмір құбылыстарын «жалпы міндеттілік» өлшемі арқылы өткізіп, өз бойына саяси мүдделердің көпшілігін шоғырландырады. Міне осы тұрғыдан мемлекет саяси жүйеде ерекше роль атқарады, оған тұтастық пен тұрақтылық береді. Ол қоғам ресурстарын пайдалана және оның өмір сүруін ретке келтіре отырып, басқару бойынша әрекеттердің басым бөлігін атқарады.

Саяси жүйеде қоғамның саяси өмірінің маңызды әлеуметтік институты саяси партиялар расында үлкен роль атқарады. Саяси партиялар - өздерінің негізгі мүдделерін жүзеге асыру үшін мемлекеттік билікті жеңіп алу, ұстап тұру және пайдалану мақсатын көздейтін идеологиялық және ұйымдық біріккен адамдардың ерікті қауымдастығы. Партияларды парламенттік - билікті демократиялық жолдармен, парламент жұмысына қатысу арқылы жеңіп алуды мақсат ететін және билікті күшпен басып алуды, қоғамдық құрылымды күштеп өзгерту міндетін қоятын партиялар деп ажыратуға болады.

Мемлекет ісіне қатысуына байланысты парламенттік партиялармен қатар, басқарушы партияларды – билікті жеңіп алған және жүзеге асырып отырғандарды да атауға болады. Бағдарламалары мен әрекетінің әлеуметтік бағытталғандығына байланысты саяси партиялар социал-демократиялық, либералды-демократиялық, коммунистік, таптық, ұлттық, нәсілдік, фашистік, діни болып жіктеледі. Әрекетінің идеалдық негізіне байланысты доктриналық (өз идеологиясын қорғауға бағытталған), прагматикалық және харизматикалық

болып бөлінеді. Саяси спектрдегі орнына байланысты – солшыл, оңшыл және орталықшыл түрінде танылады.

Саяси жүйелер бірпартиялық және көппартиялық (плюралистік) болып та жіктеледі. Қазақстан Республикасы кеңестік дәуірдегі бірпартиялық жүйеден бас тартқалы бері, елімізде қабылданып жатқан Нормативтік-құқықтық актілерге сүйене отырып, әр түрлі саяси партиялар құрылып әрекет етуде.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мемлекет түсінігі және қағидалары.
2. Азаматтық қоғамның ұғымы және құрылымы.
3. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекет.

Тапсырма:

1. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

2. Қазақстан Республикасының «Саяси партиялар туралы», «Қоғамдық бірлестіктер» «Қазақстан Республикасы жергілікті өзін-өзі басқару органдары туралы» заңдарды конспектілеу.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша курсанттар құқықтық мемлекетті - адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық түрде қамтамасыз етілуіне және құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында мемлекеттік билікті құқықпен мейлінше байланыстыруға жағдай жасаушы саяси билік ұйымы ретінде айқындау. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолдары мен пробелмалары: мемлекеттік биліктің барлық жүйесі биліктердің бөліну принципіне сай құрылуы; сот реформасын жүргізу; адамның ең жоғары қазына ретіндегі құқықтары мен бостандықтары жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасау; мемлекеттің құқықтық жүйесін жетілдіру және дамыту; дамыған азаматтық қоғам құру; қоғамдағы құқықтық және саяси мәдениеттің деңгейін көтеру мәселелерін көрсету. Құқықтық мемлекеттің белгілері: құқықтың үстемдігі; биліктердің бөлінуі; тәуелсіз сот; адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; демократия маңызын анықтау.

Екінші сұрақ бойынша азаматтық қоғам - әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесінде маңызын ашу керек. Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар; саяси партиялар; қоғамдық бірлестіктер; бұқаралық ақпарат құралдары; шығармашылық ассоциялар; діни бірлестіктер; тәрбие саласы; білім саласы; ғылым және мәдениет саласы; жанұя. Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу

құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясатын анықтау.

Үшінші сұрақ бойынша қоғам мүдделердің өзара сәйкестігі негізінде құрылатынын, ал олардың орындалуы, жеке адамдардың өзара қарым-қатынастарына байланысты болуы, яғни, бірігіп жұмсаған күштің нәтижесінде, жеке адамның жете алмайтын мақсаттарына жетуге болатынын, қоғамның мүдде-мақсатының дұрыс жақсы орындалуын қалыптастыратын, қоғамдық билік екендігін түсіндіру. Ал қоғамдық билікті реттеп-басқаратын қоғамның саяси жүйесі мемлекетпен бірігіп, қоғамның бағдарламасын, мүдде-мақсатын анықтап, оның бағыттарын, орындау механизмін белгілеп, міндетті нұсқау бұйрықтар беріп, іске асуын бақылап отыратынын тәжірибедегі мысалдармен келтіру. Қоғамның саяси жүйесі – бұл белгілі бір саяси функцияларды атқарушы мемлекеттік және мемлекеттік емес әлеуметтік институттардың жүйесі. Саяси жүйе сыртқы және ішкі саясаттың жүзеге асуын қамтамасыз етеді, әлеуметтік топтардың мүдделерін қалыптастырады, білдіреді және қорғайды. Оның сипаты, ең алдымен, осы саяси жүйенің пайда болған және қызмет ететін әлеуметтік ортасы арқылы анықталатынын білу абзал.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КООЖ – 1 сағат (аудиториядан тыс)

КООЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

1. Мына тақырыптар бойынша рефераттар жазу:

- Құқықтық мемлекеттің тарихи аспектілері
- Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет
- Құқықтық мемлекеттің негізгі қағидалары
- Қазақстан Республикасында құқықтық мемлекет қалыптастырудың теориясы мен тәжірибесі.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші және үшінші реферат тақырыптары аясында, курсанттар құқықтық мемлекетті адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының толық түрде қамтамасыз етілуіне және құқық бұзушылықтарды болдырмау мақсатында мемлекеттік билікті құқықпен мейлінше байланыстыруға жағдай жасаушы саяси билік ұйымы ретінде айқындау. Құқықтық мемлекетті қалыптастыру жолдары мен пробелмалары: мемлекеттік биліктің барлық жүйесі биліктердің бөліну принципіне сай құрылуы; сот реформасын жүргізу; адамның ең жоғары қазына ретіндегі құқықтары мен бостандықтары жүзеге асыру үшін қажетті жағдайлар жасау; мемлекеттің құқықтық жүйесін жетілдіру және дамыту; дамыған азаматтық қоғам құру; қоғамдағы құқықтық және саяси мәдениеттің деңгейін көтеру мәселелерін көрсету. Құқықтық мемлекеттің белгілері: құқықтың үстемдігі;

биліктердің бөлінуі; тәуелсіз сот; адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау және қорғау; демократия маңызын анықтау.

Екінші тақырып бойынша курсанттар азаматтық қоғамды әлеуметтік, мәдени, рухани салалар тіршілігінің қамтамасыз етілу жүйесі, олардың өсіп-өніп ұрпақтан-ұрпаққа жалғасуы, жекелеген индивидтер мен ұжымдардың мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыру, олардың дербес өсуіне жағдай жасауға арналған қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесінде маңызын ашу керек. Азаматтық қоғамның элементтері: кәсіподақтар; саяси партиялар; қоғамдық бірлестіктер; бұқаралық ақпарат құралдары; шығармашылық ассоциялар; діни бірлестіктер; тәрбие саласы; білім саласы; ғылым және мәдениет саласы; жанұя. Азаматтық қоғамның белгілері: адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын барынша толық қамтамасыз ету; өзін-өзі басқару; оның құрылымдарының және адамдардың әртүрлі топтарының бәсекелестігі; еркін қалыптасатын қоғамдық пікірлер мен плюрализм; адамның ақпарат алу құқығының нақты іске асуы; көп салалы экономика; биліктің заңды және демократиялық сипаты; адамдардың лайықты өмір сүруін қамтамасыз ететін мемлекеттің күшті әлеуметтік саясатын анықтау.

Төртінші сұрақты зерделеу барысында Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамның даму процесі мемлекеттің дамуына және оның ролінің артуына жағдай туғызу жөнінде ел басшының әр жылдардағы халыққа жолдауларынан қарау керек.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КӨЖ – 3 сағат

1. Талқылау үшін КОӨЖ-на ұсынылған сұрақтар бойынша материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

2. Келесідей тақырыптарда рефераттар дайындау:

- Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғам;

- Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғамның даму тұжырымдамасы.

III-тарау

Құқық туралы ілімнің негіздері

6-тақырып. Құқық түсінігі және мәні. Құқық нормасы

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық түсінігі, мәні және қағидалары.

2. Әлеуметтік нормалар түсінігі. Құқық нормасының ұғымы және белгілері.

3. Құқық нормасының топталуы (түрлері). Құқық нормасының құрылымы.

Дәріс тезісі

Құқықтың түсінігі, мәні және қағидалары.

Құқық — қоғамнан емес, мемлекеттен шыққан мінез-құлық ережесі, яғни, ол қоғамның барлық мүддесін қорғамайды, тек, адамдардың әлеуметтік теңсіздігін бекітетін, жазбаша нұсқау. Яки, құқық мемлекетпен бірге пайда болады және әдет-ғұрыптан, рулық қауымның әлеуметтік нормаларынан айқын ерекшеленеді.

Құқық — бұл қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған, мемлекетпен орнықтырылатын және қамтамасыз етілетін, жалпыға міндетті, формальды анықталған заң нормаларының жүйесі.

Құқықтың белгілері:

- еріктілік сипаты – халықтың белгілі бір тобының немесе қоғамдағы көпшіліктің еркі мен мүдделерін білдіреді.

- жалпыға міндеттілігі – құқық мемлекет аумағында тұратын барлық тұрғындарға таралады.

- нормативтілігі – заңдық нормалардың – жалпыға міндетті тәртіп ережелерінің жиынтығын білдіреді.

- мемлекетпен байланысы – мемлекеттен туындайды және кез-келген бұзушылықтардан мемлекеттік мәжбүрлеу шараларымен қорғалады.

- формальды анықталғандығы – арнайы мемлекеттік құжаттарда – нормативтік актілерде көрініс табады.

- жүйелілігі – заңдық нормалардың бірізділігі, салалығы.

Құқықтың мақсаты – қоғамдағы бостандықты нормативтік тәртіпте қамтамасыз етуінен және кепілденуінен, әділеттілікті қалыптастыруынан, қоғамдық өмірден қателіктер мен өз бетімен кетушіліктерді жоя отырып, қоғамдағы экономикалық және рухани факторлардың әрекет етуіне мейлінше жағдай жасауынан көрініс табады.

Құқықтың құндылығы – бұл азаматтардың және жалпы қоғамның әлеуметтік әділетті қажеттіліктері мен мүдделерін қамтамасыз ету құралы мен мақсаты ретінде қызмет ете алу қабілеті.

Құқықтың қағидалары – бұл құқықтың ерекше әлеуметтік реттеуші ретіндегі мәнін көрсететін негізгі бастамалар, ережелер, идеялар. Олар құқықтың заңдылығын, табиғатын және әлеуметтік мәнін көрсетеді және заңдардың өзінде тікелей көрініс тапқан немесе олардың мәнінен туындайтын мінез-құлық ережесі болып табылады.

Құқықтың негізгі қағидалары:

1. Қоғамдағы әртүрлі мүдде-мақсаттарды нормативтік: жүйемен реттеп-басқару;

2. Адамдардың, ұйымдардың бостандығының іс-әрекетінің деңгейін, шеңберін норма арқылы анықтап отыру;

3. Адамдардың, ұйымдардың ара қатынасындағы келіспеушілікті шешудің, реттеудің негізгі түрлерін белгілеп отыру;

4. Мемлекеттік органдардың қабылдаған, бекіткен нормативтік актілерінің орындалуын бақылап отыру.

Таралу саласына қарай: жалпы құқықтық, саларалық және салалық қағидаларды бөліп қарастырады.

Құқық функциялары – бұл құқықтың қоғамдық қатынастарды реттеудегі ролін көрсететін, құқықтық әсер етудің негізгі бағыттары. Яғни, құқық мемлекеттен бөлінбейтін құрамдас бөлігі ретінде оның функциясымен тығыз байланыста әрекет етеді. Құқық қоғамдық қатынастарда әрекеттесуде, мемлекеттің функцияларына қарама-қайшы келе алмайды. Сондықтан да, құқық функциясын тиісті әлеуметтік-саяси, экономикалық және идеологиялық мазмұнда реттейтін, қоғамдық қатынастардағы мемлекеттің нормативтік-құқықтық әрекет етуінің негізгі бағыты деп анықтама беруге болады.

Құқықтың функционалдық анықтамасы – қазіргі кездегі экономикамен негізделген халықтың, көпшіліктің еркін білдіретін, нормативті анықталған және бұзылудан тәрбиелеу, сендіру және қажетті жағдайда мемлекеттік мәжбүр ету шараларымен қорғалатын, қоғамдық қатынастарды реттеу қызметін атқаратын, құқықтық демократиялық мемлекет қалыптастыру мақсатында қоғамдық келісім құралы болатын нормалар жүйесі ретінде көрсетеді.

«Құқық» термині екі мағынада: объективтік және субъективтік болып қолданылады, бірақ қай қайсысының да мағынасы толық ашылмаған. Бірінші мағынасында «құқық дегеніміз өмірдің заңдық тәртібі, мемлекетпен қорғалатын барлық құқықтық ережелердің жиынтығы», ал екінші жағдайда – құқық дегеніміз «жеке тұлғаның нақты құқық өкілдігіндегі абстрактылы ереженің нақты көрініс табуы».

Құқық мәнін анықтау барысында екі түрлі көзқарасты ескеру қажет. 1. Таптық көзқарас, онда құқық экономикалық үстем таптың заңдастырылған еркін білдіретін, мемлекетпен кепілдендірілген нормалар жүйесі ролін атқарады. 2. Жалпы әлеуметтік көзқарас бойынша құқық қоғамның әр түрлі топтарының арасындағы келістіруші ролін атқарады. Дегенмен де, құқық түсінігі тәріздес, оның мәнінің де жан-жақты көп қырлы екендігін естен шығармауымыз қажет. Осы тұрғыдан құқықтың діни, ұлттық, нәсілдік және тағы да басқа мәні болатындығын атап өту қажет. Құқық мәнін анықтайтын нормативистік, табиғи-құқықтық, тарихи-материалистік, әлеуметтік теориялар бар. Құқықтүсінушіліктің негізгі типтеріне мыналарды жатқызады: нормативистік; әлеуметтік юриспруденция; табиғи құқық теориясы; философиялық құқықтүсінушілік.

Құқық – қоғамның мемлекеттік еркін, оның жалпыадамзаттық және таптық сипатын көрсететін жалпыға міндетті, формальды-анықталған нормалар жүйесі; мемлекетпен шығарылады немесе санкцияландырылады және бұзылудан мемлекеттік мәжбүр ету мүмкіндігімен қорғалады; қоғамдық қатынастарды өкімдік-ресми реттеуші болады. (Байтин М.И.)

Құқық – көмегімен құндылық тағайындалымдар анықталынатын және бекітілетін, белгілі бір социумның өкілдерімен жалпы маңызды ретінде танылған және заңдық кепілдіктер жүйесі мен заңдық жауапкершілік шараларымен қамтамасыз етілген біртектестендірілген әрекет стандарттарының жиынтығы. (Ромашов А.И.)

Құқық – мемлекеттен бастау алатын және орындалуы онымен қамтамасыз етілетін әрекет тәртібі жүйесі. (Раянов Ф.)

Әлеуметтік нормалар - адамдардың күнделікті тұрмыс-тіршіліктерін, қоғамдық қатынастарды реттейтін, әлеуметтік-экономикалық негізде айқындалған, сана-сезім еркімен қалыптастырылған адамдардың мінез-құлық ережесі. Мемлекет пайда болғанға дейінгі кезеңде өмір сүрген нормалардың белгілері: а) алғашқы қауымдық қоғамдағы қатынастар - әдет -ғұрыптармен, яғни тарихи қалыптасқан, бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беріліп, дәстүрге айналған әрекет тәртібі нормаларымен реттеліп отырған; ә) жазбаша түрде бекітілмесе де, адамдар әрекеті мен санасында өмір сүрген; б) негізінен дәстүрге айналу күшімен, сондай-ақ сендіру және мәжбүрлеу (рудан аластау) шараларымен қамтамасыз етіліп отырған; в) барлық ру және тайпа мүшелерінің мүдделерін білдірген.

Мемлекет ерте таптық қоғамның саяси, құрылымдық, аумақтық ұйымы ретінде. Мемлекеттің әлеуметтік маңызындағы дуализм: мемлекет қоғамды басқару құралы және таптық қайшылықтарды шешу құралы ретінде. Қандай да болмасын қоғамның өмір сүруінің басты шарты оның мүшелерінің арасындағы қатынастарды реттеу қажеттілігі болып табылады. Әлеуметтік реттеу екі нысанда кездеседі: нормативті реттеу және жеке реттеу. өзара тығыз байланысты әлеуметтік реттеу нысандары адамзат дамуының ежелгі кезеңдерінен бастау алады.

Әлеуметтік нормалар адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастарды реттейді. Әлеуметтік нормалар – адамдардың мінез-құлқын және ұйымдардың қызметін, ондағы өзара қарым-қатынастарды реттейтін ереже болып табылады.

Әлеуметтік нормалардың мәнін ажырату негізінде екі белгісі:

- оларды қалыптастыру тәсілі;
- оларды қамтамасыз ету шараларының сипаты.

Осы өлшемдер негізінде: моралдық (құлықтық) нормасы, әдет-ғұрып нормасы, қоғамдық бірлестіктер нормасы, діни нормасы, дәстүр нормасы және құқық нормасы.

Құқық нормасы – мемлекетпен танылған, бекітілген және қамтамасыз ететін жалпыға міндетті, формальді анықталған, қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған мінез-құлық ережесі. Құқық нормасынан қоғамдық қатынастарға қатысушыларының құқықтары мен міндеттері туындайды және осы ереже аталған субектілердің әрекеттерін реттеуге бағыттайды.

Заң нормасы - құқықтың алғашқы буыны, оның жүйесінің элементі. Сол себепті бұл нормаға ерекше әлеуметтік құбылыс ретіндегі құқықтың негізгі белгілерінің тән болуы заңды. Алайда, бұл «құқық» және «құқық нормасы» түсініктерінің бір екенін білдірмейді. Олар бір-бірімен бүтін және оның бөлігі ретінде байланысқа түседі.

Құқық нормасының түсінігін (құқықтық норма) заң шығарушы Қазақстан Республикасының 2016ж. 06.04 «Құқықтық актілер туралы» заңының 1-бап. 3-тарм. «Нормативтік-құқықтық актіде тұжырымдалған, көп мәрте қолдануға

арналған және нормативтік реттелген ахуал шеңберінде барлық тұлғаларға қолданылатын жалпыға міндетті мінез-құлық ережесі» - деп бекітеді.

Құқық нормалары қоғамдық қатынастарға қатысушылардың әрекетіне әртүрлі әсер етеді. Бұл әрекетке міндеттей алады немесе белгілі бір әрекеттерді жасауға өкілеттілік береді ең болмаса әрекет жасауға тыйым салады немесе немесе әрекет жасауды көтермелейді.

Құқық нормасының белгілері:

- **жалпыға бірдей міндеттілік** мінез-құлық ережесі (адамдардың мүмкін және міндетті әрекеттеріне қатысты мемлекеттік биліктің нұсқауы (ережесі) ретінде көрініс табады).

- **формальды анықталған** – субъектілер әрекеттерінің шегі анықталатын, жазбаша түрде ресми құжаттармен сипатталатын мінез-құлық ережесі.

- **мемлекетпен байланысы** – мемлекеттік органдар орнықтырады және мемлекеттік әсер ету шараларымен, мәжбүрлеу және ынталандырумен, қамтамасыз етіледі, алдын ала қоғамдық қатынасқа қатысушылардың құқықтары мен міндеттері анықталады.

Гипотеза, диспозиция, санкция әрекет тәртібі ретіндегі заңдық норманың құрылымдық элементтері. Гипотеза өмірлік жағдайларға сілтейтін солардың болуы арқасында оның диспозициясы жүзеге асатын заңдық норманың элементі. Гипотезаның көмегімен анықталған, абстрактілі әрекет варианты нақты өмірлік жағдайларға, субъектілерге, уақытқа жеке бекітіледі.

Диспозиция - құқықтық қатынастың қатысушылары орындауға тиісті әрекет тәртібіне сілтейтін заңдық норманың элементі. Диспозиция заңдық норманың түп тамыры - әрекет тәртібі. Диспозиция әрқашан да құқықтық әрекеттің моделі. Осыған байланысты қылмыстық құқықтың кейде жалпы теоретикалық әдебиеттерінде гипотезаны диспозиция деп те атайды.

Заңдық норманың санкциясы оны логикалық аяқтайтын құрылымдық элементі. Құқықтық нормадағы санкцияның мазмұны заң әдебиетінде құқық бұзушы үшін пайда болатын мемлекеттік күштеу шаралары, жаза арқылы беріледі. Әрі осындай түсініктің шеңберінде санкцияның ұғымының әр түрлі бейнесі көрсетіледі. Санкция жинақтық түсінік: а) онда ретроспективтік жауапкершілік шаралары; б) ескертпелік әсер ету шаралары; в) қорғау шаралары; г) субъектінің әрекетінің нәтижесінде пайда болған жағымсыз салдар жинақталады. Олардың мәндік және біріктірушілік ерекшеліктерін жағымсыз салдарға көрсетеді (материалдық, ұйымдастырушылық немесе жеке сипаттағы айырулар), бұлар нормада тағайындалған әрекет тәртібін бұзған немесе оларды орындаудан қашатын субъектілерге қатысты пайда болады. Санкцияның түрлері: абсолютті айқын, біршама айқын, балама санкциялар.

Құқық нормаларының тағайындалуы мен реттеу мүмкіндігі туралы толық түсінік нормаларды әртүрлі негізде жіктеуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты құқық нормалары мынадай түрлерге бөлінеді: 1. реттеуші; 2. қорғаушы. Әрбір норма адамның еркіне, санасына ықпал етеді, оның іс-әрекетін реттейді. Сондықтан реттеуші нормалар құқық тағайындаушы, онда қоғамдық қатынастарға қатысушыларға берілетін құқықтар мен міндеттерді

жүктейтін нұсқаулар бар. Осыған байланысты олардың әрекеті тікелей реттеледі. Қорғаушы нормалар құқықтық жауапкершілікті және басқа субъективті құқықтарды қорғайтын күштеу шараларын белгілейді. Бұл жерде адамдардың әрекетін реттеу жанама түрде асырылады. Құқық нормаларын қолданудың теориясы мен тәжірибесі үшін құқық нормалары мен олардың элементтерінің келесі жіктелуі неғұрлым маңызды.

- а) реттеу пәніне байланысты;
- б) қолдану аймағына байланысты;
- в) бағыныштылығына байланысты;
- г) құқық субъектілерінің әрекетіне әсер ету әдістеріне;
- д) нұсқау үлгілеріне байланысты;
- е) әрекет етуінің шегіне байланысты;
- ж) құрылуына байланысты.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық түсінігі, мәні және қағидалары.
2. Құқық нормасының ұғымы және белгілері. Құқық нормасының түрлері және құрылымы.

Тапсырма:

1. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.
2. «Құқық түсінушіліктің негізгі концепциялары» - реферат

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант бірінші сұраққа дайындалу барысында құқық ұғымын анықтап, оның белгілерін түгендеп, олардың мазмұны жайында әңгіме қозғауы керек. Құқық мәнін қарастыру барысында 2 аспектіні ескеру қажет. Ол формальді және мазмұнды жақтары, құқық мәніне қатысты жалпы әлеуметтік және таптық бағыттарды бөліп көрсеті керек. Қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған, мемлекетпен орнықтырылатын және қамтамасыз етілетін, жалпыға міндетті, формальды анықталған заң нормаларының жүйесі ретінде құқықты тану. Құқықтың белгілеріне, мақсатына және құндылығына зер салу керек. Сонымен бірге, қоғамдағы қатынастарды реттеп, басқарып отыратын, нормативтік актілердің ішкі құрылысы құқықтың мазмұны мен негізгі элементтерінің ара жігін ажырата білу. Сондай-ақ, қоғамдық қатынастарды реттеуден, нормативтік негізде қоғамның тұрақты ұйымдастырылуына жете отырып, демократияның, экономикалық бостандықтың, тұлға бостандығын жүзеге асырылуынан көрінетін құқықтың мәні мен тәсілдеріне де көңіл бөлу қажет. Курсанттар аталмыш негізгі бағыттармен қатар, шеңберінде діни, ұлттық және нәсілдік мүдделер, заңдарда, заңға бағынышты актілерінде, құқықтық әдет-ғұрыптар мен нормативтік шарттарда үстемшілік жасайтын құқық мәніне қатысты діни, ұлттық нәсілдік және басқа да бағыттарды бөліп көрсетуге болатындақтарын естен шығармағандары жөн. Басқаша айтқанда, құқық мәнісі көп аспектілі. Ол тек таптық, жән жалпы әлеуметтік бастамаға келіп тірелмейді. Сондықтан да

тарихи жағдайларына байланысты құқық байланысты құқық мәнісін қалайда болмасын жоғарыда айтылған бастаулардың біреуі қамтуы мүмкін.

Екінші сұраққа дайындалу барысында курсант ең алдымен мемлекет таныған және қамтамасыз ететін жалпыға міндетті, формальді анықталған жүріс-тұрыс ережесі ретінде құқық нормасын таныту. Құқық нормасынан қоғамдық қатынастарға қатысушыларының құқықтары мен міндеттерінен туындайтынын және осы ереже аталған субъектілердің әрекеттерін реттеуге бағытталатынын көрсете білу керек. Құқықтың алғашқы буыны, оның жүйесінің элементі - заң нормасына анықтама беру. «Құқық» және «құқық нормасы» түсініктерінің айырмашылықтарын ажырату керек. Құқық нормасының белгілеріне көңіл бөлу абзал. Сонымен қатар, әлеуметтік және техникалық норма ұғымдарының басын ашып алып, әлеуметтік нормалардың ішінен құқық нормаларын жеке бөліп көрсетуі тиіс. Құқық нормасының белгілерін атап көрсетіп, солардың негізінде құқық нормасының ұғымын құрастыру қажет. Қазақстан Республикасының “Құқықтық актілер туралы” (2016ж. 06.04) заңында белгіленген құқық нормасының ұғымымен міндетті түрде танысу керек. Құқықтық реттеу пәні бойынша, құқықтық реттеу әдісі бойынша, ұйғарымдардың көрсетілу түрі бойынша, әрекет ету шегіне байланысты, кеңістікте әрекет етуіне байланысты, уақыт аралығындағы әрекетіне байланысты, субъектілеріне байланысты топталуының мәнін түсіндіру. арналған кестедегі мәліметтерді қолдануы қажет. Оның функционалдық дербестігін қамтамасыз ететін қажетті элементтердің реттелген бірлігі ретінде құқық нормасының құрылымын анықтау. Құқықтық норманың құрылымындағы үш элемент: гипотеза (болжау), диспозиция (ұйғарым) мен санкцияға (өтем) сипаттама беру және олардың түрлеріне түрлі мысалдар арқылы қарастыру.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториядан тыс)

Тапсырма: кесте толтыру және оқытушыға тексеруге беру.

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Құқық нормасының құрылымы.	Норма құрылымының түрлері.	Мысалдар

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант құқық нормаларының ұғымын, құқықтық реттеудің нормативті негізі ретінде ұғынуы қажет.

Құқық нормаларының басқа да әлеуметтік норма түрлерінен айырмашылығы, құқық нормаларының ішкі құрылысын, оның құрылымын анықтаған жөн.

Қазақстан Республикасы қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстеріндегі баптарды қолдана отырып кесте құру қажет.

Әдебиеттер: 30-58. 36-39.

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық, құқық принциптері және құқық функциясы. әлеуметтік норма, техникалық норма, құқық нормасы, морал нормасы, қоғамдық бірлестіктердің нормасы, діни норма, гипотеза, диспозиция, санкция.

2. Конституциясының 4 бабын (әрекет етуші құқық)

3. Рефераттар дайындау:

- нормативтік көзқарас құқық түсінігі.

- социологиялық құқық түсіну

- психологиялық құқық түсінігі.

4. Қазақстан Республикасы Конституциясынан және ҚК АК баптарындағы құқық нормалары құрылымын анықтау қажет; Қылмыстық кодекс.

5. Құқық нормасымен нормативті акті арақатынасын анықтау қажет.

7-тақырып. Құқық нысаны (қайнар көздері)

Дәріс –1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нысанының ұғымы және түрлері.

2. Қазақстан Республикасындағы құқықтың негізгі қайнар көзі ретінде - нормативтік-құқықтық акт.

3. Сот прецеденті, құқықтық әдет-ғұрып және нормативтік келісім-шарт..

Дәріс тезісі:

Құқық нысандары (қайнар көздері). Құқық теориясында осы мәселеге қатысты дау әлі де болса дамылмамай отыр. Даудың басы кейбір ғалымдардың нормативті актілер, әдет-ғұрыптар мен прецеденттерді құқық нысаны деп тануы мен екіншілерінің аталған құбылыстарды құқықтың қайнар көзіне жатқызуында десек жаңылмаймыз. Құбылысқа әртүрлі анықтама беру оның мәнінің сан қырлылығын білдіреді дей отырып, аталған екі көзқарасты да қолдауға болатындығын ескеру керек. Аталған қос түсінікті де қолдануға болады, дегенмен де алдымен олардың әрқайсысының жеке мазмұнын анықтау.

Құқық түп нұсқасы ретінде құқықтың пайда болуы мен әрекет етуін мүмкін ететін факторларды айтады. Бұндай факторларға мемлекеттің Құқық шығармашылық әрекеті, халық еркі және қоғам өмірінің материалдық жағдайлары жатқызылады. Құқық қайнар көзі құқықты тану барысында да қолданылатын термин. Бұл жағдайда оның мазмұнын құқықтың тарихи ескерткіштері (Ману заңдары, Орыс правдасы, Жеті Жарғы), археология мәліметтері, қолданыстағы құқық актілері, заңдық тәжірибе, келісім-шарттар, құқықтанушылардың еңбектері құрайды. Құқық қайнар көзінің бұдан да тар

ауқымда қолданылатын түсінігі бар. Ол тәжірибеде нақты істі шешу барысында қолданылатын құжат. Бұнда мемлекеттік еріктің сомдалуын білдіретін құқықтың сыртқы нысаны көрініс табады.

Құқық нысаны – жалпыға бірдей міндетті, заңды маңызы бар, қоғамда орын алған құқық нормаларын ұйымдастыру тәсілі. Құқық нысаны мынандай ерешеліктерімен айшықталады:

- азаматтардың нормативті бекітілген еркін бейнелейді, әлеуметтік-экономикалық базиспен негізделеді;
- халықтың саяси билігін бекітеді және қамтамасыз етеді, оның мүддесіне қызмет етеді;

Құқық нысанының негізгі 4 түрі танылған: нормативтік-құқықтық акт, прецедент, әлет-ғұрыптық құқық, нормативті келісім.

Нормативтік-құқықтық акт. Нормативтік-құқықтық акт – құқық нормаларын бекітуге, өзгертуге немесе жоюға бағытталған, айқындалған тәртіпте қабылданатын мемлекеттік органның актісі. Үлкен екі топқа жіктеледі: заңдар және заңға бағынышты актілер.

Заң - мемлекеттің жоғарғы өкілді органы немесе тікелей халықтық дауыс беру (референдум) арқылы қабылданған, қоғамдық өмірдің маңызды мәселелерін реттейтін және жоғарғы заңдық күші болатын Нормативтік-құқықтық акт. Оның белгілері.

- заң шығару билігі органдарымен немесе тікелей халықтың дауыс беруімен қабылданады;
- дайындау және қабылдау тәртібі Конституция мен парламент регламентімен анықталады;
- халықтың еркі мен мүддесін көздеуі қажет;
- барынша маңызды қоғамдық қатынастарды реттейді;
- жоғарғы заңдық күші болады.

Ол мынадан көрінеді: 1) өзге құқықтық актілердің барлығы заңнан бастау алуға және оған қарсы келмеуге тиісті, егер белгілі бір қайшылықтар болатын болса, заң үстемдігі танылады; 2) заңдар оны қабылдаған органнан басқа ешкімнің бекітуін қажет етпейді; 3) заңды қабылдаған органнан басқа ешкім оны қайтарып алуға немесе өзгертуге хақысыз.

Заңның өзі заңдық күшіне байланысты бөлінеді: конституциялық заңдар, заңдар. Конституциялық заңдар қоғамдық және мемлекеттік құрылымның аса маңызды мәселелерін реттейді және парламенттің басым көпшілік (депутаттардың 2/3 бөлігінің) даусымен қабылданады.

Заңға бағынышты акт дегеніміз заң негізінде және заңға сүйене отырып қабылданатын, қоғамдық қатынастардың заңмен реттелмеген бөлігін қамтитын, міндеттілік күш болатын Нормативтік-құқықтық актінің бір түрі. Оның түрлері: Президенттің жарлықтары мен өкімдері; Үкіметтің қаулысы, Премьер-Министрдің өкімі; Министрліктер, ведомстволар мен мемлекеттік комитеттердің нормативті бұйрық, нұсқау, ережелері; Мемлекеттік биліктің жергілікті органдарының қаулылары мен шешімдері; жергілікті өзін-өзі басқару органдарының шешім, өкім, қаулылары.

Нормативті актілер әрекеті кеңістік, уақыт және адамдар арасында таралады. Нормативті актілердің кеңістіктегі әрекеті территория ұғымымен анықталады. Нормативті актінің қабылдаған органның құзіреті қандай аумақта міндетті болса, актілер сол аумақта орындалады. Қазақстан Республикасының аумағына оның құрғақтағы аумағы, ішкі және территориялық сулар, әуе кеңістігі, жер қойнауы жатады. Сондай-ақ, шет елдердегі дипломатиялық өкілдіктердің аумағы, ашық теңіздегі сауда кемелері мен әскери кеме, әуе кемесінің іші мемлекет аумағы ұғымына кіреді. Сондықтан, аталған жерлерде Қазақстан Республикасының заңдары мен өзге заңға бағынышты актілерінің юрисдикциясы жүреді.

Нормативті актілердің уақыт аралығындағы әрекеті оның заңдық күшіне енуі және заңдық күшінен айырылуы түсініктерімен беріледі. Заңның уақыт аралығындағы әрекеті үш түрлі қағидаға сәйкес жүреді.

1. Заңның тікелей әрекеті. Қазақстан Республикасының заңдары қабылдағаннан кейін заңмен немесе Парламент палаталарының қаулыларымен өзге тәртіп анықталмаса, 10 күн мерзім ішінде заңдық күшіне енеді де содан кейін пайда болған қоғамдық қатынастарды реттейді.

2. Заңның кері күші. Заңның кері әрекеті немесе кері күші деп заңның заңдық күшіне енгеннен кейін де, соған дейін де пайда болған қоғамдық қатынастарды реттеуін айтамыз. Жалпы қағида бойынша заңның кері күшін қолдануға болмайды. Заңға кері күш беру екі түрлі жағдайда мүмкін деп саналады. Біріншісі, егер заңның өзінде кері күші болу мүмкіндігі туралы тікелей айтылатын болса, екіншіден, егер заң қылмыстық жауапкершілікті жеңілдететін немесе тіпті жоятын болса заңның кері күші танылады.

3. Заңның мерзімінен аса әрекет етуі. Кейбір жағдайларда заңдық күші жойылған заң актілері жаңа заң қабылданғанға дейін толықтай немесе белгілі бір бөлігінде қолданылуы мүмкін. Ол көбінесе азаматтық-құқықтық қатынастар аймағында қолданылады. Бірақ жалпы тәртіп бойынша бұндай заң әрекетіне де жол беруге болмайды. Сонымен, нормативті актілер мынандай жағдайларда заңдық күшінен айырылады: -актінің әрекет ету мерзімі аяқталғанда; -бұрынғы әрекет еткен актінің орнына жаңа акт қабылданғанда; -нақты органның актінің күшін жою туралы шешімі шыққанда.

Нормативтік-құқықтық актінің адамдар арасындағы әрекеті жоғарыда айтылған мәселелермен тығыз байланысты. Қазақстан Республикасының заңдары оның аумағындағы барлық мемлекеттік органдарға, кәсіпорын, мекеме, ұйымдарға, Қазақстан Республикасы азаматтарына, осы аумақта тұрақты немесе уақытша тұратын шет ел азаматтарына және азаматтығы жоқ адамдарға міндетті. Дегенмен де аталған қағидадан ауытқу кездеседі. Арнаулы актілерге байланысты мемлекет басшыларының экстерриториялық құқығы болады. Олар қай мемлекеттің аумағында болса да, тек өз елдерінің заңдарына бағынады. Депутаттардың, дипломатиялық өкілдіктердің арнаулы қызметкерлерінің иммунитеті танылған. Сондай-ақ, шет ел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың саяси құқықтары шектелген.

Сот прецеденті - күзіретті мемлекеттік органның белгілі бір мәселе бойынша қабылдаған шешімінің осыған ұқсас өзге істерді қарағанда міндетті түрде қолданылуы. Прецедент әкімшілік және сот прецеденттері болып екі топқа бөлінеді. Англо-саксондық құқық жүйесінде қолданылады..

Құқықтық әдет-ғұрып - тарихи қалыптасқан ұрпақтан-ұрпаққа берілетін әдет-ғұрып, салт-дәстүр нормаларына мемлекеттік мәжбүр ету күші тағайындалатын құқық нысанының бір түрі. Қазіргі кезеңде көбінесе діни-ғұрыптық құқықтық жүйелерде (мұсылман құқығы, иудаистік және индуистік құқықтарда) танылған. Қазіргі Қазақстанда дүниежүзілік нарықтық экономиканың талаптарына сәйкес азаматтық және банк құқығы салаларында істік айналым әдет-ғұрыптары қолданысқа енуде.

Нормативтік келісім-шарт – субъектілердің өзара мүддесін есепке алуды мүмкін ететін құқықтық қатынастар жүйесін жасайтын, әрі азаматтық қоғамның дұрыс өмір сүруін қамтамасыз ететін, оның субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін анықтайтын құқық нысаны. Нормативтік келісім-шарт Құқық шығармашылық субъектілерінің жаңа құқық нормасын қалыптастыратын келісімі. Нормативті актілермен қатар қолданылуы мүмкін.

Семинар –1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нысаны (қайнар көздері): ұғымы және түрлері.
2. Нормативтік-құқықтық актілер – құқықтың негізгі қайнар көзі.
3. Нормативтік актілердің уақыты, кеңістік жағынан және тұлғалар бойынша қолданылуы.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұраққа дайындалу барысында позитивтік құқықтың өзіне тән белгісі оның формальды сипаты болып табылатын құқық нысандарына, құқық нормаларының бекітілу және көрініс табуының мемлекет шығарған немесе ол таныған ресми-құжаттық нысандары, оларға заңды, жалпыға міндетті мағына беру. Халықтың еркін қалыптастырудың екі жолы Құқық шығармашылық пен санкциялаудың мәнін түсіндіру. Құқық нысандарының түрлері: нормативтік-құқықтық актілер, санкцияланған әдет-ғұрыптар, заңды прецедент, нормативтік шарт, құқықтың жалпы қағидалары, діни мәтіндердің мазмұны мен ара жігін ажырата білу. Сондай-ақ, есте ұстауды қажет етер жағдай, ол құқық теориясында қарастырып отырған ұғымға қатысты екі түрлі көзқарас қалыптасқан. Сіздер бұл ұғымдарды арнайы заң мағынасында қарастыру керек.

Дәстүрлі түрде құқық нысанының (қайнар көзінің) төрт түрі қалыптасқан: а) құқықтық әдет-ғұрып; ә) соттық (әкімшілік) үлгі іс; б) нормативтік құқықтық акт; в) нормативтік шарт. Нақты сұраққа жауап беруде құқық қайнар көзінің әр бір түрін сипаттау қажет.

Екінші сұраққа барысында нормативтік құқықтық акт – құқықтың негізгі қайнар көзі деген сөз тіркесін ашу керек. Нормативтік құқықтық акт ұғымы мен түрлерін жалпылай сипаттауда Қазақстан Республикасының “Құқықтық актілер туралы” заңын (2016ж. 06.04) қолданған жөн. Кодекс, Ереже, Жарғы және т.б.

сынды нормативтік құқықтық актілердің ерекшеліктерін анықтаңыздар. Нормативтік актілер құқық нормасының мазмұнын нақты бекітуге мүмкіндік беретінін, бұл бірыңғай саясатты жүргізуге, ерікті талқылауға және қолдануға жол бермеуге әкеп соқтыратынын, нормативтік актілер мемлекеттен қолдау табатынын, онымен қорғалатынын. Сонымен қатар, нормативтік акті талаптары бұзылған жағдайда бұзушылар заңның негізінде қудаланатынын және жазаланатынын түрлі мысалдармен түсіндіру. Қоғамның салалық қатынастарын реттеп басқаратын нормалар жиынтығы, нормативтік-құқықтық актілер – бұл құзыретті мемлекеттік орган қабылдайтын, құқық нормаларынан құралған және белгілі бір қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған ресми құжаттардың заңды күшіне қарай екіге заңдар мен заңға сәйкес актілер ұғымына түсінік беру.

Үшінші сұрақта нормативтік актілер әрекет етудің уақыттық, кеңістік және субъектілік шектері: нормативтік актілердің уақыттағы күші және оған байланысты жалпы ережелердің ішінде ерекше ереже: заңның кері күші мен жаңа заңдағы арнайы көрсету бойынша жүзеге асуын мысалдар арқылы көрсетіп беру. Нормативтік актілердің кеңістіктегі күшін мемлекеттің аумағы ретінде мемлекеттік шекаралар ішіндегі оның құрғақ және су кеңістіктігі, олардың үстіндегі ауа кеңістігі, жер қойнаулары, сонымен қатар, шетелдердегі елшілік өкілдіктердің аумақтары, ашық теңіздегі әскери және сауда кемелері, мемлекеттің аумағынан тыс жерлерде ұшып жүрген ұшақтар танылатыны туралы мәселені қарастыру кезінде мынаны ескерген жөн: заңның белгілі бір кеңістікке немесе тұлғаларға таралмау тәртібі эксаумақтық ұғымына тоқталу. Заңның тұлғалар шеңбері бойынша күші нормативтік талаптардың белгілі бір актінің әрекет ету аумағындағы барлық тұлғаларға таралуында ауытқушылықтарды айта кеткен жөн.

Тапсырма:

1. Зивстің «Источники права», Тихомировтің «Публичное право» еңбектерімен танысу
2. Нормативті актілердің уақыт, кеңістік және адамдар арасындағы әрекетіне мысалдар келтіру (жазбаша)
3. Тақырып көлемінде лекцияда қарастырылған сұрақтар бойынша түсініксіз мәселелерді талдау

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық қайнар көздері тақырыбын зерттеу барысында дүние жүзілік құқық теориясында анықталған құқық нысандарының жалпы сипаттамасына тоқтала отырып, Қазақстан Республикасында басым түрде қолданылатын құқық нысаны ретінде Нормативтік-құқықтық актілерге басты назар аудару қажет. Нормативті актілердің белгілерін қарастырумен бірге, оның негізгі түрлері заңдарға және заңға бағынышты актілерге ерекше тоқтала кету керек. Тәлімгер құқық нысаны мен қайнар көздерінің арақатынасын білуге тиісті, құқық нысанының жеке түрлерін қарастырғанда құқықтық жүйелермен байланыстыра алуы шарт.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КОӨЖ өткізу түрі: жазбаша, ауызша

Тапсырма: кесте толтыру

№ 1 кесте

Құқық нысандарының (қайнар көздерінің) түрлері	Құқық нысандарының (қайнар көздерінің) мысалдары

№2 кесте

Құқықтық актілер шығаратын органдар	Құқықтық актілердің түрлері

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант құқық нысандарын (қайнар көздерін) оқи отыра құқық нысандарының не екендігіне көзі жетіп, құқық қайнар көздерінің түрлерін білулері тиіс.

Оқып қарастыру негізінде тиісті кестені толтырындар:

Курсанттарға Қазақстан Республикасының 2016ж. 06 сәуірдегі “Құқықтық актілер туралы” заңның 1-бабын мұқият қарап шығып, конспектілеп, ондағы мынандай ұғымдардың басын ашу керек: заң, кодекс, ереже және т.б. Мысалдар келтіру керек.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық нысаны, құқықтық әдет ғұрып, соттық прецедент, нормативтік құқықтық актілер, нормативтік шарт. Оқып конспектілеу «Қазақстан Республикасының құқықтық актілер туралы» заңын (2016ж. 06.04).

2. Төмендегідей тақырыптарда рефераттар дайындау

- Сот прецеденті құқық қайнар көзі ретінде;
- Уақыттағы, кеністіктегі және тұлғалар арасындағы нормативтік-құқықтық актілердің әрекет етуі;
- Нормативтік келісім-шарт - құқық қайнар көзі ретінде.

8-тақырып. Құқық шығармашылық, заңды техника және нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық шығармашылық ұғымы, түрлері және қағидалары.
2. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі.

Дәріс тезісі:

Құқық шығармашылық. Әрбір мемлекет қоғамдық қатынастарда құқық нормасында реттелетін, қамтамасыз етілетін, қорғалатын және сақталатын заңдылық және Құқық шығармашылық көмегі арқылы анықталған тәртіп орнатады. Құқықтық аймақтағы шығармашылық – мемлекеттік еріктің заңға айналуын білдіретін мемлекеттік әрекет, құқық қалыптастыру үрдісінің соңғы, қорытындылаушы кезеңі. Құқық шығармашылық - заңды актілерді жасау, жарыққа шығару не болмаса олардың заңды күшін жою, олардың алға қарай тиімділігін дамытуға бағытталған құқық қалыптастыру процессінің соңғы сатысы ретінде қоғамдағы объективті жағдаймен айқындалған мемлекет органдарының арнаулы қызметі.

Құқық шығармашылыққа мынандай қағидалар тән:

- ғылымилық (нормативті актілерді дайындау барысында әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайларды зерттеу қажет);
- кәсібилік (арнаулы мамандар айналысуы керек);
- заңдылық (заңға сәйкес және заң негізінде орындалуы);
- демократизм (азаматтардың қатысу дәрежесін көрсетеді);
- жариялылық (қоғамның мәліметтік хабарлылығын көрсетеді).

Құқық шығармашылық күрделі әрекет болғандықтан біртектес болуы мүмкін емес. Сондықтан ол әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Субъектілерінің сипатына байланысты былай бөлінеді:

1. Халықтың тікелей құқықшығармашылығы.
2. Мемлекеттік органдардың құқық шығармашылығы.
3. Қоғамдық ұйымдардың құқықшығармашылығы немесе санкцияланған құқық шығармашылық.

Құқық шығармашылық маңыздылығына байланысты заң шығару және заңға бағынышты актілерді шығару деп екі үлкен топқа жіктеледі. Заң қабылдау құқығына мемлекеттегі ең жоғарғы өкілді орган құзіретті болады және оның актілерінің жоғарғы заңдық күші танылады. Заңға бағынышты нормативті актілерді қабылдау Президентке, үкіметке, министрліктер мен ведомстволарға, мемлекеттік комитеттерге, мемлекеттік басқарудың жергілікті органдарына, кәсіпорын, мекеме, ұйым басшыларына берілетін құқық.

Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі. Қазақстан Республикасының Парламентінде жүзеге асырылатын заң шығарушылық процесс мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық еркіндігінің қалыптасуын білдіреді және заң шығару қызметінің сатылары арқылы көрініс табады. Ол Қазақстан Республикасының Конституциясы (61, 62 бап.), 1995ж. 16 қазанда қабылданған «Қазақстан Республикасы Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық заңының 3-тарауымен және «Қазақстан Республикасының құқықтық актілері туралы» Қазақстан Республикасының 2016ж. 06 сәуірдегі заңымен реттеледі және заң шығару процесі бірнеше кезеңдер арқылы жүзеге асырылады.

- **заң шығару бастамасы** – заң шығару бастамасына құқығы бар Республика Президентіне, Парламент депутаттарына, Үкіметке тиесілі және

нормативтік акті шығару туралы ұсыныс немесе актінің дайындау жобасы тек мәжілісте ғана жүзеге асырылады. Заң шығару құқығына ие субъектілер шеңбері заңнамада қатаң түрде анықталған.

Республика Президентінің заңдар жобаларын қараудың басымдығын белгілеуге құқығы бар, бұл тиісті заң жобалары бірінші кезектегі тәртіппен екі ай ішінде қабылдануға тиіс екенін білдіреді.

- **заң жобасын талқылау** – бұл кезең құжатты қажетті сапаға жеткізу, қарама-қайшылықтарды, олқылықтарды, түсініксіз мәселелерді және т.б. жою үшін Парламент Мәжілісінде қаралады. Ерекше маңызды заң жобалары жалпыхалықтық талқылауға ұсынылады. Мәжіліс қаулысының негізінде оның тиісті тұрақты комитеттері заң шығару бастамасы субъектісінің енгізген заң жобасын алдын-ала талқылайды. Заң жобасы бойынша мәжіліс комиссиясының қорытындысы болған жағдайда ғана пленарлық отырыс өткізіледі. Мұнда заң жобасы бірнеше рет, әдетте, екі рет, кейде одан да көп рет пысықталады.

Мемлекеттің кірісін қысқарту немесе мемлекеттік шығындарды ұлғайтуды қарастыратын заңдардың жобалары Үкіметтің оң қорытындысы болса ғана енгізіледі. Заң актілерінің жобаларын қарау кезектілігін Парламент, оның Палатасы және Конституцияның 61-бап. 2-тарм. «Қазақстан Республикасы Парламенті мен оның депутаттарының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 17-бап. 2-тарм. сәйкес заң жобалары жедел қаралуының басымдығын айқындауға, жариялауға құқылы (мұндай жағдайда Парламент оны енгізген күннен бастап бір айдың ішінде қарауға міндетті), оны Президент анықтайды.

Мәжіліс бюросы заң жобасы жұмысының қорытындысын тұрақты комитетте қарап, оны Мәжілістің пленарлық отырысының қарауына беру жөнінде шешім қабылдайды. Мұнда заң жобасы бірнеше рет, әдетте, екі рет, кейде одан да көп рет пысықталады (Конституциялық заңдардың жобасы).

Мәжіліс депутаттары қарастырып, жалпы санының көпшілік даусымен мақұлданған заң жобасы, сонымен қатар, осы палата депутаттарының жалпы санының үштен екісінің даусымен мақұлданған конституциялық заңның жобасы Сенатқа беріледі.

Заң жобасының Сенатта қаралуы. Сенатта Мәжіліс берген заң жобасы оны алған күннен бастап 60 күннің ішінде қаралады. Сенат депутаттарының жалпы санының көпшілік даусымен қабылданған жоба заңға айналып, Президенттің қол қоюына беріледі. Егер заң жобасы тұтастай Сенат депутаттарының көпшілік даусымен құпталмаса, ол Мәжіліске қайтарылады. Егер жобаны Мәжіліс депутаттары жалпы санының үштен екісінің даусымен қайтадан мақұлдаса, ол Сенаттың қайта қарауына беріледі. Егер заң жобасы Сенатта қайтадан мақұлданбаса, ол сол сессияда қаралмайтын болады. Сенат депутаттарының көпшілік даусымен заң жобасына енгізілген өзгертулер мен толықтырулар Мәжіліске жіберіледі. Егер төменгі палата ұсынылған өзгерістер мен толықтыруларға (депутаттардың көпшілік даусымен) келіссе, заң қабылданған болып саналады, ал, келіспеген жағдайда Мәжіліс пен Сенат арасындағы заң жобасы бойынша қайшылық келісімдік әдістер арқылы

шешіледі (Конституцияның 61-бап. 5-тарм. «ҚР Парламент депутаттарының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 18-бап. 2-тарм.).

Егер Үкіметтің енгізген заң жобасы Парламентте қабылданбаса, Премьер-Министр Парламент палаталарының бірлескен отырысында Үкіметке сенім білдіру жөнінде мәселе қоюға құқылы. Бұл мәселені дауысқа салу 48 сағаттан кейін жүргізіледі. Егер сенімсіздік вотумы туралы ұсыныс Конституцияда белгіленген қажетті дауыс санын жинамаса, заң жобасы дауысқа салусыз қабылданған болып саналады. Үкімет мұндай құқықты жылына екі реттен артық емес пайдалана алады.

Конституцияның 72-бап. 2-тарм. сәйкес Конституциялық Кеңес Президент қол қойғанға дейін Парламент қабылдаған заңның ҚР Конституциясына сәйкестілігін қарайды.

- **заңды қабылдау** - бұл сатының заң жобасын талқылау сатысымен тығыз байланыстығын ескерген жөн. Жоба Сенат депутаттары жалпы санының көпшілік дауысымен қабылданғаннан кейін заңға немесе осы палата депутаттарының үштен екісінің дауысымен қабылданса, Конституциялық заңға айналады. Алайда, заңның қабылдануы оның заңды күшіне енуін білдірмейді.

Мәжіліс депутаттары қарастырып, жалпы санының үштен екісінің дауысымен мақұлданған, заң жобасы Сенатқа 60 күн ішінде қаралуға жіберіледі. Сенат депутаттарының жалпы санының көпшілік дауысымен қабылданған жоба заңға айналып, Президенттің қол қоюына 10 күн ішінде беріледі. Президент 15 күннің ішінде ұсынылған заңға қол қойып, оны жариялайды немесе заңды не оның жекелеген баптарын қайта қарап дауысқа салу үшін Парламентке қайтарады. Егер 15 күннің ішінде заң Парламентке қайтарылмаса, қол қойылған деп саналады. Егер заң Парламент сессиясының жабылуына дейін қайтарылмаса, ол кезекті сессияның бірінші күні Парламентке қайтарылады. Республика заңдары оған Президент қол қойғаннан кейін ғана заңды күшіне енеді. Дегенмен, бұл Президенттің жоғарғы заң шығарушы органның уәкілеттігін пайдаланады деген сөз емес. Президенттің вето құқығы тек заңның күшіне енуін тоқтата тұрады, өйткені Парламент заңды екінші рет қабылдауға құқылы. Бұл биліктің бөліну қағидасы «тежеу» жүйесінің қолданылуын білдіреді.

Президенттің қарсылығын тудырған заң немесе оның баптары бойынша қайта талқылау мен дауысқа салу қарсылық жіберілген күннен бастап бір айдың ішінде жүргізіледі. Бұл мерзімді сақтамау Президент қарсылығының қабылдануын білдіреді. Егер Парламент оның әр палата депутаттарының жалпы санының үштен екісінің көпшілік дауысымен бұрын өздері қабылдаған заңды толығымен немесе оның жекелеген баптарын қолдаса Президенттің қарсылығы жоққа шығарылады. Мұндай жағдайда заң немесе оның тиісті баптары Парламентпен бірінші рет мақұлданған редакциясында қабылданған болып саналып, Президент оған жеті күннің ішінде қол қояды (Парламент туралы Конституциялық заңның 20-бап. 5-тарм.).

- **заңды жариялау**- қабылданған актінің мазмұнын көпшілікке жеткізу. Заңдарды жариялау процесі және олардың күшіне енуі «Қазақстан

Республикасының құқықтық актілер туралы» 2016ж. қабылданған заңымен реттеледі. Біздің Республикамызда заң актілері Парламент жаршысы басылымында жарияланады. Заңдардың күшіне ену мерзімі – аталмыш заңның 36-бап. 1-тарм. сәйкес, егер сол актіде немесе оны күшіне енгізу жөніндегі актіде өзге мерзімдер көрсетілмесе, олардың ресми жарияланғанынан 10 күнтізбелік күн болып табылады.

Заңды техника. «Құқық шығармашылық» тақырыбына тағы да бірқатар маңызды теоретикалық аспектілер жатады — заңды техника, заң тілінде, нормативтік-құқықтық актілерді жүйелендіру.

Заңды техника — бұл заңды құжаттарды құрастыру, ресімдеуге дайындау және оларды жүйелендіру мен есепке алудың ережелері, амалдары, әдіс-тәсілдерінің жиынтығы. Шындығында, осы ережелер мен әдіс-тәсілдерді қолдана білудің өзі сапалы акт жасауға ықпал етеді.

Заңды техника — актілерді құрастыру (преамбула, бөлім, тарау, бап), терминдерді анықтау, формулярды пайдалану (айқын, біржақтылық, сауаттылық және т. б.) мәселелерін қамтиды.

Заңды техника — бұл тек нормативтік-құқықтық актілерді дайындау тәсілі ғана емес (логикалық, грамматикалық, құрылымдық және т.б.), сонымен қатар, әлеуметтік тапсырыс беру, кемшіліктерді болдырмау, сыртқы және ішкі қарама-қайшылықтарға жол бермеу, келісімге келу болып табылады.

Мысалы, «заң азаматтық (жеке) тұлғаларға таратылады» деп жазуға болмайды, себебі, мұнда логикалық қатеге ұрындырады: жеке тұлға — бұл тек азаматтар ғана емес; бір заңда депутаттыққа кандидат сайлау кезеңінде мемлекеттік қызметтен кетуі тиіс (демалысқа шығу), ал екіншісінде — өзінің шешімі бойынша оны істеуі мүмкін деп жазуға да болмайды.

Өкінішке орай, заңдардағы қарама-қайшылықтар, қателіктер, түсінбеушіліктер шаш етекпен болып жатады. Бірақ мұндай шынайы Құқық шығармашылық — құқық теориясында құқық жүйесінің жай-күйін және оны жетілдірудің жолдарын жазып та, түсіндіріп те келеді. Осындай мәселерді шешу жолдардың бірі заң шығарудағы заңды техниканың рөлі зор болмақ.

Заңды техниканың мақсаты — заң қызметін оңтайландыру, заң құжаттарының анықтылығы, қарапайымдылығы, нақтылығы, анық стандарттылығы, бірізділігі болып табылады.

Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеу. Нормативтік актілер мемлекеттік түрлі органдармен, түрлі уақытша, кеңістік шегінде және түрлі негіздер бойынша қабылданады. Мұндай жағдай заңдар мен заңға бағынышты актілердің өзара қайшылықта болуына әкеп соғады. Сондықтан қоғамдық қатынастардың тәртіпте болуы үшін алдымен нормативтік актілердің өзі ретке, тиісті жүйеге келтірілуі керек. Ендеше, жүйелеу — нормативтік актілерді тәртіпке, белгілі бір жүйеге келтіру. Ол заңдардың тиімді қолданылуын қамтамасыз ету, ескірген және тиімсіз құқық нормаларын жою, құқықтық дауларды шешу, кемшіліктерді болдырмау үшін қажет. Жүйелеудің түрлері: инкорпорация, консолидация, кодификация.

Жоспар:

1. Нормативтік-құқықтық актілерді жүйелеудің түсінігі мен түрлері.
2. Құқық шығармашылық ұғымы, түрлері және қағидалары.
3. Қазақстан Республикасындағы заң шығару процесі.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ барысында нормативтік актілерді реттеу, оларды белгілі бір жүйеге келтіруде заңнаманы қолдану ыңғайлылығын арттыру үшін көпшілікке түсінікті болуын қамтамасыз ету маңызын білу қажет. Жүйелеудің түрлері: инкорпорация, оның қағидалары: инкорпорацияны түрлерін бөліп қарастыра отырып, консолидация. оның инкорпорациядан айырмашылығы, ал консолидацияның ерекшелігі туралы зерделеп, кодификация, кодификациялық актінің дәстүрлі қалыптасқан түрі кодекс болып табылатынын, заңдарды кодификациялау жалпылай, салалық, арнайы түрлеріне назар салыңыз.

Екінші сұрақты оқып қарастыру барысында құқық шығармашылық құзыретті органдардың заң нормаларын қабылдауға, өзгертуге және жоюға байланысты арнайы қызметінің маңыздылығын білу керек. Субектілердің түріне қарай құқық шығармашылық түрлері: референдум - жүргізу; құқық орнықтырушы қызметі; мемлекеттік санкциялау сипаттамаларына мысалдар келтіру абзал. Әсіресе, құқық шығармашылық қағидалары: ғылыми, кәсібилік, заңдылық, демократиялық, жариялылық сынды тұжырымдамаларды жан-жақты, қисынды ой-пікірлермен бөліскен дұрыс.

Үшінші сұрақты қарастыру, нормативтік құқықтық актілерді қабылдау процедуралар мен ерекшеліктері Қазақстан Республикасының Парламентінде жүзеге асырылатын заң шығарушылық процесс - Қазақстан Республикасының Конституциясы (61, 62 бап.), 16.10.1995ж. қабылданған «Қазақстан Республикасы Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы конституциялық заңының 3-тарауымен және «Қазақстан Республикасының құқықтық актілері туралы» 2016ж. 06.04 заңымен реттелетіндіктен, оларға барынша сүйене отырып, қажетті тұстарын конспектілеу керек. Заң шығару процесінің: заң шығару бастамасы, заң жобасын талқылау, заңды қабылдау, заңды жариялау кезеңдеріне және ондағы процедуралар мен ерекшеліктерге аса назар салған жөн.

Тапсырма:

1. «Заңдық техника, оның құқық шығармашылық қызметтегі маңызы» тақырыбында реферат жазу.
2. Кодификация түсінігі және ерекшеліктерін ашу
3. Консолидациялық актілерді дайындау өзгешелігі туралы

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық шығармашылықты сипаттау барысында басты назарды заңшығармашылық үрдісінің сатыларына, әрбір сатының мазмұнына аудару қажет. Заңдық техника мәселелерін де қараусыз қалдыруға болмайды. Заңдық

техника деңгейі құқықтық мәдениет дәрежесін көрсетеді. Заңдылықты сақтау мен құқық тиімділігі сол арқылы анықталады. Қазіргі кезде құқық техникасын жай сақтап қана қою жеткіліксіз, сонымен бірге заңнаманың жалпы стилін де ұстану керек.

Әдебиеттер: 30-58. 153-162.

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториялық)

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Тапсырма:

Оқып қарастыру негізінде тиісті кестені толтырындар:

№ 1 кесте.

Құқық шығармашылығы сатылары көздерінің) түрлері.	Құқық шығармашылығына мысалдары.

№2 кесте.

Нормативтік актілерді жүйелендіру түрлері.	Нормативті актілердің түрлері.

Әдістемелік ұсыныс: тапсырманы орындау алдында әдебиеттер тізімінде белгіленген нормативтік-құқықтық актілермен танысып, қолдана отырып кесте толтыру қажет.

Әдебиеттер: 30-58. 113-116. 153-162.

КОЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет
2. Қазақстан Республикасының 1995ж. 16.10 (2017ж. 15.06 өзгерістермен толықтырулар) «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» конституциялық заңын конспектiлеу.

9-тақырып. Құқық жүйесі және заңнама жүйесі

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесі ұғымы және оның элементтері.
2. Құқықтық реттеу пәні мен әдістері. Құқық салаларына жалпы сипаттама.

Дәріс тезисі:

Құқық жүйесі объективтік құбылыс қоғамның диалектикалық даму процесінің объективтік заңдылықтары арқылы өмірге келетінін айту қажет. Қоғамдық қатынастарды реттеп-басқару процесінде нормативтік актілер сала-салаға, жүйе-жүйеге бөлініп дамып, құқық жүйесі қалыптасып жатса, заң шығару жүйесінің өмірге келу жолы басым түрде субъективтік процесс арқылы қалыптасатынын білу керек. Парламент арқылы құқықты құрастыратын

(калыптастыратын) нормативтік актілердің жиынтығы (негіздері) ретінде заң жүйесін сипаттау. Нормативтік актілерсіз, заңсыз құқық болмайды, сондықтан заң жүйесі мен құқық жүйесі бір-бірімен тығыз байланыстылығын айыра білу. Заң шығару жүйесінің негізгі салаларына да көңіл бөлу қажет. Құқық және заң жүйелерінің даму бағыттары құқық пен заңның дамуы қоғамның саяси-экономикалық, мәдени-әлеуметтік реформаларға тікелей байланысты екенін анықтау. Құқық жүйесі – құқықтың құрамдас бөліктерінің ішкі өзара сәйкестігі мен бірлігін көрсететін және объективті түрде оны салалар мен институттарға бөлетін, қоғамның экономикалық құрылысына негізделген құқықтың ішкі құрылымы. Құқық мазмұны оның нормалары болатындықтан, құқық жүйесін де белгілі түрде құрылған және өзара байланысты құқық нормалары құрайды. Құқық жүйесіне бірлік, дербестік, объективтілік тән болады. Құқық жүйесі және заңдар жүйесі. Құқық мазмұны бойынша әлеуметтік-экономикалық құрылым табиғатына сәйкес келетіндігі, халықтың өмір сүру деңгейін көрсететіндігі және ұлттық, әлемдік мәдениеттің жемісі екендігі, адам әрекетінің әмбебап реттеушісі болып табылатындығы белгілі. Ол нысаны бойынша тиісінше ұйымдастырылуға тиісті, іштей келісімде болуы керек. Құқық, осы тұрғыдан арнаулы-заңдық реттеуші жүйені құруға тиісті, яғни жүйелік сипаты болуы шарт. Құқық жүйесі оның қандай құрамдас бөліктерден тұратындығын және олардың өзара байланысын көрсетеді.

«Құқық жүйесі» мен «құқықтық жүйе» ұғымдарын шатастыруға болмайды. Қоғамның құқықтық жүйесі кең мағынадағы құбылыс, ол құқық жүйесінен басқа, заңдық практика мен үстем құқықтық идеологияны қамтиды. «Құқық жүйесі» және «құқықтық жүйе» бөлшек пен тұтас тәрізді арақатынаста.

Құқықтық реттеу пәні – құқық нормаларымен реттелінетін қоғамдық қатынастар. Құқықтық реттеу пәні ретінде кез-келген қатынас бола алмайды, оларға мынандай белгілер тән болуы қажет:

- тұрақтылық және оқиғалар мен адам әрекетінің қайталанбалығымен сипатталуы қажет;
- мемлекеттік-құқықтық (сыртқы) бақылау мүмкіндігі болуға тиісті;
- реттелінуіне объективті қажеттілік болуы керек.

Құқықтық реттеу пәні - құқықты салаларға бөлудің маңызды өлшемі. Себебі, қоғамдық қатынастар объективті өмір сүреді және олардың анықталған сипаты тиісінше құқық нысанын талап етеді. Дегенмен де, құқықтық реттеу пәні бірден-бір өлшем бола алмайды. Өйткені, оны құрайтын қоғамдық қатынастар жан-жақты және кейде бір қоғамдық қатынас әртүрлі құқық саласымен және әртүрлі тәсілдермен реттелінеді. Сондықтан, құқықтық реттеу әдістері екінші (қосымша) өлшем ретінде беріледі. Пән құқықтың нені реттейтіндігін көрсетсе, әдістер қалай реттейтіндігін білдіреді. Пән материалдық өлшем болса, әдіс формальды-заңдық өлшем болып табылады.

Құқықтық реттеу әдісі – біртектес қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуді жүзеге асыруға көмектесетін заңдық құралдар жиынтығы. Құқықтық реттеу әдістері императивті, диспозитивті, көтермелеу, ұсынымдық әдістер болып жіктеледі.

Құқық саласы – біртектес қоғамдық қатынастарды реттейтін заңдық нормалардың тәртіпке келтірілген жиынтығы. Сала құқық жүйесінің барынша үлкен бөлігі болып табылады. Қоғамдық қатынастардың сапалы біртектілігі, арнаулы белгілері тиісті құқық саласын қалыптастыруға негіз болады. Құқық саласы сала бөліктерінен, институттарынан, нормаларынан құралады.

Құқық саласы жалпы және ерекше бөлімдерден құралады. Жалпы бөлімге ерекше бөлімнің барлық институттарына тиісті болатын ережелер кіреді. Ерекше бөлімде олар нақтылана түседі.

Сала бөлігі – құқық саласына кіретін бір тараудағы қатынастарды реттейтін құқық жүйесінің бір бөлігі. Әрбір құқық саласының өзіне тән құқықтық бөліктері (бөлімдері) болады.

Құқық институты – құқық нормаларының жиынтығынан тұратын, бір топтағы қоғамдық қатынастарды реттейтін, құқық саласының құрамына кіретін құқық жүйесінің құрамдас бөлігі.

Құқық институттары мазмұны бойынша қарапайым және күрделі институттар болып екі топқа жіктеледі. Қарапайым институт құқықтың тек бір саласының заңдық нормаларын қамтиды. Күрделі институт әртүрлі құқық саласының құрамына кіретін, бірақ өзара байланысты туыс нормалар жиынтығы. Құқық институттары материалдық және процессуалдық, қорғаушы және реттеуші болып та бөлінеді.

Құқықты жеке және көпшілік құқығына бөлу, олардың арақатынасы адам өмірінің барлық жақтарын: бостандық көлемі, жеке ынта, ерік дербестігі және мемлекеттің адам өміріне араласу шектерін анықтайды. Құқықты жеке және көпшілік құқығына бөлу мемлекеттің араласуына тыйым салынған немесе шектелген қоғам өмірі аймақтарын заңды тануды білдіреді. Жеке құқық – тұлға мүддесін өзге жандармен қарым-қатынасында қорғайтын құқық. Ол мемлекеттің тікелей араласу құқығы шектелген салаларды реттейді. Мемлекеттік көпшілік-құқықтық қатынастар жақтардың заңдық теңсіздігімен сипатталады. Оның бір жағы биліктік өкілеттіліктері бар мемлекет немесе оның органы болып табылады. Көпшілік құқығы аймағында қатынастар бір орталықтан, мемлекеттік билікпен реттеледі.

Заңдық теория мен практикада «құқық жүйесі» және «заңнама жүйесі» ұғымдары әртүрлі мағына береді. Құқық жүйесі мен заңнама жүйесі мазмұн мен нысан тәріздес арақатынаста болады. Заңнама жүйесі құқық жүйесінің көрінісі, оның объективтендірілген нысаны.

Құқықты реттеудің пәні – бұл әрқашанда құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастар болып табылады. Қоғамдық қатынастардың көп түрлілігі осы қатынастарды реттейтін құқық нормалардың әртүрін, жиынтығын анықтау қажет. Қоғамдық қатынастар өзінің түрлеріне сәйкес қандай да бір белгілері бойынша салаларға немесе топтарға бөлініп, тиісті білгілі бір құқық нормаларының жиынтығымен, тобымен реттелетінін мысалмен келтіру. Құқықтық реттеудің әдісі – біртекті қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуде қолданылатын заңи құралдардың жиынтығы екенін анықтау. Құқықтық

реттеудің негізгі әдістері: императивтік, диспозитивтік, қолдау әдісі, ұсынбалы әдістерге сипаттама жасап, мысалдармен дәлелдеу қажет.

Құқық жүйесі мен заңнама жүйесінің арақатынасы мынандай: құқық жүйесінің бастапқы элементі норма болса, заңнама жүйесінде – нормативті акт болады; құқық жүйесі мазмұн болса, заң жүйесі нысан; құқық жүйесі қоғамдық қатынастар сипатына байланысты объективті қалыптасатын болса, заңнама жүйесі заң шығарушының еркіне байланысты болатындықтан, субъективті; құқық жүйесі бастапқы, заңнама жүйесі туынды сипатта болады.

Семинар-1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесі ұғымы және оның элементтері.
2. Құқықтық реттеу пәні мен әдістері. Құқық салаларына жалпы сипаттама.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақ бойынша құқық жүйесінің ұғымын оқып қарастыру мынандай жағдайларға назар аудартады, яғни ол құқық нормаларының ішкі келісімділігі мен тұптастығын және де олардың бір уақытта тиісті салалар мен институттарға бөлінуін пайымдайтын экономикалық, әлеуметтік құрылыстармен жағдайланған құқық құрылымы.

Құқықтық реттеу пәнінің құрылымына мынандай элементтер кіреді: реттелетін қоғамдық қатынастардың субъектілері мен объектілері; тиісті қатынастардың туындауына жағдай құқық жүйесінің құқықтың ішкі құрылысы, оның салаларға, бағынысты салаларға және құқықтық институттарға бөлінуі туралы айта кеткен жөн. Құқық жүйесінің белгілеріне көңіл бөлу керек. Құқық жүйесінің құрылымдық элементтері: құқық нормасы, құқықтық институт, құқық саласы, құқықтың бағынысты саласы болып табылатынына сипаттама жасау қажет туғызатын әлеуметтік фактілер; адамдардың тәжірибелік қызметі.

Екінші сұрақта құқықты реттеудің пәні әрқашанда құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастар болып табылады. Қоғамдық қатынастардың көп түрлілігі осы қатынастарды реттейтін құқық нормалардың әртүрін, жиынтығын анықтау қажет. Қоғамдық қатынастар өзінің түрлеріне сәйкес қандай да бір белгілері бойынша салаларға немесе топтарға бөлініп, тиісті білгілі бір құқық нормаларының жиынтығымен, тобымен реттелетінін мысалмен келтіру.

Құқықтық реттеудің әдісі – біртекті қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуде қолданылатын заңи құралдардың жиынтығы екенін анықтау. Құқықтық реттеудің негізгі әдістері: императивтік, диспозитивтік, қолдау әдісі, ұсынбалы әдістерге сипаттама жасап, мысалдармен дәлелдеу қажет. Мұнан соң құқықтың негізгі салаларына, (конституциялық, әкімшілік, қылмыстық, азаматтық, қылмыстық-процессуалдық, азаматтық-процессуалдық) қысқаша сипаттама беру керек. Құқық салаларының материалдық және процессуалдыққа топтасуын қарастыру керек. Қазақстан Республикасының басқа мемлекеттермен сыртқы қатынасын жүзеге асыруының құқықтық нысаны болып табылатын халықаралық құқықты ерекше атауға болады.

Әдебиеттер: 30-58. 117; 123; 147; 153-162.

Тапсырма:

1. Қазақстан Республикасы құқық салаларына жалпы шолу
2. Тақырып көлемінде лекцияда қарастырылған сұрақтар бойынша өзекті мәселелерді талдау.

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық жүйесінің құрылу қағидаларының ішінде дәстүрлі жүйе кең таралған. Осыған сәйкес келетін Қазақстан Республикасының құқық жүйесін сипаттауда құқық салаларын жетік білу аса маңызды.

КОӨЖ - 1 сағат (аудиториядан тыс)

КОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

- Құқық жүйесі ұғымы және оның мәні
- Құқық жүйесін қалыптастыруға дәстүрлі көзқарас (құқықтық реттеу пәні мен әдісі құқықты салаларға жіктеудің негізі ретінде)
- Құқық саласы, құқық бөлімі, құқықтық институт ұғымдары
- Көпшілік және жеке құқық
- Қазақстан Республикасы құқық салаларына жалпы шолу

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық жүйесін теориялық ұғыну ұлттық құқықтық жүйелермен жұмыс жасау мүмкіндігін береді. Сондықтан да, тақырыптың сұрақтарына жеткілікті назар аудару қажет. Құқық жүйесінің құрылу қағидаларының ішінде дәстүрлі жүйе кең таралған. Осыған сәйкес келетін Қазақстан Республикасының құқық жүйесін сипаттауда құқық салаларын жетік білу аса маңызды. Соның ішінде әрбір саланың құқықтық реттеу пәні мен құқықтық реттеу әдістерін білу тіпті де қажет.

Әдебиеттер: 30-58. 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу қажет: құқық жүйесі, құқық нормасы, құқық институты, құқық саласы.
2. «Қазақстан Республикасының құқық жүйесі және заңнама жүйесі» тақырыбында реферат жазу.

10-тақырып. Қазіргі құқық жүйесінің негізі және түрпаты

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесінің ұғымы, құқықтық жанұя және оларды топтастыру.
2. Романо-германдық құқықтық жанұя.
3. Англосаксондық құқықтық жанұя.
4. Мұсылман жанұя құқығы.
5. Әдет-ғұрып жанұя құқығы.

Дәріс тезісі:

Құқық жүйесі көлемі жағынан өте кең және сонымен қатар, өзімен бірге заңды тәжірибе мен құқықтық идеологияны да қосады. Басқаша сөзбен айтқанда, құқықтық жүйе мен құқық жүйесі бүтіндей бір жүйе ретінде өзара байланысады.

Құқықтық жүйе — бұл құқықтық шынайылықтың басқа белсенді элементтерімен, құқықтық идеологиямен және сот тәжірибесімен біртұтас қарастырылатын құқық. Осы үш элемент: заңдар мен басқа да мемлекетпен танылған қайнар көздерден көрініс тапқан жалпыға міндетті нормалар жүйесі ретіндегі құқық, құқықтық сананың белсенді жағы — құқықтық идеология және сот тәжірибесі құқықтық жүйені құрайды.

Құқықтық жанұя — олардың көмегімен қоғамдық қатынастар реттелетін өзара байланысқан, келісілген және өзара әрекет етуші заңдық құралдардың жиынтығы. Құқықтық жүйе түсінігінің белгілі бір мемлекеттегі құқыққа сипаттама берудегі маңызы зор. Бұл жағдайда ұлттық құқықтық жөнінде сөз болып отыр. Құқықтық жүйенің құқықпен қатар қай элементінің не сот тәжірибесінің, не құқықтық идеологияның ерекше рөлге ие болуына сол мемлекеттегі барлық құқықтық құбылыстар тәуелді болып келеді. Осы белгілері бойынша құқықтық жүйенің келесі жанұяларын (құқықтың қайнар көздерінің ортақтығы негізінде бөлінген құқықтық жүйелердің жиынтығы) бөліп қарастырады:

1. Континенталдық Еуропаның нормативтік-заңнамалық жүйелер жанұя — бұл романдық-германдық құқық. Бұл құқықтық жүйелерде бірінші орынға заң қойылған (Италия, Франция, Германия, Португалия және т. б.).

2. Нормативтік-соттық, ағылшын-саксондық құқықтық жүйелер жанұясы. Бұл құқықтық жүйелерде басты орынды сот тәжірибесі, заңды прецедент иеленген (Ұлыбритания, АҚШ, Канада, Австралия және т. б.).

3. Діни-дәстүрлі, идеологиялық құқықтық жүйелер жанұясы — мұсылман құқығы және кеңестік құқық. Бұл құқықтық жүйелерде ерекше рөлді дін мен партиялық идеология иеленген (Иран, Ирак, Пәкістан, Судан және т. б.).

«Құқықтық жүйе» түсінігі нақты елдің құқығын сипаттауда мәнді маңыздылыққа ие. Әдетте бұл жағдайда «ұлттық құқықтық жүйе» түсінігі қолданылады. Мысалы. Ұлыбританияның ұлттық құқықтық жүйесі. Қытайдың ұлттық құқықтық жүйесі, Қазақстан Республикасының ұлттық құқықтық жүйесі. Құқықтық жүйелер генезис (пайда болуы), қайнар көздер сатысы, құқық жүйесі, соттың рөлі және т. б. сияқты негізгі белгілері бойынша құқықтық жанұяға біріктіріледі. Атақты компаративист Давид Рене келесідегідей негізгі құқықтық жанұяларды бөліп көрсетеді:

— романо-германдық құқықтық жанұя (бастаулары римдік жеке құқықта жатыр, құқықтың негізгі қайнар көзі — заң). Қазақстанның құқықтық жүйесі нақ осы жүйеге жатады;

— англо-саксондық құқықтық жанұя (бұл жүйелерде соттық тәжірибе, прецедент басымдылық танытады);

— діни-дәстүрлі құқықтық жүйе жанұясы — мұсылман құқығы, индуc құқығы, Африка елдерінің (бұл жүйелерде дін мен әдет-ғұрып анықтаушы рөл ойнайды) кәдімгі (дәстүрді) құқығы.

Құқықтық рәміздер — айқындалған заңды мазмұнды жасау үшін заңнамада бекітілген, шартты үлгілер. Мысалы, мемлекет рәміздері: елтаңба, ту, әнұран. Халыққа қызмет ету рәсімі — Президентке ант беру.

Құқықтық саясат — бұл қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің бағыттары мен міндеттерінің қағидалары, сондай-ақ, оларды іске асырудың стратегиясы мен тактикасының негізі. Атап айтсақ, біздің құқықтық саясат экономиканың дамуына жәрдемдесетін, құқық тәртібін және халықаралық келісімдерді қамтамасыз ететін, мұндай заңнамалардың қабылдануына бағытталған болып табылады. **Заңды тәжірибе** — бұл заңды нормаларды шығару және іске асыру жөнінде құзыретті органдардың, лауазымды тұлғалардың және азаматтардың әдіс-тәсілдерінің жинақталған қызметтері.

Құқық қағидалары — құқық мәнін жасайтын, негізін қалайтын идеялар мен бастау. Құқықтың әрбір тарихи тұрпатына нақты қағидалардың сәйкес келуі. Атап айтсақ, құлиеленушілік құқықтық қағидада құқық субъектісінің құқығы танылмады, феодалдық құқықта үстемдік күш қағидасы жүргізілді, ал, буржуазиялық құқықта — кәсіпорын мен жұмысшылар арасындағы келісім-шарттар бостандық қағидасы болды. Қазақстан Республикасында демократиялық, заңдылық, азаматтардың заң алдындағы теңдік, мемлекет пен жеке тұлғаның өзара жауаптылығы. Міне, осындай жағдайларға байланысты, құқық жүйесі — қоғамдық қатынастарды реттеу көмегімен өзара байланысқан, келісілген және өзара әрекеттесуші заңды құралдардың жиынтығы.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық жүйесінің ұғымы, құқықтық жанұя және оларды топтастыру.
2. Романо-германдық құқықтық жанұя.
3. Англосаксондық құқықтық жанұя.
4. Мұсылман жанұя құқығы.
5. Әдет-ғұрып жанұя құқығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағына дайындалу барысында курсантлар құқықтық жүйе түсінігін қараған жөн, оның негізгі белгілерін және ұғымын түсіну қажет. Сонымен бірге, құқықтық жанұялардың бір-бірімен байланысы және ерекшеліктерін олардың топталуын қарастырған жөн. Құқықтық жүйе түсінігінің белгілі бір мемлекеттегі құқыққа сипаттама берудегі маңызы. Бұл жағдайда ұлттық құқықтық жөнінде сөз қозғау. Құқықтық жүйенің құқықпен қатар қай элементінің – не сот тәжірибесінің, не құқықтық идеологияның – ерекше рөлге ие болуына сол мемлекеттегі барлық құқықтық құбылыстар тәуелді болып келетінін тұжырымдау. Осы белгілері бойынша құқықтық жүйенің жанұяларын (құқықтың қайнар көздерінің ортақтығы негізінде бөлінген құқықтық жүйелердің жиынтығы) бөліп қарастыру керек.

Келесі сұрақтарды қарастырғанда құқық қайнар көздерін құқық нормасының түсінігін құқық құрлымы және құқықтық жанұяларға қандай

мемлекеттер қайсысына жататыны көрсетілуі қажет. Заң ғылымындағы құқықтық жанұялардың бірі - континентальді Еуропанын нормативті-заңнамалық жүйе жанұясы, романо-германдық құқықтың (бұл жүйелерде бірінші орында заң тұрады) пайда болуына негіз болған рим құқығы. Романо-германдық құқықтық жанұясына тән ерекшеліктерді ажырата білу қажет. Романо-германдық (континентальдық) құқықтық жүйеде, Қазақстан Республикасында, сот прецеденті құқық қайнар көзі ретінде танылмайтынына ескеру.

Үшінші сұрақты қарастыру барысында англо саксондық елдердің құқықтық жүйесін зерделеу қажет және осы елдердегі сот тәжірибесінің рөлін бағалау керек (АҚШ, Ұлыбритания, Канада, Жаңазеландия). Сот прецеденті - келешекте ұқсас істерге үлгі болатын нақты сот ісі бойынша шешім шығару кезінде заңнамада қажетті норма болмаған жағдайда ғана қолданылатынын айта керек. Бұдан шығатыны, прецедент кезінде құқық қолдану функциясын орындайтын органдар құқық шығармашылық органдарының функцияларын өздері иеленеді. Қазіргі уақытта прецедент англосаксондық құқық жүйесі орнаған елдерде Англияда, Үндістанда, АҚШ-та қолданылады. Англосаксондық құқықтық жүйесінде мынадай үрдіс байқалады, яғни, статуттық құқықтың үлес салмағы ұлғайып келеді, ал романдық құқықтық жүйеде (Франция, Германия және т. б.) прецеденттік құқық салмағы ұлғаюда". Англосаксондық құқықтық жанұяға Англияның, АҚШ-тың, Канаданың, Австралияның, Жаңа Зеландияның және т.б. ұлттық-құқықтық жүйелерін жатқызады. Берілген жанұяның белгілеріне сипаттама бере отырып, көрсету.

Төртінші сұрақты қарастыру барысында ислам мемлекеттерінің құқықтық нормалары мен діни нормаларды мақсатты түрде салыстырып, қайнар көздерін табу қажет. Сонымен бірге, әдет ғұрып құқығын негізі мен сипатын көрсету қажет. Берілген құқықтық жанұяның белгілерінің ішінен құқықтың пайда болуы қоғам мен мемлекеттен емес, ал, Құдайдан деп тануын бөліп көрсетуге болады, сондықтан да заңдық нұсқаулар бірден мәңгілікке берілген, оларға сеніп және сәйкесінше қатаң сақтау керек. Шариаттың үш саладағы құдіретті бағыттарын атап өту. Мұсылмандардың киелі кітаптары — Құран, Сунна, Иджма, Қияс көрсетілген діни-құқықтық қағидалар құқықтың негізгі қайнар көзі болып табылатынына сипаттама жасау қажет.

Бесінші сұрақта, құқықтық әдет-ғұрып – мемлекет міндетті мән берген және олардың сақталуын өзінің мәжбүрлеу күшімен кепілдік ететін дәстүр. Әдет-ғұрып — тарихи қалыптасқан және әдетке айналған мінез-құлық ережесі. Құқықтық (санкцияланған) әдет-ғұрып, мемлекет заңдық күш, санкция берген, әдетке айналған, тарихи қалыптасқан мінез-құлық ережесі ретінде көрініс табады. Санкциялау дегеніміз мемлекетпен бекіту деген сөз. Басқаша айтқанда, құқықтық әдет-ғұрып - мемлекеттен туындамайтын тек онымен танылатын құқықтың қайнар көзі. Құқықтық әдет-ғұрыпқа құл иеленушілік құрылыстағы феодалдық құқықтың ескерткішін жатқызуға болады: Қазақстанда «Жеті Жарғы», Үндістанда «Ману заңы», Германияда «Солистік шындық», Ресейде «Русская правда».

Әдебиеттер: 30-58. 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Тапсырма: Кестені төмендегіше құрастырыңыз:

Құқықтық жанұяның атауы	Негізгі қайнар көздері	Ерекшеліктері
Романо-германдық құқықтық жанұя.		
Англосаксондық құқықтық жанұя		
Мұсылман жанұя құқығы		
Әдет-ғұрып құқығы		

Әдістемелік ұсыныс:

Сабакқа дайындалу барысында авторлардың өзіндік көзқарастарымен ерекшеленетін бірнеше еңбекті қатар қолданған дұрыс. Әр түрлі авторлардың анықтамаларын талдау негізінде құқықтық жанұя түсінігін қалыптастыру және оның негізгі түрлеріне ерекше тоқталып қарастыру қажеттігі бар. Құқық мәні, функциялары тәріздес құқықтық жанұяға қатысты өзіндік ой қорыта отырып тұжырымдар жасай білу керек.

Әдебиеттер: 30-58. 52-53; 116-117; 120; 123; 142; 147-155; 156-168

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Терминологиялық сөздік жазу: құқықтық жүйе, құқықтық жанұя,
2. Рефераттар дайынданыз:
 1. Құқық жүйесінің ұғымы.
 2. Құқықтық жанұя және оларды топтастыру.
 3. Романо-германдық құқықтық жанұя.
 4. Англосаксондық құқықтық жанұя.
 5. Мұсылман жанұя құқығы.
 6. Әдет-ғұрып жанұя құқығы.
 7. Қазақстан Республикасында қалыптасқан құқықтық жанұя.

11-тақырып. Құқықтық қатынастар.

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық қатынастар: ұғымы және құрамы.
2. Занды факті.

Дәріс тезісі:

Құқықтық қатынастар. Құқықтық қатынас - қатысушылардың субъективті құқықтары мен заңды міндеттері болатын, құқық нормалары мен заңда көрсетілген фактілерге сәйкес туындайтын, ерік-ықтиярды білдіретін қоғамдық қатынастар. Құқық нормасы құқықтық реттеудің статистикалық жағдайын білдіретін болса, құқықтық қатынас оның динамикалық, яғни

қозғалыстағы жағдайын көрсетеді. Құқықтық қатынас абстрактілі құқықтық нормаларды жекеленген байланыстар, яғни белгілі бір субъектілер үшін субъективті құқықтар мен заңды міндеттер деңгейіне аударуға мүмкіндік береді. Құқықтық қатынастардың белгілері:

- әлеуметтік субъектілер арасындағы екі жақты нақты байланысты көрсететін қоғамдық қатынас;

- құқық нормасы негізінде пайда болады (құқық нормасының жалпы талаптары нақты субъектіге және оның жағдайына байланысты дербестенеді);

- адамдар арасындағы субъективті құқықтар мен заңды міндеттер көмегімен жүзеге асырылатын байланыс;

- ерікті қатынастар болып табылады, себебі оның пайда болуына қатысушылардың ең болмаса біреуінің еркі қажет;

- қатынас белгілі бір объектінің, құндылықтың төңірегінде жүргізіледі;

- мемлекеттің мәжбүр ету күшімен қорғалатын және қамтамасыз етілетін қатынас.

Құқықтық қатынас күрделі құрамға ие. Оның құрамының элементтері қатарына мыналар жатады: субъект; объект; субъективті құқық және заңды міндет (заңдық мазмұн).

Қоғамдық қатынастар құқықтық қатынастың материалдық мазмұнын құрайтын болса, субъективті құқықтар мен заңды міндеттер оның заңды мазмұнын білдіреді. Құқықтар мен міндеттер арқылы құқықтық қатынасқа қатысушылардың заңды байланысы жүзеге асырылады.

Субъективті құқық – субъектіге жеке мүддесін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін заңды мүмкін болатын әрекет мөлшері. Оның негізгі ролі, маңызы субъектіге өз мүддесін қанағаттандыруға, белгілі бір құндылықтарға қол жеткізуге мүмкіндік беру болып табылады. Субъективті құқықтың құрылымы: өкілді жанның белгілі бір әрекетке мүмкіндігі; міндетті жаннан әрекеттің белгілі бір түрін талап ету мүмкіндігі; құқығын қорғау үшін құзіретті мемлекеттік органға қайырылу мүмкіндігі; белгілі бір әлеуметтік құндылықты пайдалану мүмкіндігі.

Заңды міндет дегеніміз өкілді жанның мүддесін қанағаттандыру үшін тағайындалған заңды қажетті әрекет өлшемі. Міндеттілік субъективті құқықты жүзеге асыру кепілі. Заңды міндеттілік құрылымына мыналар кіреді: белгілі бір әрекеттерді жасау немесе олардан бас тарту міндеті; өкілді жанның талаптарына бет бұру қажеттілігі; аталған талаптарды орындамаған жағдайда заңды жауапкершілік тарту қажеттілігі; контрагентке құндылықтарды пайдалану құқығына кедергі келтірмеу.

Субъективті құқық пен заңды міндеттер арасындағы айырмашылықтар:

- 1) егер субъективті құқық өз мүддесін қанағаттандыруға бағытталса, заңды міндет өзгенің мүддесін қанағаттандыруға бағытталған;

- 2) субъективті құқық мүмкін болатын әрекет мөлшері болса, заңды міндет тиісті әрекет мөлшерін көрсетеді.

Құқықтық қатынас субъектілері құқықтарға және айқындалған міндеттерге ие болатын құқықтық қатынасқа қатысушылар. Құқықтық қатынас

субъектілері өзінің құқық, әрекет қабілеттілігін пайдаланған құқық субъектісі. Құқық субъектісі деп заңдық нормалар негізінде жеке құқықтық қатынастарға түсетін, жеке құқықтар мен заңды міндеттерге ие болатын жеке тұлғалар мен заңды тұлғаларды айтамыз. Құқықтық қатынас субъектілері екі топқа жіктеледі: жеке және ұжымдық. Жеке субъектілерге мыналар жатады: азаматтар; екі азаматтылығы бар адамдар; азаматтығы жоқ адамдар; шет ел азаматтары. Ұжымдық субъектілерге мыналар жатады: мемлекет; мемлекеттік ұйымдар; мемлекеттік емес ұйымдар. Жеке құқықтық қатынастар аймағындағы ұжымдық субъектілер заңды тұлға белгісіне ие. Заңды ұйым - меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығындағы оқшау мүлкі бар және сол мүлкімен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүлктік және мүлктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге ие болып, оларды жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым.

Құқықтық қатынас субъектілері мәселесін көтергенде құқық қабілеттілік және әрекет қабілеттілік туралы ерекше тоқталу қажет. Құқық қабілеттілік – азаматтық құқыққа ие болып, міндет атқару қабілеті. Құқық қабілеттілік адамға тумысынан беріледі, өлгенде жойылады. Кейбір жағдайда анасының құрсағындағы тіршілік белгісін берген балалардың да құқыққа қабілеттілігі танылады. Мысалы, мұрагерлік құқықта.

Әрекет қабілеттілік құқық субъектілерінің өз әрекетімен құқықтарға ие болуға және оны жүзеге асыруға, өзі үшін міндеттер жасап, оларды орындауға қабілеттілігі. Әрекет қабілеттілік субъектінің психикалық және жастық қасиеттеріне байланысты. Қазақстан Республикасында толық әрекет қабілеттілік 18 жастан бастап танылады. Әрекет қабілеттіліктің бірнеше түрі кездеседі:

- толық әрекет қабілеттілік (18 жастан басталады);
- жартылай әрекет қабілеттілік (14 пен 18 жас аралығында);
- шектелген әрекет қабілеттілік (ішімдікке немесе нашақорлыққа салынуына байланысты өзін немесе отбасын ауыр материалдық жағдайға әкелетін болса, жақын туыстарының өтінішімен немесе прокурордың талабымен 18 асқан азамат сот арқылы әрекет қабілеттілігі шектеледі);
- әрекет қабілеттілігінің болмауы. Жүйке ауруларымен ауруына байланысты кәмелетке толған субъект өз әрекетіне жауап бере алмайтын жағдайда болса, сот органының шешімімен әрекет қабілетсіз деп танылады.

Қазіргі кезде азаматтық құқықта 16 толған жасөспірімдер еңбек шарты бойынша еңбек ететін болса немесе ата-анасының немесе қамқоршыларының келісімімен кәсіпкерлік қызметпен айналысатын болса, толық әрекет қабілетті деп сот арқылы тануға рұқсат етіледі.

Құқық субъектілік – мемлекетпен танылған құқық, құқықтық қатынас субъектісі болу қабілеті (құқық қабілеттілік пен әрекет қабілеттіліктің бірлігі). Ұжымдық субъектілер құқық субъектілікке ие болады.

Құқықтық қатынастың объектісі деп құқықтық қатынасқа түсуші субъектінің жеке құқықтары мен заңды міндеттерін жүзеге асыру арқылы өз

қажеттіліктерін (рухани, мүліктік, әлеуметтік игіліктер) мүдделерін қанағаттандыруын айтамыз.

Құқықтық қатынастың пәні деп материалдық немесе рухани құндылықтарды, сондай-ақ құқықтық қатынастың пайда болуына себеп болатын адам әрекетін айтамыз.

Объектіні түсінудің екі түрлі жағы танылған: құқықтық қатынастың объектісі болып тек адам әрекеті танылады; құқықтық қатынастың объектілері сан кырлы. Олардың қатарына:

- 1) материалдық құндылықтар (мүлік, зат, құндылықтар);
- 2) материалдық емес құндылықтар (адам өмірі, денсаулығы, намысы, ар-ұяты);
- 3) рухани шығармашылық туындылары (әдебиет, өнер, музыка, ғылым);
- 4) құқықтық қатынасқа қатысушылардың әрекетінің нәтижесі;
- 5) бағалы қағаздар мен құжаттар жатқызылады.

Құқықтық қатынастар әр түрлі негіздер бойынша топтастырылады. Құқықтық реттеу пәніне байланысты құқықтық қатынастар конституциялық құқықтық қатынастар, азаматтық құқықтық қатынастар, қылмыстық құқықтық қатынастар, экологиялық құқықтық қатынастар, әкімшілік құқықтық қатынастар, еңбектік құқықтық қатынастар және т.б. болып бөлінеді.

Сипатына байланысты материалдық және процессуалдық болып бөлінеді. Функционалдық роліне байланысты реттеуші (құқық нормасы немесе шарт негізінде пайда болады) және қорғаушы (мемлекеттік мәжбүр ету мен заңды жауапкершілікті жүзеге асырумен байланысты) болып екіге бөлінеді. Заңды міндеттерінің табиғатына байланысты құқықтық қатынастар белсенді және бәсең болып жіктеледі.

Қатысушыларының құрамына байланысты құқықтық қатынастар қарапайым және күрделі болып ажыратылады. Қарапайым құқықтық қатынас екі субъектінің арасында жүзеге асады. Мысалы, сатып алу - сату шарты. Ал күрделі құқықтық қатынастар бірнеше субъектінің арасында жүзеге асады. Мысалы, қылмыстық жазаны өтеу. Құқықтық қатынастар әрекет ету мерзіміне байланысты қысқа мерзімді (айырбас) және ұзақ мерзімді (азаматтық) болып бөлінеді. Жақтардың анықталу дәрежесіне байланысты салыстырмалы, абсолютті және жалпы құқықтық қатынастар болып айырылады.

Салыстырмалы құқықтық қатынас деп екі тарап та дербес және нақты анықталған және бір-біріне қатысты құқықтар мен міндеттердің иесі болып табылатын құқықтық қатынастың бір түрін айтамыз. Абсолютті құқықтық қатынас деп субъективті құқық иесі ғана нақты анықталған, өзге субъектілердің барлығына оның субъективті құқығын бұзбау міндеті жүктелген құқықтық қатынастың түрін айтамыз.

Жалпы құқықтық қатынастар жеке тұлға мен мемлекет арасындағы құқықтық қатынасты туындататын заңдардан бастау алатын қатынастың бір түрі. Нақты құқықтық қатынастар нақты заңдық фактінің негізінде пайда болатын жеке тұлғалардың өзара немесе белгілі бір ұйыммен, мекемемен қарым қатынасын реттейтін құқықтық қатынастың бір түрі.

Заңды факт деп құқық нормасы құқықтық қатынастардың пайда болуын, өзгеруін немесе тоқтатылуын байланыстыратын өмірлік нақты мән-жайларды айтамыз. Заңды фактілер құқықтық қатынастардың алғы шарты болып табылады. Олардың моделі заңдық норманың гипотезасында тіркеледі. Заңды фактілерді де әр түрлі негізде жіктеуге болады. Туындайтын нәтижелерінің сипатына байланысты: құқық қалыптастырушы; құқық өзгертуші; құқықты тоқтатушы болып бөлінеді. Құқықтық қатынасқа қатысушылардың еркіне байланысты: - оқиға; - әрекет болып бөлінеді. Оқиға құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына әсер ететін, адамдардың еркінен тыс өтетін заңдық факт. Оған баланың туылуы, төтенше оқиғалар т.б. жатады. Әрекет құқықтық қатынасқа түсуші субъектінің еркіне байланысты болады да екіге бөлінеді: құқықтық және құқыққа қарсы. Құқықтық әрекеттің өзі екіге бөлінеді: заңдық актілер және заңдық әрекет. Заңдық акт белгілі бір заңдық нәтижелерге жетуге бағытталған әрекет. Заңдық әрекет жанның ой-пиғылынан тыс заңдық нәтижелердің пайда болуына әкелетін әрекеттер. Құқыққа қарсы әрекеттер қылмыстық, азаматтық, әкімшілік, тәртіпшілік болады. Кейде құқықтық қатынастың пайда болуына, өзгеруіне немесе жойылуына бір факті аздық етеді, бұндайда заңдық құрам әрекет етеді.

Әдебиеттер: 30-58. 147-155; 156-168

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық қатынастар: ұғымы және құрамы.
2. Заңды факті және олардың классификациясы.

Әдістемелік ұсыныс:

Семинар сабағына дайындық барысында жалпы бағыт ретінде осы тақырып бойынша алған дәріс, тәжірибелік жұмыс материалдарын қолдану қажет. Бірінші сұрақ оқып қарастыруда қоғамдық, қатынастардың әр түрлігі ретінде құқықтық қатынас ұғымын және де оның құрамды элементтерін (объектісін, субъектісін, мазмұнын” анықтап, оларға сипаттама беру керек. Құқықтық қатынастар - құқыққа байланысты, құқық негізіндегі қоғамдық байланыстар. Құқықтық қатынас тек қана адамның мінез-құлқына құқықтық норма әсер еткенде пайда болады. Құқықтық қатынас — бұл субъективтік құқықтар мен заңды міндеттер арқылы пайда болатын адамдар, ұйымдар, мемлекеттік органдар арасындағы байланыс. Құқықтық нормалардың талаптарын жүзеге асыруды қамтамасыз ете отырып, мемлекет қоғамдағы заңдылық пен тәртіпті де жақсартуға мүмкіншілік жасайды. Құқықтық қатынас материалдық, ықтиярлық және заңдық мазмұнын білу, қоғамдық қатынастар құқықтық қатынастың материалдық мазмұнын құрайтынын, ықтиярлық құқықтық нормада сіңіскен мемлекеттік ықтияр (ерік), субъективті құқықтар мен заңды міндеттер заңды мазмұнын зерделеу. Құқықтың мазмұны субъективтік құқық пен заңды міндеттер арқылы құқықтық қатынасқа қатысушылардың заңды байланысын ажырату керек.

Екінші сұрақта, заңды деректің ұғымын, құқықтық қатынастардың туындау негізін және оның әр түрлігін анықтаған жөн. Құқықтық қатынастың құрылымы төрт элементі: субъект, объект, субъективтік құқық, заңды міндеттердің ұғымына көңіл бөлу.

Құқықтық қатынастардың өмірге келуінің, өзгеруінің, ескіруінің, жаңаруының, дамуының заңды себептерінен басқа үш бөлімнен тұратын негізі болады: нормативтік актілер, заңды себептер, субъективтік құқық. Осы күрделі үш негіздер арқылы құқықтық қатынастар дамып, нығайып қоғамның объективтік даму процесін реттеп-басқарып отыратынын назарға алу қажет. Қазақстан Республикасы ПО-ның қатысуымен құқықтық қатынас негізгі топтарына кеңірек тоқтала отырып, тәжірибелік мысалдармен зерделеп талдау.

Тапсырма:

1. Құқықтық қатынас тақырыбы бойынша сөзжұмбақ құрастыру.
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу

Әдістемелік нұсқаулар:

«Құқықтық қатынас» категориясы құқық теориясындағы өзекті тақырыптардың бірі, себебі құқықтың адам әрекетіне қалай әсер ететіндігін көрсетеді. Бұл тақырыпта құқықтық қатынас түсінігі, құрылымы және түрлері қарастырылуға тиісті. Құқықтық қатынасты жіктеу құқық теориясында даулы мәселе екендігін атап өткен жөн. Тақырыпты барынша жетік меңгеру үшін бірнеше қайнар көздерді қатар пайдаланған жөн.

Әдебиеттер: 30-58. 147-155; 156-168

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториядан тыс)

КОӨЖ өткізу нысаны: жазбаша

Тапсырма: кесте толтыру

Құқықтық қатынас түрлері	Заңды факт құқықтық қатынас пайда болуының негізі ретінде	Құқықтық қатынас субъектісі	Құқықтық қатынас объектісі	Құқықтық қатынас мазмұны

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші бағанада құқықтық қатынастың түрлерін (азаматтық, еңбек, қылмыстық процессуалдық және т.б.) көрсету қажет, екінші бағанада қандай заңды факт екенін атап өту керек, үшінші бағана құқықтық қатынастың субъектісін (жеке және заңды тұлға) көрсету қажет, төртінші бағана аталған құқықтық қатынастың объектисін жазу, бесінші бағана құқықтық қатынастың мазмұнын (заңды құқықтар мен міндеттер) ашу керек.

Әдебиеттер: 30-58. 147-155; 156-168

Тапсырма:

Мына анықтамаларды жазыңыздар: құқықтық қатынастар әрекет қабілеттілік және құқық қабілеттілік.

1. Құқық қабілеттілік әрекет қабілеттілік құқықтық қатынас ұғымдарын терминологиялық сөздікке жазыңыз.

2. Арнайы оқулықтар оқып рефераттар дайынданыз:

1. Құқықтық қатынас түсінігі, белгілері
2. Құқықтық қатынастардың құрылымы. Мазмұны.
3. Құқықтық қатынас субъектілері.
4. Құқыққабілеттілік, әрекет қабілеттілік. Құқықсубъектілік.
5. Құқықтық қатынас объектілері.
6. Заңды факт: түсінігі, түрлері.
7. Құқықтық қатынастардың түрлері.

12-тақырып. Құқықты жүзеге асыру

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықты жүзеге асыру: ұғымы және нысандары.

2. Құқықты қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше түрі ретінде.

Құқық қолдану акт.

Дәріс тезісі:

Құқықты жүзеге асыру - дегеніміз құқықты өмірге енгізу, заңды нормаларды субъектілердің нақты әрекетіне енгізу болып табылады. Құқықтық нормаларды жүзеге асыру - құқықтық нормалардың ережелері көрініс тапқан адамдардың мінез-құлқы, олардың құқықтарды жүзеге асыру мен заңды міндеттерді орындаумен байланысты тәжірибелік қызметі.

Субъектілердің әрекеттерінің сипатына қарай құқықты жүзеге асырудың төрт нысанын бөліп қарастырады:

- сақтау - тыйым салушы нормалар іске асырылады, бұл нысанның мәні - субъект тыйым салынған әрекетті жасаудан бас тарту болып табылады. Ережеге сай, құқықты іске асырудың бұл нысанында тыйым салушы нормалар қатысады. Мысалы, ұрлық жасауға, қызмет бабын асыра пайдалануға және қызыл шамға жүруге болмайды, сақтау әрекеттің бәсең (мінез-құлықтың) нысаны, сақтау қолданыстағы құқықпен тыйым салынған әрекеттерден бас тарту;

- орындау — субъектіден міндеттеуші құқықтық нұсқауларды жүзеге асырумен байланысты болатын белсенді әрекеттерді талап ететін іске асыру нысаны болып табылады. Мұнда субъект өзіне жүктелген белсенді әрекетке деген міндеттілікті атқарады. Яғни, орындау оң мазмұнды заңды міндеттерді орындауға байланысты белсенді әрекеттерді жүзеге асыру. Мысалы, әскер борышын өтеу, парызын орындау, салық төлеу, балалар өсіріп тәрбиелеу және т.б.;

- пайдалану - субъект заңды норма арқылы өз мүмкіндігін, яғни, өз құқықтарын жүзеге асырады. Пайдалану арқылы өкілетті нормалар жүзеге асырылады. Пайдалану құқықты іске асырудың нысаны ретінде жеке тұлғаның есебінде заңнамада көрсетілген міндеттермен емес, құқықтармен тығыз байланысты.

Сақтау, орындау және пайдалану сипаты бойынша бір негізде — оларды құқықты іске асырудың тікелей нысаны деп те атайды, яғни оларды іске асыратын, қоғамдық қатынастарға қатысушылардың өздері, азматтар — құқық пен міндеттердің субъектілері. Құқықты іске асырудың мейлінше күрделі нысаны құқықты қолдану болып табылады.

Құқықты қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше түрі ретінде. Құқықтық реттеу үрдісіне оның соңғы сатысында, ал кейбір жағдайларда құқықтық қатынастар пайда болған кезде құқықты қолдану қосылады. Құқық қолдану - күзіретті органдардың нақты өмірлік жағдайларға қатысты құқық нормаларын жүзеге асыруындағы мемлекеттік-биліктік ұйымдастырушы әрекеті. Құқық қолдану құқық шығармашылықтан кейінгі екінші маңызды, құқықтық реттеуге мәнді ықпалы бар фактор. Құқық шығармашылық органдары құқықтық жүйеге қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлқының жалпы бағдарламаларын енгізсе, құқық қолдану органдары басталған реттеуді әрі қарай қағып алып кетіп, заңдық нормаларды өмірге енгізуді қамтамасыз етеді.

Құқық қолдануды туындататын жағдайлар ішінде құқықтық қатынастардың пайда болуымен байланысты түрлері де бар. Бірақ басым түрде құқық қолдануды анықтайтын жағдайлар оның басты функциясын – құқықтық реттеу үрдісінде мемлекеттік-биліктік қамтамасыз етілу әрекетінің қажеттілігін көрсетеді. Ал бұл жағдайлар өз сипатына байланысты құқықтық реттеу үрдісінде мемлекеттік мәжбүрлеуді пайдалануды талап етеді. Жалпы алғанда тарих мемлекеттік бұйырымдарды іске асыруға адам еркін көндірудің екі негізгі құралын таниды: ол марапаттауға уәде ету және белгілі бір құндылықтардан айырумен қорқытып, мәжбүрлеу. Құқықтық мемлекетте жазалаушы және мәжбүр етуші шаралардың аймағы мен көлемі күрт өзгереді де, құқықтық нұсқаулардың «өзін-өзі қамтамасыз етуіне» мүмкіндіктер ашылады. Құқық қолданудың ерекше белгілері:

- күзіретті мемлекеттік органдармен қолданылады;
- биліктік сипатта болады;
- сатылардан тұрады: істің фактілі және заңды негізін табу, шешім қабылдау;
- тиісті жеке биліктік акт қабылдаумен байланысты.

Құқық қолдану актісі – күзіретті субъектінің құқықтар мен заңды міндеттердің бар-жоқтығын және тиісті норманың негізінде олардың мөлшерін анықтау мақсатымен жасалатын мемлекеттік-өкілді жеке анықталған акт.

Құқық қолдану актісі:

- нормативті акті негізінде қолданылады;

- нормативті актіде мазмұндалған құқық нормаларын нақты жағдайларға, қатынастарға қатысты нақтыландырады;
- жекеленген (индивидуалды-анықталған) сипаты бар;
- құқық нысаны болып табылмайды және бір мәрте қолдануға ғана арналған;
- тиісті қоғамдық қатынастардың пайда болуына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына негіз болатын заңдық факт қызметін атқарады.

Құқықтың мақсаты адамдардың өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандырумен анықталады. Сондықтан да мемлекеттік ерікті құқықты іске асыру субъектілерінің еркімен сәйкестендірудің мән-мағынасы өте зор.

Құқықты қолдану актілерін келесі негіздер бойынша жіктейді:

- нысаны бойынша - жарлық, үкім, шешім, бұйрық және т.б.;
- шығаратын субъектісі бойынша — мемлекеттік және мемлекеттік емес өкілетті органдар актілері;
- құқық функциясы бойынша — реттеуші (қызметін жоғарлату бұйрық) және қорғаушы (қылмыстық іс көзғау туралы қаулы);
- заңды табиғаты бойынша — негізгі (заңдық істің соңғы шешімін көрсетеді, мысалы үкім) және көмекші (негізгі актіні шығаруға көмектеседі, жекелеп келсек, тұлғаны айыпталушы ретінде іске тарту туралы қаулысы);
- құқықтық реттеу пәні бойынша — қылмыстық-құқықтық, азаматтық-құқықтық және т. б. актілер;
- сипаты бойынша — материалдық және процессуалдық.

Семинар - 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықты жүзеге асыру: ұғымы және нысандары.
2. Құқықты нормасын қолдану – құқықты жүзеге асырудың ерекше нысаны. Құқық қолдану сатылары. Құқық қолдану актілері.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұраққа дайындық барысында айтатын жағдай, ол құқық нормаларының жүзеге асуы, оларды сақтау негізінде орындалуы мүмкін. Мысал ретінде, қылмыстық құқық нормаларын сақтауды айтуға болады. Нақтырақ айтсақ, қылмыстық заңмен көзделгенмен де жасалмаған іс-әрекет. Құқық нормаларын жүзеге асыруға, сонымен қатар шарт жасасу негізінде іске асатын орындау және қолдану арқылы қол жеткізуге болады.

Құқық нормаларын жүзеге асырудың негізгі нысаны – қолдануды қарастыра келе, өкілетті мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдармен орындалатынын білуіміз қажет. Құқықты қолдану - бұл құқықты жүзеге асырудың ерекше нысаны, ол құқық пен міндеттері қарастырылған нақты адамға қатысты жазба, қолдану актісі арқылы жүзеге асады және субъектілердің билік органдарының көмегінсіз өз құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыра алмау жағдайын зерделеу қажет. Құқық қолданудың ерекше белгілерін, осы сұраққа дайындалу кезінде қолдану актісінің нормативтік актілерден айырмашылығын анықтау керек. Құқық нормаларын қолдану

Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде маңызды орын алады. Қылмыспен күресу барысында олармен құқық бұзушылықты ескерту, оны жасаған кінәлі адамды жауаптылыққа тарту бойынша әкімшілік және қылмыстық-құқықтық шаралар қолдануы. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде құқық нормаларын қолдану, қатаң түрде заңдылық қағидасын сақтауға негізделеді. Құқық қолдану процесі белгілі бір кезектілікпен жүзеге асады. Мемлекеттік-құқықтық теория мен тәжірибеде нақты осы процестің бірқатар дербес сатылары бөлініп шығады.

Олардың қарапайым түрі ретінде мыналар танылады:

а) істің шын мәніндегі мән-жайларын анықтау және зерттеу;

б) уақыт мөлшері, кеңістіктегі және адамдар арасындағы әрекеттердің нақтылығы мен заңдылығы тұғысында құқық нормаларының нандауы мен талдауы; в) құқық нормалары мазмұнының талдау және шешім қабылдау (дербес акті шығару); г) қабылданған шешім мазмұны мүдделі мемлекеттік, қоғамдық органдар мен лауазымды адамдарға мәлімдеу.

Кейбір жағдайда құқық қолдану қызметінің тек үш сатысы ғана бөлініп, қарастырылады. Әрине мәселенің төркіні құқық қолдану процесінің бөлінетін сатыларында емес, керісінше олардың мән-мағынасында.

Құқық нормаларын қолдану – құқық пен міндеттері қарастырылған нақты адамға қатысты жазба, қолдану актісі арқылы жүзеге асады. Бұл сабаққа дайындалу кезінде қолдану актісінің нормативтік актілерден айырмашылығын анықтау қажет. Құқық нормаларын қолдану Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде маңызды орын алады. Қылмыспен күресу барысында олармен құқық бұзушылықты ескерту, оны жасаған кінәлі адамды жауаптылыққа тарту бойынша әкімшілік және қылмыстық-құқықтық шаралар қолдануы. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметінде құқық нормаларын қолдану, қатаң түрде заңдылық қағидасын сақтауға негізделеді.

Тапсырма:

1. Құқық қолдану актісінің жобасын дайындау.
2. Семинар сұрақтары бойынша лекциялық материалдарды, оқулықтарды және өзге әдебиеттерді пайдалана отырып дайындалу.

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқық қолдану әрекеті бірнеше сатыда жүзеге асырылады. Әр түрлі авторлардың еңбектерінде әр түрлі анықтамалар берілсе, дегенмен де түпкі ой ортақ. Осылай дей келе құқыққолданудың жеке сатыларына жан-жақты тоқтала кету керек. Құқыққолдану әрекетінің нәтижесі құқыққолдану актісі болып табылады. Курсант осы актілердің құрылымына, шығарылу тәртібіне қойылатын талаптармен таныс болуға тиісті және оны пайдалана білуі керек. Оның куәсі ретінде құқыққолдану актісінің өздері таңдаған бір түрінің жобасын жасап көрсетуге тиісті. Соңында құқыққолдану актісінің нормативті актіден айырмашылығы қарастырылады.

Әдебиеттер: 30-58. 59; 74; 147-155; 156-168

КООЖ өткізу нысаны: жазбаша

Тапсырма:

1. Құқық қолдану процесінің сатылары.
2. Құқық қолдану қызметінің актілері.

Әдістемелік ұсыным:

Құқық қолдану әрекетінің нәтижесі құқық қолдану актісі болып табылады. Курсант осы актілердің құрылымына, шығарылу тәртібіне қойылатын талаптармен таныс болуға тиісті және оны пайдалана білуі керек. Оның куәсі ретінде құқық қолдану актісінің өздері таңдаған бір түрінің жобасын жасап көрсетуге тиісті. Соңында құқыққолдану актісінің нормативті актіден айырмашылығы қарастырылады.

Әдебиеттер: 30-58. 59; 74; 147-155; 156-168

КӨЖ – 3 сағат

Тапсырма:

1. Сөздікке құқықты жүзеге асыру ұғымын жазыңыз.
2. Құқықты қолдану сақтау орындау пайдалану ұғымдарына мысал келтіріңіз.

13 тақырып. Құқық нормаларын талқылау

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нормаларын талқылау ұғымы мен қажеттілігі.
2. Талқылау әдістері (тәсілдері). Көлемі бойынша және субъектілер бойынша талқылау түрлері.

Дәріс тезисі:

Құқық нормаларын талқылау құқық шығармашылық үрдісінде, құқықты жүйелеуде және тіпті құқықты қолдануда маңызды орынға ие. Құқықты қолданудан бұрын оның мағынасын ұғыну керек, ал кей жағдайда талқылау қажет. Құқық нормаларын талқылау — барлық құқық субъектілері (мемлекеттік өкілетті органдар, қоғамдық бірлестіктер және жеке азаматтар) құқық актілерінде орын алатын құқық нормаларының мазмұнын ұғыну және түсіндіру. Құқықты талқылаудың қажеттілігі неде деген сұрақ туындайды.

1. Заңды нормалардың абстрактісімен байланысты. Құқық нормасы жалпы сипатта. Сондықтан нақты оқиға осы норманың әрекетіне сәйкес келе ме, жоқ па дегенді нақты түсіндірген жөн.

2. Құқық шығармашылық үрдісінің жеткіліксіздігі. Заң шығарушы барлық құқық нормаларды нақты және ұтымды құрастыра алмайды. Құқық нормасының мағынасын нақты ұғыну қажет.

3. Арнайы терминдерді түсіндіру қажеттілігі.

4. Құқық нормасы қоғамдық қатынастардың бір-бірімен өзара байланысын реттейді. Сондықтан шынайы құқық нормасының ұғымын түсіну үшін онымен бірге қолданылатын, басқа нормаларды да іздестіру қажет;

5. Құқық нормасы біреуге түсінікті, енді біреуге мүлдем түсініксіз.

Кейде осы талқылаудың жоқтығынан түсіну теріске шығатын жайлар да аз емес. Тәжірибелі заңгер мейлінше жиі тез әрі оңай құқық нормасының абстрактілі мағынасын «қағып алып», нақты жағдайларға қолданады.

Құқық нормасын талқылау үрдісі өзі екі жеке дара сатыдан тұрады: ұғыну және түсіндіру. Ұғыну — норманың мазмұнын «өзі үшін» сезіну, түсіну үрдісі. Түсіндіру — игерген құқық норма мазмұнын басқаларға жеткізу, түсіндіру үрдісі. Түсіндіру тек қарапайым таным үшін емес құқық нормасын зерттеу және құқық нормасын іске асыру мақсатын көздейді. Құқық нормасының мағынасын әдістер (тәсілдер) мен талқылау көлемі арқылы ұғынады. Сонымен талқылаудың түсінігі, құқық нормаларын талқылау бұл мемлекеттің, лауазымды тұлғалардың, қоғамдық ұйымдардың, жекелеген азаматтардың құқық нормаларының мазмұнын түсіндіруге, оларда көрініс тапқан билік басында тұрған әлеуметтік күштердің еркін ашуға бағытталған қызметі. Талқылау процесінде нормативтік ереженің мәні, оның негізгі мақсаты мен әлеуметтік бағыттылығы, түсіндіріліп отырған актінің мүмкін салдары, оның құқықтық реттеу жүйесіндегі орны және т.б. анықталады.

Талқылау әдістері (тәсілдері) - дегеніміз құқық нормасының мазмұнын анықтауға бағытталған амал, құрал, тәсілдердің жиынтығы. Келесі әдістерді бөліп көрсетеді:

- грамматикалық (тілдік) әдісі — тіл заңдылықтары, грамматика ережелері, орфография көмегімен түсіндіру;

- логикалық — логика заңдылықтар мен ережелердің көмегімен түсіндіру;

- тарихи-саяси — нақты құқықтық норманы қабылдаудың саяси және нақты тарихи астарын анықтай отырып түсіндіру;

- арнаулы заңдық — заңнамада қолданылатын заңдық терминдердің мазмұнын ашу арқылы түсіндіру;

- телеологиялық (мақсатты) — нормативтік актіні қабылдау мақсаттарын анықтаудың көмегімен түсіндіру.

Талқылаудың нәтижесі мәтін мен заңды нормалардың нақты мазмұны қатынастарына байланысты әр түрлі болуы мүмкін. Осы қатынастан шыға келе, **көлемі бойынша талқылаудың үш түрі бар:**

1) сөзбе-сөз — құқық нормасының мағынасымен оның мәтіндік көрінісінің мағынасы дәлме-дәл сәйкес келуі;

2) шектеулі — құқық нормасының нақты мағынасы оның мәтіндік көрінісі болып табылған кезде ғана қолданылады;

3) таралушы — құқық нормасының нақты мағынасы оның мәтіндік көрінісінен кең мағынаға ие болған жағдайда.

Субъектілер бойынша талқылау түрлері. Талқылау субъектілеріне байланысты **ресми және бейресми:**

1. Ресми талқылау— құқық нормаларының мазмұнын Құқықты қолданушы барлық субъектілер үшін міндетті және заңды салдар туғызатын актілерде арнаулы мемлекеттік органдардың түсіндіруі; мысалы, заңға тәуелді актілердің ресми түсіндірмесін оларды қабылдаған (шығарған) органдар немесе лауазымды адамдар береді («Құқықтық актілер туралы» ҚР Заңының 45 бабының 2 тармақшасы);

Ресми талқылау **нормативті және казуалды** болып бөлінеді. **Нормативті** талқылау біртектес барлық істерді шешу барысында міндетті болатын, жалпы сипаттағы түсіндірме.

Оның өзі екіге бөлінеді: **аутентикалық және легалдық**.

Аутентикалық талқылау деп нормативті актілерді қабылдаған органның өзінің түсіндірме беруін айтамыз. **Легалдық талқылау** — басқа органдар қабылдаған құқықтық актілерді заңмен рұқсат етілген, соған өкілетті мемлекет органдарының түсіндіруі.

Казуалды талқылау - нақты істі қарау кезінде міндетті болатын түсіндірме. Қазақстан Республикасында заң актілерін талқылау құқығы Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіне және сот органдарына берілген.

2. Биресми талқылау деп заңды міндеттілік күші болмайтын, талдау тереңдігімен, сенімділігімен және негізделгендігімен сипатталатын құқық нормаларын талқылаудың бір түрін айтамыз; мысалы, Қ. зейнеткерге зейнет ақы туралы заң нормаларының мазмұнын түсіндіреді.

Ол үшке бөлінеді: **доктриналды, кәсіби және кәдімгі талқылау**.

Кәдімгі талқылау - құқықтық нормаларды әрбір жеке азаматтың өзінің білім деңгейіне және жеке сенімдеріне сәйкес түсіндіруі.

Кәсіби талқылау деп құқықтық арнаулы білімі бар мамандардың өз қызметін жүзеге асыру барысында беретін құқық нормаларына түсіндірмесін айтамыз.

Доктриналды талқылау монографияларда, ғылыми еңбектерде және тағы басқа құқық нормаларын ғылыми саралау кезінде жүргізілетін түсіндіруі.

Құқықты талқылау актілері.

Құқықты талқылау актісі – бұл заң нормаларының мағынасын талқылауға бағытталған құқықтық акт. Құқықты талқылау актілерінің ерекшеліктері:

- заң нормаларының мағынасын талқылауға бағытталған;

- нормативтік емес, нақтылаушы ережелерден құралған;

- дербес сипатқа ие емес және өзі түсіндіріп отырған нормалармен бірге әрекет етеді;

- құқықтың қайнар көзі болып табылмайды.

Құқықты талқылау актілерінің төмендегідей түрлері болады:

1) ресми талқылаудың түрлеріне қарай олар нормативтік (аутентикалық және легалды) және казуалды талқылау актілері болып бөлінеді;

2) талқылауды жүзеге асырып отырған органдарға қарай мемлекеттік билік органдарының, басқару органдарының, сот, прокуратура органдарының талқылау актілері:

3) құқықтық реттеу пәніне қарай қылмыстық, азаматтық, әкімшілік және т.б. құқықты талқылау актілері:

4) сипатына қарай - материалдық және іс жүргізушілік талқылау актілері;

5) нысанына қарай – жарлықтар, қаулылар, бұйрықтар, нұсқаулар және т.б.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқық нормаларын талқылау: ұғымы, әдістері және түрлері.

2. Құқықтың ұқсастығы және заң ұқсастығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Құқық нормасын талқылау құқық шығармашылық үрдісінде, құқықты жүйелеуде және тіпті құқық қолдануда маңызды орынға ие, әсіресе, құқықты қолданудан бұрын оның мағынасын ұғыну керек, ал кей жағдайда оны талқылау қажет. Құқық нормаларын талқылау барлық құқық субъектілері (мемлекеттік өкілетті органдар, қоғамдық бірлестіктер және жеке азаматтар) құқық актілерінде орын алатын құқық нормаларының мазмұнын ұғыну және түсіндіру болып табылады. Құқықты түсіндірудің қажеттілігі неде деген сұраққа жауап беру керек. Талқылау процесінде нормативтік ереженің мәні, оның негізгі мақсаты мен әлеуметтік бағыттылығы, түсіндіріліп отырған актінің мүмкін салдары, оның құқықтық реттеу жүйесіндегі орны және т.б. анықтай білу қажет. Талқылаудың мақсаты заңшығарушының не айтқысы келгенін емес, оның қалыптастырған ережесінің мәнін анықтау. Талқылау қолданыстағы заңнамаға өзгертулер мен толықтырулар енгізбейді және енгізе алмайды да, ол заңдағы ережелерді талқылауға және нақтылауға бағытталғандығын білу абзал.

Құқық нормалары көп жағдайларда қатаң түрде заң әріпімен түсіндіріліп, қолданылады. Мұндай түсінік беру сөзбе-сөз деп аталады. Алайда, белгілі бір жағдайларда құқық нормасының мәні, оның сөзбе-сөз мәтінінен кең немесе тар болғанда, таралмалы немесе шек қоятын түсінік берудің қажеттілі жөнінде сұрақ туындайды. Құқық нормасының мазмұнын анықтауға бағытталған амал, құрал, тәсілдердің жиынтығы болатын талқылау әдістері: грамматикалық, логикалық жүйелік, тарихи-саяси, арнаулы заңдық, телеологиялық (мақсатты) әдістерді анықтаудың көмегімен талқылап, мысалдар келтіру. Талқылаудың нәтижесі мәтін мен заңды нормалардың нақты мазмұны қатынастарына байланысты әр түрлі болуы мүмкіндігін анықтау. Осы қатынастан шыға келе, көлемі бойынша талқылаудың үш түрі: сөзбе-сөз, шектеулі, таралушылардың мағынасын мысал келтіре отырып, түсіндіру қажет.

Субъектілер бойынша талқылау түрлері, субъектілеріне байланысты талқылаудың мынадай түрлері болады: ресми мұндай түсіндіруді өкілетті субъектілер ғана береді, олар арнайы актіде көрініс табады және заңды салдарды туындатады; бейресми; мұндай түсіндірудің заңды міндетті мәні болмайды және биліктік күші жоқ екендігіне түсініктеме беру керек Ресми түсіндіру: нормативтік (тұлғалар мен жағдайлардың кең шеңберіне таралады) және казуалды (тек нақты бір жағдай үшін міндетті болып табылады) болып екіге бөлінеді, нормативтік талқылау өз кезегінде аутентикалық (нормативтік актіні қабылдаған

органмен беріледі) және легалды (өкілетті субъектілер береді) болып екіге бөлінетіндігін мысалдармен анықтамасын жасау қажет. Курсанттар құқық нормаларына түсінік берудің барлық осы түрлерін білулері қажет.

Бұл тақырыпты оқу барысында құқықтың ұқсастығы мен заң ұқсастығы туралы сұрақты қарағандары жөн. Бұл ұғымдар оқулықта жеткілікті түрде толық түсіндірілген. Алайда курсанттар дұрыс жауап беруге жиі қиналады. Құқық ұқсастығы мен заң ұқсастығы құқық кемшіліктерін жою үшін қолданылады. Бұл қайта туындауы мүмкін сұрақтарды шешу үшін қажет. Бірақта, мұндай тәсіл қылмыстық құқық үшін қолдануға жарамсыз. Себебі қылмыстық жауаптылық тікелей заңда (Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 9-шы бабының 1-ші тармағы) көрсетілген іс әрекеттер жасалған жағдайда ғана туады. Құқықтың басқа салаларында заң ұқсастығы мен құқық ұқсастығы сақталады. (Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 10-шы бабы мен Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 5-ші бабы).

Тапсырма:

Мына сұрақтарды өздігімен қарастыру қажет:

- Құқықты талқылау түсінігі
- Құқықты талқылау субъектілер
- Талқылау түрлері

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқықты талқылау құқыққолданушы субъектілер мен азаматтардың норма талаптарын бірдей түсініп, жүзеге асыра алуы үшін қажет. Сондықтан Курсант талқылау субъектілерін, оны жүзеге асырушы органдарды, талқылау түрлері мен тәсілдерін білуге тиісті. Талқылау әр түрлі негіздер бойынша жіктеледі. Құқықты талқылау субъектілеріне байланысты ресми және биресми деп жіктеледі. Ресми өз алдына аутентикалық және легалдық, нормативті және казуалды болып бөлінеді. Биресми талқылау түрлері доктриналдық, кәсіби және кәдімгі болып табылады. Талқылаудың көлеміне, әдістеріне де байланысты түрлері танылған.

Әдебиеттер: 1-20, 30-58. 30; 52; 147-155; 156-168

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториядан тыс)

КОӨЖ өткізу нысаны: ауызша

Тапсырма:

1. Құқық нормаларына субъектілер бойынша түсінік беру түрлері.
2. Құқықтың ұқсастығы мен заң ұқсастығы.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант өздігімен жұмысқа дайындалу барысында әрекеттегі Қазақстан Республикасының заңнамасына талдау жасап оған түсінік берудің негізін анықтау керек. Қолдануға ұсынылатын Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі.

Әдебиеттер: 30-58. 26-28; 30; 52; 147-155; 156-168

Тапсырма:

1. Сөздікке мына ұғымдарды жазынызыз, (әдістері) талқылау, талқылау көлемі бойынша, ресми талқылау, Би ресми талқылау, нормативтік, казуальдық, аутентентикалық, заңдық талқылау.

2. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінен 5 бабын оқыңыз (құқықтағы және заңдағы ақаулықтар) - қандай орган конституциялық түсінік береді? Ол қалай аталады?

- құқық нормасын талқылауға мысалдар келтірініз.

Өзіндік тексеру материалдары:

1. Ресми және биресми талқылау.
2. Нормативті және казуалды талқылау.
3. Талқылау тәсілдері.
4. Құқықтағы ақаулық және оның орнын толтыру әдістері.
5. Құқық ұқсастығы және заң ұқсастығы

**14 тақырып. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет
және құқықтық нигилизм**

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және түрлері.
2. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
3. Құқықтық нигилизм мәні мен нысандары.

Дәріс тезісі:

Құқықтық сана. Құқықтық сана – адамдардың әрекеттегі құқыққа, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа қатынасын көрсететін көзқарастарының, сезімдерінің және көңіл-күйлерінің, бағаларының жиынтығы. Құқықтық сана идеалды, тікелей көрінбейтін құбылыс. Ол қоғамдық сананың үлгісі болып табылады. Құқықтық сана адамдардың жаңа қабылданған заңдарға, нормативті акт жобаларына деген жағымды немесе жағымсыз қатынасын білдіреді. Құқықтық сана қоғамда әртүрлі қызмет атқарады. Олардың қатарына танымдық, бағалық және реттеушілік функциялар жатады. Құқықтық сананың мәліметтік, болжамдық қызметтері негізгі функцияларын толықтыра түседі.

Құқықтық сана құрылымы екі элементтен тұрады. Оған құқықтық идеология және құқықтық психология енеді. Құқықтық психология – қоршаған құқықтың болмыстық әсерінен қалыптасып, пайда болатын, құқықтық сананың алғашқы, бастапқы тәжірибелік сатысы. Құқықтық идеология – ғылыми-теоретикалық деңгейдегі құқықтық сана, құқыққа қатынас көрсетілген идея, теория, концепциялар. Құқықтық идеология құқықтық сананың басты құрылымдық элементі. Құқықтық сана мазмұнына байланысты: кәдімгі, кәсіби және ғылыми құқықтық сана болып бөлінеді. Кәдімгі құқықтық сана – құқық және заңдылық, сот әділдігі туралы стихиялы түрде қалыптасқан жалпылама

пікір, ұғым, сезім, дәстүр. Кәсіби құқықтық сана – құқық және заңдылық туралы маман-заң қызметкерлерінде қалыптасатын ұғымдар, пікірлер, сенімдер және ойлар. Ғылыми құқықтық сана – құқықтың теоретикалық негіздерін көрсететін идеялар, түсініктер, конструкциялар. Құқықтық сана субъектісі бойынша – жеке, топтық, қоғамдық құқықтық сана бөліп жіктеледі. Жеке және топтық құқықтық сана әлеуметтік сипатта болады, қоғамдық және топтық құқықтық сана жеке санадан тыс өмір сүре алмайды.

Құқықтық мәдениет. Тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықты терең білу, түсіну, оның талаптарын саналы түрде орындау болып табылады. Жеке тұлғаның құқықтық мәдениеті құқықтық санамен тығыз байланысты және оған сүйенеді. Ол көлемі бойынша құқықтық санадан кең, себебі психологиялық және идеологиялық элементтерімен қоса, заңды маңызды әрекетті қамтиды. Аталған үшеуі жеке тұлғаның құқықтық мәдениетінің құрылымын құрайды.

Тұлғаның құқықтық мәдениеттілігі адамның құқықтық білімділігін, құқықтық санасын, құқықты пайдалана білу машықтарын, өз әрекетін заңдық норма талаптарына бағындыра білуін білдіреді. Қоғамның құқықтық мәдениеттілігі – қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық белсенділігінің деңгейі, заңдық нормалар мен заңдық әрекеттің прогрессивтік деңгейі.

Құқықтық мәдениеттің құқықтық мемлекет қалыптастырудағы маңызы зор. Қазіргі заңгер әрекетіндегі құқықтық мәдениет деңгейі әлі де болса көтеруді талап етеді. Лауазымды тұлғалар мен азаматтардың құқықтық мәдениеті мен құқықтық санасын көтеру – Қазақстан Республикасында демократиялы, тәуелсіз және құқықтық мемлекет қалыптастырудың негізгі шарты болып табылады.

Құқықтық тәрбие – мемлекеттік органдар мен қоғамдастықтың азаматтар мен лауазымды тұлғаларда құқықтық сана мен құқықтық мәдениет қалыптастыруға бағытталған әрекеті. Құқықтық тәрбие кадрлар, заң қызметкерлерін даярлау, құқықтық насихат жүргізу, құқықтық сананы нығайту және заң мәдениетін дамыту жұмыстарын жүргізу үшін қоғамда қолданылатын идеологиялық-ұйымдастыру ықпалының жүйесі.

Тәрбиелеу нысандары да әртүрлі. Олардың қатарына құқықтық білім беру, құқықтық насихат, заңдық тәжірибе, өзін-өзі тәрбиелеу жатады. Құқықтық білім беру орта мектепте, орта арнаулы және жоғарғы білім беру мекемелерінде құқықтық білім беру, жинақтау және игеруден тұрады. Құқықтық насихат құқықтық идеяларды және құқықтық талаптарды теледидар, радио және өзге де бұқаралық ақпарат құралдары көмегімен тұрғындарға таратуды білдіреді. Заңдық тәжірибе құқық қолдану әрекеті үрдісіне азаматтардың қатысуымен заңдық мәлімет, білім беруге көмектеседі. өзін-өзі тәрбиелеу жеке тәжірибемен, өзіндік білім қалыптастырумен, құқықтық құбылыстарды өзіндік талдаумен байланысты.

Құқықтық нигилизм. Қазіргі қоғамда құқық пен заңдылықтың девальвациясы, заңдарды жоққа шығару немесе олардың реттеуші, әлеуметтік ролін бағаламау түрінде көрініс табатын құқықтық нигилизм кең таралған. Құқықтық нигилизм – құқықтың әлеуметтік және жеке құндылығын жоққа

шығаратын, оны қоғамдық қатынастарды реттеудің аз жетілген әдісі ретінде санайтын қоғамдық-саяси ойдың бағыты. Әлеуметтік құбылыс ретіндегі, қоғамдық, топтық және жеке сана қасиеті ретіндегі құқықтық нигилизмнің көрінісі әртүрлі:

- құқықтың ролі мен маңызына бейқам, қаперсіз қарау;
- құқық мүмкіндіктеріне сенімсіздікпен қарау;
- құқыққа толықтай сенбеу және оған жағымсыз көзқараста болу.

Құқықтық нигилизмнің таралуына негіз болатын себептер:

1) Құқықтық нигилизмнің тарихи астары бар. Адамдарды ғасырлар бойы қанау, құқықтар мен бостандықтардан айыру, жазалауды басым түрде қолдану сияқты жағдаяттар құқықтың реттеу мүмкіндіктеріне күмән келтіруге әкеліп соғады; 2) Әкімшілік-командалық әдістердің, құпия және жартылай құпия заңға бағынышты нормативтік-актілердің үстемділігімен танылған құқықтық жүйенің ерекшеліктерімен байланысты. Онда конституциялар мен аздаған демократиялық заңдар тұлға құқықтары мен бостандықтарын тек жариялап қана қойды, соттардың ролі, құқық беделі төмен еді. 3) өтпелі кезеңдегі заңдылықтың дағдарысы және қабылданған заңдардың әрекет ету механизмінің дұрыс жолға қойылмауы, реформаларды жүзеге асырудың ұзақтығы себеп болды.

Құқықты конструктивті сынауды құқықтық нигилизмнен ажырата білу қажет. Сондай-ақ, заңдық идеализмнен – құқықтың және құқықтық құралдардың ролін абсолюттендіруден де аулақ болған жөн.

Әдебиеттер: 30-58. 54; 62; 66; 89; 108; 147-155; 156-168

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық сана ұғымы, құрылымы және оның түрлері.
2. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
3. Құқықтық нигилизм мәні мен нысандары.

Әдістемелік ұсыныс:

Бірінші сұрақты оқуда ең алдымен қоғамдық сананың бір нысаны ретінде құқықтық сана ұғымын түсінген соң екі элементтен тұратын оның құрылымына ауысу керек. Адамдардың құқыққа деген қатынасын көрсететін түсініктер мен сезімдердің, көзқарастар мен эмоциялардың, бағалаулардың жиынтығы түріндегі қоғамдық сананың ерекше нысаны құқықтық сананың жаңадан қабылданған заңдарға, нормативтік актілердің нақты жобаларына және т.б. деген оң немесе теріс көзқарасын айта кету керек. Құқықтық сананың құқықтың қажеттігін түсіну және сезіну, құқықты бағалау, заңнаманың дамыған жүйесін құру қажеттігін түсіну, қолданыстағы нормативтік актілерге өзгертулер мен толықтырулар енгізудің қажеттігін түсіну, құқықты жүзеге асырудың нәтижелері мен процесін қабылдау сынды белгілеріне тоқтала отырып, құқықтық сананың ерекшеліктерін көрсету қажет. Сонымен қатар, құқықтық сананың ролі және оның функцияларынан қалай көрініс табатынын зерделеу.

Келесі сұраққа дайындық кезінде, құқықтық мәдениет құқықтық санамен тығыз байланыстылықта бола тұрғанмен, алайда, құқықтық мәдениет құқықтық

санаға қарағанда әлдеқайда кең болу себебі психологиялық және идеологиялық элементтермен қатар, заңды мәні бар мінез-құлықты да қамтитынын атап өту қажет. Құқықтық мәдениеттің құқықтық шындықты сезімдік қабылдаудың және құқықтық ойланудың белгілі бірденгейі, халықтың заңдарды білуінің тиісті дәрежесі, құқық нормаларды, олардың үстемдігін түсінудің жоғары деңгейі, құқық шығармашылық және құқықты жүзеге асыру процесстерінің сапалық жағдайы, құқықтық қызметтің ерекше тәсілдері, құқықтық қызметтің адамдар жасаған рухани және материалдық игіліктер түріндегі нәтижелері түріндегі белгілерінің мәнін ашу.

Үшінші сұрақ бойынша әлеуметтік нигилизмнің бір түрі, жалпы алғанда құқыққа, заңға, құқықтық тәртіпке деген жарамсыз - қарсы, сыйламаушылық қатынас құқықтық нигилизмнің басты себебі тұрғындардың көпшілігінің заңды қадірлемеушілігі, құқықтық тәрбиесіздігі, тұғырында қоғамға деген құқықтың қажетсіздігі жататындығына дәлелдер мен мысалдар келтіру. Нигилизм субъектінің өз әлеуметтік-құқықтық мәртебесімен қанағаттанбауының, оның пікірі бойынша өзінің потенциалды мүмкіндігін дұрыс бағаламауының нәтижесін көрсету керек. Оның көрінісінің сан алуан қыры, жақтары, нысандары бар мысалдармен анықтамасын жасау қажет.

Тапсырма:

1. Қазақстан Республикасындағы құқықтық сана мен мәдениеттің дәрежесі туралы ой толғау (жазбаша жұмыс)
2. Құқықтық нигилизм себептері, нысаны және жою жолдары туралы ой қорыту
3. Құқықтағы ақаулық және олардың орнын толтыру әдістері туралы (реферат).

Әдістемелік нұсқаулар:

Құқықтық сана мәселелерін қарастыруды оның түсінігін, мәнін, құрылымын, функцияларын, түрлерін анықтаумен ашу қажет. Құқықтық сананың әртүрлі деңгейлерінің құқықтық шындықты түсінудегі ролі де айқындалады. Сондай-ақ, бұл тақырыпта құқықтық мәдениет мазмұны, элементтері, функциялары да қарастырылады. Құқықтық мәдениеттің құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы, заң шығармашылық және құқыққолданушылық әрекеттегі маңызы көрсетілуге тиісті

Әдебиеттер: 30-58. 54; 62; 66; 89; 108; 147-155; 156-168

КОӨЖ-1 сағат (аудиториялық)

КОӨЖ өткізу түрі: ауызша, жазбаша

Тапсырма:

1. Құқықтық нигилизм мәні мен нысандары.
2. Құқықтық сана, құқықтық тәрбие және құқықтық мәдениет, олардың өзара байланысы мен ара қатынасы.
3. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықтық санасы мен құқықтық мәдениеті.

Әдебиеттер: 30-58. 54; 62; 66; 89; 108; 147-155; 156-168

Тапсырма:

Сөздікке анықтамасын жазыңыз:

1. Құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық нигилизм, құқықтық тәрбие мына жарлықты оқыңыз № 424 14.06.02ж.

2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 ж. Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» конспектілеу.

15-тақырып. Құқықтық мінез-құлық және құқық бұзушылық. Заңды жауаптылық

Дәріс – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мінез-құлық ұғымы және түрлері.
2. Құқық бұзушылық ұғымы, белгілері және оның құрамы.
4. Заңды жауаптылық ұғымы, белгілері және одан босату негіздері.

Дәріс тезісі:

Құқықтық мінез-құлық. Адам әрекеті заң тұрғысынан үш түрлі болуы мүмкін: құқықтық, құқыққа қарсы, заңды бей-жай /құқықтық салдары болмайды, құқық тұрғысынан бағаланбайды/. Құқықтық мінез-құлық - құқық нормасында көрсетілген, мемлекетпен кепілдендірілетін және қорғалатын, қоғам мүддесі тұрғысынан қажетті және мүмкін болатын құқық субъектілерінің әрекеті.

Белгілері: 1/ Әлеуметтік маңыздылығының болуы, қоғамдық мақсат, мүдделерге сай келеді /мазмұндық жағы/; 2/ Жеке тұлғаның санасы мен еркіне бағынышты /субъектілік жақ/; 3/ Заңмен белгіленген көлемде болады /формалды жағы/; 4/ Мемлекетпен қорғалады; 5/ заңдық салдар туындатады.

Құқыққа сай әрекеттердің түрлері:

- Әлеуметтік белсенді, пайдалы әрекет /құқықтық сана мен мәдениеттің, жауапкершіліктің және еріктіліктің ең жоғарғы дәрежеде болуы/.
- Конформистік әрекет /тұлғаның сыртқы жағдайлар мен өзгелерге бейімделуінің нәтижесі; терең және жан-жақты сезінусіз орындау/.
- Маргиналды әрекет /қорқынышқа немесе жеке есепке негізделген әрекет/.

Құқық бұзушылық - заңды жауапкершілік тудыратын деликт қабілетті адамдардың кінәлі, құқыққа қарсы әрекеті. Белгілері: іс-қимыл /әрекет немесе әрекетсіздік/; кінә; құқыққа қарсылық; қоғамға зияндылық, зиянды нәтиже; іс-қимыл мен зиянды нәтиженің арасындағы себепті байланыс; заңды жауапкершілік.

Құқық бұзушылық 4 құрамдас бөліктен тұрады: субъект, объект, субъективті жақ, объективті жақ.

Құқық бұзушылықтың объектісі – құқыққа қарсы және қоғамға зиянды әрекет бағытталған қоршаған ортаның құбылыстары. Объект үшке бөлінеді: текті объект, онда қоғамдық қатынастардың барынша үлкен тобы

қарастырылады; түрлі объект /адам өмірі, денсаулығы, мүлкі, намысы т.б./ және тікелей объект болады /ол қылмыс нақты бағытталған құбылыс/.

Құқық бұзушылықтың объективті жағы құқыққа қарсы және қоғамға зиянды әрекеттің анықталған актісі ретінде сипаттайтын элементтерінен құралады. Оған үш түрлі элемент кіреді: әрекет немесе әрекетсіздік; зиянды нәтиже; әрекет немесе әрекетсіздіктің зиянды нәтижемен себеп салдарлы байланысы.

Құқық бұзушылықтың субъективті жағын оны жасаудың әлеуметтік-психологиялық механизмін сипаттайтын, жеке тұлға санасының элементтері құрайды. Субъективті жақ кінә ұғымымен анықталады. Ол қасақана және абайсыздық болып бөлінеді. Қасақана тікелей кінә - тұлға өз әрекетінің қоғамға қауіптілігін біледі, зиянды нәтиже туындау мүмкіндігін немесе тиістілігін көре біледі, соны қажет етеді. Жанама қасақана кінә - субъект өз әрекетінің қоғамға қауіпті сипатын алдын ала біледі, зиянды нәтиже болу мүмкіндігін көре біледі, тілемейді, бірақ заңда көрсетілген зиянды нәтиже туындауын саналы түрде мүмкін етеді немесе оған бейжай қарайды.

Абайсыздық өз алдына екіге бөлінеді: қылмыстық өз-өзіне сенушілік немесе менмендік және қылмыстық немқұрайдылық немесе салғырттық. Қылмыстық өз-өзіне сенушілік тұлға өз әрекетінің қоғамға зиянды нәтижесін алдын ала біледі, бірақ негізсіз өзін-өзіне сену арқылы оның алдын аламын деп ойлайды. Қылмыстық салғырттық тұлға өз әрекетінің қоғамға зиянды нәтижесін көре білмейді, бірақ тиісті және көре білуі мүмкін болады.

Құқық бұзушылықтың субъектісі деликт қабілетті жеке тұлғалар мен әлеуметтік ұйымдар. Құқық бұзушылық әлеуметтік қауіптілігі /зияндылығына/ байланысты екі топқа бөлінеді: қылмыс және теріс қылық.

Қылмыс қылмыстық заңда көрсетілген және қылмыстық жазалау шараларын қолдануды тудыратын қоғамға қауіпті әрекет. Ол заңда толық түрде беріледі, кеңейте талқылауға болмайды.

Теріс қылық – заңда қылмыс деп танылмаған, қылмыспен салыстырғанда қоғамға қауіптілігінің төменділігімен сипатталатын өзге де Құқық бұзушылықтар. Теріс қылық

- азаматтық /мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастар аймағында жасалатын, ұйымдар мен жеке азаматтарға мүліктік зиян келтірудегі т.б. көрінетін әрекет;

- әкімшілік /заңмен тағайындалған қоғамдық тәртіпке, мемлекеттік органдарды атқару жарлық ету әрекеті аймағындағы қатынастарға қызметтік міндетті жүзеге асырумен байланыссыз/ зиян келтіретін Құқық бұзушылықтар;

- еңбектік /еңбектік қатынастар аймағында жасалатын кәсіпорын мекеме, ұйым әрекетіндегі ішкі тәртіпке қол сұғатын құқық бұзушылықтар;

- іс жүргізушілік /әділсотты жүргізудің заңда тағайындалған үрдісіне қол сұғатын құқық бұзушылықтар болып бөлінеді.

Занды жауапкершілік жасалған құқық бұзушылыққа сәйкес қолданылатын, кінәлі жанның жеке, мүліктік немесе ұйымдастырушылық

сипаттағы айырылушылықтарымен байланысты болатын мемлекеттік мәжбүр ету шаралары.

Заңды жауапкершіліктің фактілі негізі - құқық бұзушылық; заңды негізі - құқық нормасы және тиісті құқық қолдану актісі /мәжбүрлеу шаралар көлемі, нысаны/. Мақсаты - субъективті құқықтар мен бостандықтарын қамтамасыз ету, қоғамды тәртіпті қорғау.

Заңды жауапкершілік әртүрлі негіздер бойынша жіктелінеді. Құқық салаларына байланысты:

- қылмыстық /құқыққа сәйкес қолданылады, ешкім сот үкімінсіз жауапқа тартылмайды; ең ауыр жаза/

- әкімшілік /қоғамдық тәртіпті бұзу немесе атқарушы органдардың қызметіне кедергі келтіруге қатысты қолданылады

- азаматтық /шарт бұзғандық үшін немесе шарттан тыс міндеттемелерді орындау барысында қолданылады.

- тәртіпшілік /еңбек, оқу, қызмет ету, әскери тәртіптерді бұзғандық үшін қолданылады; түсініктеме талап етіледі; әкімшілік немесе тәртіпшілік алқамен салынады; - материалдық /еңбектік міндеттерін атқару барысында қызметкер, жұмысшыға келтірілген кәсіпорын, мекеме, ұйым зияны үшін туындайды

Заңды жауаптылықтан босату негіздері төмендегідей болуы мүмкін:

1. Сотта істі қарастыру уақытында жағдайдың өзгеруі, яғни, әрекет қоғамға қауіпті болмаған жағдайда;

2. Құқық бұзушылық жасаған тұлғаның қоғамға қауіптілігі болмауы;

3. Мерзімінің өтіп кетуі, яғни, егер тұлға құқық бұзушылық жасаған күннен бастап нақты бір мерзімдері өтіп кетсе, заңды жауаптылыққа тартылмауы мүмкін.

Мына жайды да айта кеткен жөн, ҚР ҚК-нде қылмыстық жауаптылықтан босатуға бес тарау арнаған. Сонымен қатар, қылмыстық жауаптылықтан босатудың төмендегідей негіздері берілген:

4. Жасаған әрекетіне өкіну.

5. Қажетті қорғану шегінен асыру.

6. Тараптардың бейбіт келісімі.

7. Мерзімінен бұрын шартты түрде босану.

8. Жазаның өтелмеген бөлігін мейлінше жазаның жеңіл түріне алмастыру.

9. Жүкті әйелдер мен жас балалары бар, әйелдерге жазаны өтеуді кейінге қалдыру.

10. Сырқаттануына байланысты, мысалы, психикасының бұзылуы, өзін-өзі танымау және өзінің әрекетімен (әрекетсіздігімен) қоғамға қауіптілік туғызатын адам.

11. Жазалаудан босату және төтенше жағдайлар салдарынан жаза өтемін кейінге шегеру.

12. Айыптау үкімі мерзімінің ескіруімен байланысты жаза өтеуден босатылу.

13. Амнистия (рақымшылық) — грек тілінен аударғанда, «естен шығару», «кешірім» деген мағына береді — қылмыс жасаған тұлғаларды

жазадан толықтай немесе жартылай босату, яки, бұл тұлғаларға сотпен тағайындалған жазаны мейлінше жеңіл түріне ауыстыру.

14. Кешірім жасау — мемлекет басшысының актісі, сотталушының толықтай немесе жартылай жазадан босатылуы, яки, оған тағылған жазаны жеңіл түріне ауыстыру, сондай-ақ, жазаның өтейтін бөлігін шектеу.

15. Қылмыстық жазаны басқаға (әкімшілік, тәртіптік) алмастыру немесе уақытша басқаруға беру.

16. Казус — күтпеген жағдай.

17. Есі дұрыс еместік - тұлғаның психикалық жүйке ауруына ұшырауы немесе өз іс-әрекеттеріне есеп бере алмауы. Осы есі дұрыс емес жағдайда қылмыс жасаған адамдарды жазалауға жатпайды, олар емдеуге жіберіледі.

18. Қажетті қорғаныс – мемлекеттің, қоғамның тұлғаның мүдделерін қоғамға қауіпті нұқсан келтіруден қорғау барысында нұқсан келтіруші тұлғаға зиян келтірумен сипатталады.

Семинар – 1 сағат

Жоспар:

1. Құқықтық мінез-құлық ұғымы және түрлері.
2. Құқық бұзушылық ұғымы, белгілері және оның түрлері.
3. Құқық бұзушылық құрамы.

Әдістемелік ұсыныс:

Аталмыш сабаққа дайындық барысында курсанттар, дәріс материалдары мен тәжірибелік жұмыстан алынған білімдерін пайдаланулары қажет. Бірінші сұраққа дайындалғанда курсанттар құқықтық мінез-құлық ұғымы, құқық бұзушылықтан кері екенін еске алып оның белгілерін нақты ұғуы қажет. Содан соң құқықтық мінез-құлықтың негізгі түрлерін қарастырулары тиіс. Құқықтық мінез-құлық құқық нормасында көрсетілген, мемлекетпен кепілдендірілетін және қорғалатын, қоғам мүддесі тұрғысынан қажетті және мүмкін болатын құқық субъектілерінің әрекеті ретінде оның басты белгілеріне көңіл бөлген абзал. Құқықтық мінез-құлық мына негіздер бойынша әлеуметтік маңыздылығы дәрежесіне қарай: қажетті, қалаулы, рұқсат етілген және себептеріне, яғни, субъективтік жағына, байланысты: әлеуметтік белсенді; конформисттік; әдетті; маргиналды. болып түрлерге бөлінетінін ажырата отырып, түрлі мысалдармен дәлелдемелер қажет.

Курсант екінші сұраққа дайындалғанда құқық бұзушылық ұғымын, белгілерін және құқықтың зерттеу пәні бойынша қоғамға қауіпті дәрежесі негізінде топтасатын оның негізгі түрлерін білулері керек. Құқық бұзушылық қоғамның, мемлекеттің, тұлғаның мүдделеріне нұқсан келтіруші, тұлғаның кінәлі, құқыққа қайшы, қоғамға қауіпті әрекеті ретінде оның басты белгілеріне тоқталып, мәнін ашып өткен жөн. Әлеуметтік қауіптілігіне қарай барлық құқық бұзушылықтар қылмыстарға және теріс қылықтарға бөлінетінін ескере отырып, Құқық бұзушылықтардың барлық түрлері үшін құқықты қалпына келтіруші және айып-пұлдық санкциялар көзделгендігіне тоқтала кеткен жөн. Құқықты қалпына келтіруші санкциялар міндетті мәжбүрлі түрде орындатуға, бұзылған құқықты мәжбүрлі түрде қалпына келтіруге бағытталған, ал айыппұлдық санкциялар құқық

бұзушының белгілі бір құқықтарын шектеуді, оған арнайы міндеттерді жүктеуді немесе оны ресми түрде сынға алуды көздейтінін түрлі мысалдармен дәлелдеу.

Құқық бұзушылық құрамы туралы үшінші сұрақта, сіздерге сол құқық бұзушылықтың мәнін ашатын төрт элементінен тұратынын біліп және оның әр бір түріне сипаттама жүргізу қажет. Құқық бұзушылықты заңды жауапкершілікке тарту үшін қажетті және жеткілікті белгілерінің жүйесі Құқық бұзушылықтың құрамы болып, құқық бұзушылықтың субъектісі (осы әрекетті немесе әрекетсіздікті жасаған құқық әрекет қабілетті жеке тұлға немесе әлеуметтік ұйым), Құқық бұзушылықтың субъективтік жағы (тұлғаның өз әрекетіне және оның салдарына деген субъективтік қатынасын сипаттайтын белгілердің жиынтығы), құқық бұзушылықтың объектісі (осы Құқық бұзушылықтың неге бағытталғанын көрсетеді), Құқық бұзушылықтың объективтік жағы (Құқық бұзушылықты сипаттайтын сыртқы белгілердің жиынтығы) туралы жан-жақты талдаулар жасай отырып, Қазақстан Республикасы ҚК баптарына сүйену керек. Бұл жерде басты категория тұлғаның өзі жасаған құқыққа қайшы әрекетіне психологиялық қатынасы кінәге анықтама бере отырып, оның түрлеріне көп көңіл бөлген абзал. Құқық бұзушылық құрамы туралы үшінші сұрақта, сіздерге сол құқық бұзушылықтың мәнін ашатын төрт элементінен тұратынын біліп және оның әр бір түріне сипаттама жүргізу қажет.

Әдебиеттер: 1-20, 30-58. 86; 105; 147-155; 156-168

КОӨЖ – 1 сағат (аудиториялық)

КОӨЖ өткізу нысаны: ауызша.

Тапсырма: Кесте толтырыңыз

Құқық бұзушылық құрамы	
Элементтері	Мазмұны
СУБЪЕКТІ: а/ теріс қылық; б/ қылмыс	
ОБЪЕКТІ	
СУБЪЕКТІЛІК ЖАҒЫ	
ОБЪЕКТІЛІК ЖАҒЫ	

1. Заңды жауаптылықтың негізі. Заңды жауаптылық түрлері.
2. Заңды жауаптылықтан босату негізі.

Әдістемелік ұсыныс:

Курсант тәжірибелік жұмысты жасау барысында заңсыз жүріс-тұрыс көрінісі ретінде құқық бұзушылық ұғымын, оның түрлері мен құрамын нақты ұғынуы қажет.

Нақты кестені басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасы ҚК-нің 103-ші бабының 1-ші тармағын және Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 330-шы бабының құрамы бойынша талдау жүргізіп, ол жұмыс дәптерінде көрсетілуі тиіс.

Тапсырма:

1. Сөздікке мына ұғымдарды жазыңыз құқық бұзушылық, кінә, объекті, субъекті, объективтік, субъективтік жақтары, заңды жауапкершілік.
2. Қылмыстық кодекстен 96 бапты талқылаңыз.
3. Сөздікке мына ұғымдарды жазыңыз құқық бұзушылық, кінә, объекті, субъекті, объективтік, субъективтік жақтары, заңды жауаптылық.
4. Қылмыстық кодекстен 120 бапты талқылаңыз,

Рефератты орындау және рәсімдеу үшін қажетті әдістемелік нұсқау:

Рефераттың көлемі 15 беттен кем болмауы керек. Ол басты беттен, жоспары мен негізгі бөлімнен және әдебиеттер тізімінен тұрады. Мәтін алынған әдебиеттерге сілтемелер сілтеме жасалған беттің төменгі жағында 10 кегль көлеміндегі шрифте жазылады. Беттің параметрлері: жоғары және төменгі – 2 см; сол жақ- 3 см; оң жақ – 1,5 см; қызыл жол 0,8 см. Колонтитул жоғарғы және төменгі – 1,25 см. Жол арасындағы интервал – 1,5. Курсант реферат тақырыбының біреуін таңдап алуға тиіс. Рефератты жазу үшін ең алдымен деректер мен оқулықтарды мұқият оқып шығу қажет. Рефератты теориялық ойлармен және тақырыпқа байланысты дәуір мен мемлекет және құқық туралы жалпы мәліметтерден таныстырудан бастаған жөн. Содан кейін тақырыпты ғылыми тұрғыда негіздеп жазу үшін құқықтық деректерге талдау жасап, қалыптасқан механизмді сұрыптап, мәселеге байланысты өзіндік тұжырым жасау керек.

Қолдануға ұсынылатын әдебиеттер: Курс бойынша жазбаша жұмыстарды орындау барысында таңдап алынған тақырыптың сипатына байланысты тиісті нысандарда берілген әдебиеттер тізімін қолдану ұсынылады.

2.10. Пәнді оқыту бойынша әдістемелік ұсыныс:

Мемлекет және құқық теориясы пәні «Құқық қорғау қызметі» мамандығы бойынша жоғары заңгерлік оқу орындарының Курсанттері мен курсанттары зерделеу үшін мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартымен қарастырылған оқу пәні болып табылады. Кез келген ғылымның өз пәні, өзі зерттейтін заңдылықтарының анықталған шеңбері болады. Заңдылықтар дегеніміз – белгілі бір құбылыстардың маңызын білдіретін шынайы тұрақты қатынастар. Мемлекет пен құқық теориясының пәнін мемлекеттік-құқықтық құбылыстардың өмір сүруі мен дамуының жалпы заңдылықтары құрайды. Атап айтатын болсақ, олардың қатарына: мемлекет пен құқықтың пайда болуы; олардың тарихи типтерінің ауысуы; мемлекет пен құқық мәнінің дамуы; мемлекет пен құқық нысандарының эволюциясы; мемлекет органдары жүйесі мен құқық жүйесінің құрылуы; мемлекет пен құқық қызметін жүзеге асыру; жеке тұлға құқығы және оны қорғау; демократия, заңдылық және құқықтық тәртіп қағидаларын нығайту; азаматтардың, лауазымды тұлғалардың, қоғамның құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін дамыту және т.б. жатады.

Мемлекет және құқық теориясы өз міндеті ретінде мемлекет пен құқықтың қызмет етуінің барлық емес, тек аса маңызды жалпы заңдылықтарын зерттеуді алады. Басқа заң ғылымдарынан айырмашылығы мемлекет пен құқық теориясы бір елдің мемлекеттік-құқықтық құбылыстарын емес, мемлекет пен құқықтың жалпы даму заңдылықтарын зерттейді.

Мемлекет және құқық теориясы – қоғамның жалпы заңдылықтарын, құқықтық өмірді ұйымдастырудың принциптерін және теориясын анықтайтын, болжайтын белгілі бір жүйедегі қоғамтану ғылымы. Бұл пәнде мемлекет пен құқық теориясының мейлінше маңызды мәселелерін және мәселелі жақтары қарастырылған. Әсіресе, мемлекеттің пайда болу туралы мәселеге көзқарастардың әр қилылығы, қоғамның саяси жүйесінің даму генезисі, мемлекет нысанын зерделеудің әдістемелік проблемалары, құқықты түсіну проблемалары, құқық теориясының жалпы сипаттамасы, құқық нормасы мен нормативтік актілер мәтінінің өзара байланысуының теориялық проблемаларына көп көңіл бөлінген. «Мемлекет және құқық теориясы» курсының негізгі міндеттері: курсанттардың салыстырмалы құқықтану санаттары мен түсінігін меңгеру; елдердің түрлі құқықтық жүйесіндегі қолданыстағы мемлекеттік-құқықтық заңнамаларына дұрыс бағдарлауға, елдердің қазіргі құқықтық жүйесіндегі нормативтік-құқықтық актілерді түсіну және талқылау дағдылары мен іскерленуге оқыту.

2.11. Курстық жұмысты орындау және рәсімдеу үшін қажетті әдістемелік нұсқау:

Мемлекет және құқық теориясы пәнін оқыту болашақ заңгерлерді дайындау бағытында атқарылатын қызметке қосатын үлесі орасан. Себебі аталмыш оқу пәні аясында заңгерлерде мемлекет пен құқық; олардың пайда болуы; әлеуметтік тағайындалуы, әлеуметтік топтағы орны; даму барысында өзгеріске ұшыраулары туралы жалпы түсініктерді қалыптастырады. Сонымен қатар мемлекет және құқық теориясының теориялық қана емес, тәжірибелік маңызы бар ғылым сала ретінде де оқытады.

Жоғарыда айтылғанның негізінде курсанттың курстық жұмысы оның Академия қабырғасында алған біліміне негізделуі керек. Ол курсанттардың дербес ғылыми жұмысының аяқталған кезеңі болып табылады. Осыған сәйкес жазылған тақырып көлемінде мемлекет және құқық теориясының жалпы және салалық бөлімдері бойынша жеке зерттеулер нәтижелерін көрсетуі қажет.

Курстық жұмыс тақырыбы ғылыми және тәжірибелік деңгейде өзекті болуы керек. Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы курстық жұмыстың дайындалуы мен жазылуы барысында жетекшілік пен бақылауды жүзеге асырады, сарапшылық баға береді. Кафедра отырысының шешімімен кафедраның профессорлық-оқытушылық құрамынан курсантқа ғылыми-консультативтік және әдістемелік көмек көрсететін ғылыми жетекші тағайындалады. Курстық жұмыстың дайындығы туралы ғылыми жетекшінің қорытындысы бойынша жұмыс қорғау үшін ұсынылады.

Жұмыс жоспарын таңдау және құру

Курстық жұмыс тақырыбын кафедрада бекітілген оқытушымен анықталады. Курсант кафедра ұсынған жоспар аясында жазуға міндетті, егерде жоспарды өз қалауынша өзгертетін жағдайда, сол сұрақтар аясында жұмыс мазмұнының толық ашылу дәрежесіне курсант жауап береді.

Жоспарға сәйкес тақырыптың мазмұнын міндетті түрде логикалық ашу керек. Бұл жағдайда ақпаратты үстіртін құрастырудан аулақ болу керек, яғни кітап сөзімен, пайдаланылған деректерді дәл көшірмеу керек. Өйткені **курстық жұмысты** орындау кезіндегі шығармашылық қасиеті жоғалады. Мәтіннің жұмысын құрастыра отырып, бөлек қаулыларды декларациялаумен шектелуге болмайды, олардың әрқайсысын дәлелдеу және нақты фактылық ақпаратпен бекіту қажет.

Жалпы орташа есеппен курстық жұмысты жазуға 50 күн шамасында керек (15 қолданылатын әдебиеттерді зерделеу, 20-25 күн жұмыс мазмұнын дайындау, 15 күн жазбаша жұмысты безендіру).

Курстық жұмыстың құрылымы

Объем курсовой работы должен составлять не менее 25 и не более 30-35 страниц рукописного текста, исключая схемы, таблицы, список литературы и прочие приложения.

Курстық жұмыстың көлемі қолжазба түрінде 25 беттен кем емес және 30-35 беттен аспау керек (схемалар, кестелер, әдебиеттер тізімі және басқа да қосымшаларды қоса алғанда).

Курстық жұмыстың элементтерінің құрылымы мыналар болады:

- Бастапқы бет (титулды парақ)
- Курстық жұмыстың жоспары
- Кіріспе
- Негізгі бөлім
- Қорытынды
- Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Курстық жұмыстың элементтердің құрылымына талаптар:

Титулды бет

Титулды бет курстық жұмыстың бірінші парағы болып табылады және ақпарат жүйесіне қызмет етеді, қайта қарау және ізденіс құжаттарымен қамтамасыз етеді және А қосымшамен сәйкесінше безендіреді.

Титулды бет курстық жұмыстың жалпы беттерінің нөмірлерін көрсетеді. Беттің нөмірі титулды параққа қойылмайды. [А қосымша «*Титулдық парақ* »].

Курстық жұмыстың мазмұны.

Курстық жұмыстың жоспарын кіріспе, нөмірлердің тәртібі және барлық бөлімдердің және параграфтардың аты, қорытынды, пайдаланылған әдебиеттер тізімі, беттердің нөмірлерімен көрсету және бұдан жұмыс элементтердің құрылымы басталады. [В қосымша «*Мазмұны* »].

Кіріспе (1-2 бет)

Кіріспеде таңдалған тақырыптың өзектілігі, мақсаты, зерттеу есебі, зерттеудің пәні және объектісі, **курстық жұмыстың** құрылымы көрсетіледі. Кіріспенің көлемі 1-2 бетті құрайды.

Негізгі бөлім (15-20 бет)

Негізгі бөлім мәселенің мазмұнын, орындалған жұмыстың қорытындысын және әдістерін көрсету қажет. Әрбір параграфта ақпараттың қорытындысы болуы тиіс.

Қорытынды (2-3 бет)

Қорытынды жалпы зерттеген мәселені қорытындылауы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі. Тізім курстық жұмысты жазу барысында алынған ақпараттардың тізімін қамту керек. Пайдаланылған әдебиеттер тізімін жазғанда, мынандай кезектілікті сақтау керек:

- Заң шығарушы және нормативтік-құқықтық актілер
- Жалпы теориялық деректер
- Арнайы деректер
- Статистикалық көрсеткіштер мәліметі
- Периодтық деректер
- Ведомствалық-әдістемелік ақпарат.

Деректер тізімі алфавит бойынша, Автордың тегі, аты-жөні, шығарылған жылы, орны, беті көрсетіледі.

Курстық жұмысты безендіру ережесі

Курстық жұмыстың мәтіні қолжазба түрінде, А 4 өлшемді қағаз 210x297 мм стандартты ақ пішіндегі қағаз парағының бір жағында жазылуы тиіс.

Курстық жұмысты шығарғанда келесі тәртіпке сүйену керек: сол жақ – 30 мм. кем емес, оң жақ – 15 мм. кем емес, төменгі жақ – 20 мм. кем емес, жоғарғы жақ – 20 мм. кем емес.

Курстық жұмыс жазғанда нақтылық, біркелкілік болуы керек.

Курстық жұмыста негізгі бөлімге және параграфқа бөлу керек. Осы бөлімдердің аттары нақты және қысқа мазмұнын қамту керек.

Негізгі бөлімді және параграфты жаңа жолдан бас әріппен, асты сызылмай жазылуы тиіс.

Егер бөлімдердің атаулары бірнеше сөйлемнен тұрса, олар нүкте арқылы жазылады. Әрбір бөлім жаңа беттен бастауы керек.

Курстық жұмыстың беттері араб цифрларымен нөмірленеді, оны барлық бетке бірдей қолдануы керек. Беттің нөмірі төменгі оң жақ бөлімді нүктесіз жазылуы керек. Кіріспе және қорытынды нөмірленбейді.

Иллюстрацияларды (сызбалар, графиктер, схемалар, диаграммалар) жазылған мәтіннің соңына түсіруі керек.

Иллюстрациялар әртүрлі түсте, компьютердің болуы мүмкін. Әрбір иллюстрациялар жұмыста ссылка берілуі тиіс. Қажетті болған жағдайда иллюстрацияларға арнайы атаулар берілуі мүмкін.

Иллюстрациялар араб цифрымен нөмірленеді және барлық жұмысқа бірдей қолданылады.

Кесте. Цифрлы ақпарат кесте түрінде көркемделеді. Кесте міндетті түрде айтылған мәтіннің соңына немесе келесі бетке түсіріледі. Кестелерді араб цифрларымен нөмірлеп, бүкіл жұмысқа қолдану керек. Кесте атауын жоғары сол жаққа, азат жолсыз сызықша арқылы жазу керек. Кесте атауы оның мазмұнын нақты, дәл көрсету керек. Жұмыстың барлық кестесіне сілтеме берілуі керек. Сілтемеде оның нөмірі және кесте деген жазу көрсетілуі керек.

Кестенің бағаналары мен жолдарының тақырыптары бірінші жақта жазылуы керек, ал тақырыпшалары кіші әріппен жазылуы керек, егер олар бір сөйлемнен тұрса немесе бас әріппен егер ол өз мағынасына ие болса. Тақырып және тақырыпшалар соңында нүкте қойылмайды.

Сілтеме. Сілтеме қолданылған әдебиеттің бетінің нөмірін мәтін соңының төменгі бөлімінде міндетті түрде көрсету арқылы, әдебиеттерді орналастыру ережесіне сәйкес орындалады.

Курстық жұмысты қорғау

Курстық жұмыс оқытушыға арнайы хаттамаға тіркелу үшін және оқытушымен рецензиялану (сын пікір жазу) үшін тапсырылады.

Баға орындалған жұмыстың сапасына және оны қорғаудағы нәтижеге байланысты қойылады.

Рецензия кезінде болжамды баға курсантға курстық жұмысты қорғауға рұқсат беріледі. Егер курстық жұмыста ескертпелер берілсе, курсант оған түзетулер енгізеді.

Қорғауға жіберілмеген жұмыс қайта қаралып, талқыланады. Қорытынды баға ауызша қорғаудан кейін қойылады.

Курстық жұмысты қорғау күні және уақыты емтихандық сессияның уақытымен бекітіледі. Курсант курстық жұмысты сессияның уақытымен бекітіледі. Курсант курстық жұмысты қорғағаннан соң, қорытынды емтиханға жіберіледі. Курстық жұмысты орындау барысында және ескертпелер алған жағдайда да курсант кеңестер алуға құқылы.

ТИТУЛДЫҚ БЕТ ҮЛГІСІ

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Заң институты

Мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасы

КУРСТЫҚ ЖҰМЫС

Тақырыбы: «_____»

Орындаған: КОФ 101 оқу
тобының курсанты, полиция
қатарындағы
Аханов Ахат Ахметұлы

Қарағанды 2018

Ұсынылатын әдебиеттер тізімін ресімдеу үлгісі

1. Автордың тегі, аты-жөні. Жұмыстың негізгі атауы. Басылым орны: Баспа: Басылған жылы. - Бет саны.
 2. Негізгі атауы. /Тегі автордың аты-жөні 1, Тегі автордың аты-жөні 2, Тегі автордың аты-жөні 3, Тегі автордың аты-жөні 4 және т.б. Басылым орны: Баспа, Басылған жылы. - Бет саны.
 3. Негізгі атауы: Тегі. Басылым орны: Баспа, Басылған жылы.- Бет саны.
 4. Автордың тегі, аты-жөні. Негізгі атауы: Басылым орны: Баспа, Басылған жылы. - Бет саны.
 5. Автордың тегі, аты-жөні. Мақала атауы //Журнал атауы. - 2018. - №3. - 11-14 бет.
 6. Автордың тегі, аты-жөні. Мақала атауы //Газет атауы. - 2016. - 24.01 - 14-15 бет.
 7. Тегі автордың аты-жөні. Атауы: Автореферат. з.ғ.к. Басылым орны, Басылған жылы. - Бет саны.
-

Сілтеме ресімдеу үлгісі

1. Автордың тегі, аты-жөні. Атауы. Басылым орны, Басылған жылы. С. 11-12.
2. Строгович М.С. шығарм.. - С. 42.
3. Автордың тегі, аты-жөні. Атауы // Журнал атауы. - 2016. - № 3.- 24 бет.
4. Автордың тегі, аты-жөні. Атауы // Газет атауы. - 1998. - 15.10 – 10 бет.

КУРСТЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ТАҚЫРЫПТАРЫ

1. Қоғамдық және заңгерлік ғылымдар жүйесіндегі мемлекет және құқық теориясының орны мен рөлі.
2. Мемлекеттің шығу тегі теориясының жалпы сипаттамасы.
3. Мемлекеттің шығу тегінің шығыстық және батыстық жолдары.
4. Құқықты түсіну теориясының жалпы сипаттамасы.
5. Мемлекет: ұғымы, белгілері және типтері.
6. Саяси-құқықтық ойлардағы мемлекет ұғымы.
7. Қоғам, мемлекет және құқықтың қарым-қатынасы.
8. Мемлекет пен этностың өзара қатынас мәселелері
9. Мемлекет және халықаралық интеграция.
10. Мемлекет типологиясы.
11. Мемлекет нысаны ұғымының қалыптасуы және оның дамуы.
12. Мемлекет нысаны.
13. Қазіргі басқару нысаны.
14. Мемлекеттің құрылым нысаны.
15. Мемлекеттік (саяси) режим және оның түрлері.
16. Мемлекет және демократия.
17. Биліктің бөліну теориясы.
18. Мемлекет міндеттері және функциялары.
19. Мемлекеттік аппарат: құрылымы және қызмет қағидалары.
20. Заң шығарушы билік.
21. Атқарушы билік.
22. Сот билігі.
23. Қоғамның саяси жүйесі.
24. Құқық пен саясаттың өзара қатынасы.
25. Саяси ағымдар.
26. Саяси партиялар.
27. Қоғамдық бірлестіктер.
28. Азаматтық қоғам.
29. Демократияның тікелей нысаны ретінде референдум.
30. Құқықтық мемлекет тұжырымдамасы.
31. Идеалды мемлекет моделі.
32. Құқық ұғымы және мәні.
33. Морал және құқық, олардың өзара қатынасы.
34. Құқық символы.
35. Құқықтағы ынталандыру және шектеулер.
36. Жеке тұлға және құқық, олардың өзара қатынасы.
37. Құқық доктринасы және догма: ұғымы және типтері.
38. Құқық нормасы.
39. Құқық нысаны (қайнар көздері).
40. Құқықтық актілер: ұғымы, белгілері, түрлері.
41. Құқықтық әдет-ғұрып.
42. Әдет-ғұрып және құқық, олардың өзара қатынасы.

43. Құқықтың қайнар көзі ретінде келісім-шарт.
44. Діни құқықтың түрлері және қайнар көздері.
45. Құқықшығармашылық.
46. Заң шығару процесі.
47. Заңды техника және құқықтық актілерді жүйелендіру.
48. Құқық жүйесі.
49. Қазіргі негізгі құқықтық жүйелер.
50. Мемлекет және құқықтың англосаксондық моделі.
51. Мемлекет және құқықтың романо-германдық моделі.
52. Бірқатар мемлекеттердің құқық жүйесін теориялық топтастыру проблемалары.
53. Құқықтық қатынастар.
54. Құқықты жүзеге асыру.
55. Қазіргі мемлекеттердің құқық қорғау қызметі.
56. Құқықты талқылау.
57. Құқықтық сана: ұғымы, құрылымы және түрлері.
58. Құқықтық сананың деформациялануы.
59. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
60. Құқықтық мінез-құлық.
61. Құқық бұзушылық.
62. Заңдылық және құқықтық тәртіп.
63. Заңды жауаптылық.
64. Құқықтық реттеу механизмі.
65. Құқықтағы жеңілдіктер мен марапаттаулар.
66. Құқықтық саясат.
67. Заңды практика.
68. Мемлекет, құқық және адамзаттың ғаламдық проблемалары.
69. Нормативтік-құқықтық нұсқамалар.
70. Мемлекет, қоғам және адам құқығы.
71. Қазақстан Республикасындағы құқықтың қайнар көздері: тарихы және қазіргі кезең.
72. Алғашқы қауымдық қоғамдағы билік және әлеуметтік нормалар.
73. Мемлекет типологиясына формациялық көзқарастар.
74. Қазақстан Республикасындағы құқықтың қайнар көзі ретінде заңға бағынышты актілер.
75. Мемлекеттілік институты.
76. Монархия басқару нысаны ретінде.
77. Республика басқару нысаны ретінде.
78. Мемлекет органы.
79. Құқықтың принциптері және функциялары.
80. Антикалық мемлекет.
81. Қазіргі заманғы Латын Америка елдерінің мемлекеті мен құқығы.
82. Қазіргі заманғы Оңтүстік Азия елдерінің мемлекеті мен құқығы.
83. «Құқықтағы ақаулар» ұғымы және проблемасы.

84. Презумпциялар және фикциялар.
85. Заңды мүдделер проблемалары.
86. Легалдық және легитимдік.
87. Әлеуметтік нормалар.
88. Техникалық-заңгерлік нормалар және олардың рөлі.
89. Құқықтық морал және әлеуметтік норма ретінде.
90. Құқықшығармашылық және құқықтық білім беру.
91. Құқық салаларының жалпы сипаттамасы.
92. Тұлға, құқық, мемлекет.
93. Мемлекеттің пайда болуы.
94. Мемлекет мәні.
95. Мемлекеттік билік әлеуметтік биліктің ерекше түрі ретінде.
96. Мемлекетті түсінудің әртүрлілігі.
97. Мемлекет функциялары.
98. Мемлекет механизмі.
99. Мемлекет аппараты.
100. Мемлекет органдары.
101. Мемлекет типтері.
102. Қоғамның саяси жүйесіндегі мемлекеттің орны мен рөлі.
103. Құқықтық мемлекет.
104. Әлеуметтік мемлекет.
105. Зайырлы мемлекет.
106. Демократиялық мемлекет.
107. Биліктің тармақтарға бөлінуі құқықтың мемлекеттің қағидасы.
108. Президенттік басқару: ұғымы, белгілері және түрлері.
109. Парламенттік басқару: ұғымы, белгілері және түрлері.
110. Құқықтық мемлекет идеясының пайда болуы мен дамуы.
111. Мемлекет және қоғам.
112. Азаматтық қоғамның түсінігі және құрылымы.
113. Құқықтың пайда болуы.
114. Құқықтың объективтік және субъективтік мағынадағы түсінігі.
115. Қоғамдық қатынастарды мемлекеттік реттеуші ретінде құқық.
116. Құқықтың әлеуметтік нормалар жүйесіндегі орны.
117. Құқықты түсінудегі қазіргі кездегі бағыттар.
118. Құқықтың түсінігі және құқық туралы ілімдер.
119. Құқық туралы түсініктердің дамуы.
120. Құқықтың қағидалары мен функциялары.
121. Құқықтың типтері.
122. Әлеуметтік нормалар жүйесіндегі құқық.
123. Мемлекет пен құқықтың өзара қатынасы.
124. Заңдардың ұғымы, белгілері және түрлері.
125. Құқықтық актілердің күші.
126. Құқық нормасы.
127. Құқық нормасы мен құқықтық акт бабының өзара қатынасы.

128. Құқық шығармашылық.
129. Заң шығару процесі.
130. Заңнаманы жүйелеу.
131. Құқықтық қатынастың құрылымы.
132. Құқықтық қатынастың субъектілері.
133. Құқық субъектілерінің құқық қабілеттілігі және әрекет қабілеттілігі.
134. Құқықтық қатынастың объектілері.
135. Субъективтік құқықтар мен заңды міндеттер.
136. Заңды фактілер.
137. Құқық нормасы мен құқықтық қатынастың өзара байланысы.
138. Құқық нормаларын қолдану.
139. Құқықтағы олқылықтар.
140. Заңдағы қарама-қайшылықтар.
141. Құқықты түсіндіру актілері.
142. Құқық нормаларын түсіндіру тәсілдері мен түрлері.
143. Құқық нормасының топталуы (түрлері).
144. Құқықтық нормадағы гипотеза және оның түрлері.
145. Құқықтық нормадағы диспозиция және оның түрлері.
146. Құқықтық нормадағы санкция және оның түрлері.
147. Құқықтық мінез-құлық: ұғымы және белгілері.
148. Құқықтық мінез-құлық түрлері.
149. Құқықбұзушылық құрамы.
150. Құқықбұзушылық түрлері.
151. Заңды жауапкершілік түрлері.
152. Құқықтық мәдениет: ұғымы және құрылымы.
153. Заңдылық: ұғымы және қағидалары.
154. Заңдылықтың субъектілері.
155. Заңдылықтың объектілері.
156. Заңдылықтың принциптері.
157. Заңдылықтың кепілдіктері.
158. Құқықтық тәртіп: ұғымы және ерекшеліктері.
159. Қоғамдық тәртіп: ұғымы және ерекшеліктері.
160. Заңдылық пен құқықтық тәртіптің өзара қатынасы.
161. Қоғамның құқықтық жүйесі.
162. Құқықтық реттеу механизмі.
163. Құқық жүйесі және заңнама жүйесі.
164. Құқық саласы.
165. Қазіргі замандағы құқықтық жүйелердің жалпы сипаттамасы.
166. Құқықты жүзеге асыру: ұғымы және нысандары.
167. Құқықтық нигилизм мәні және оның нысандары.
168. Құқықтық идеализм мәні және оның нысандары.
169. Дәстүрлі құқықтық отбасы.
170. Құқықтық мемлекеттің тарихи аспектілері.
171. Мемлекеттің әлеуметтік функциялары.

172. Мемлекеттің идеологиялық функциялары.
173. Мемлекеттің саяси функциялары.
174. Конфедерация және оның ерекшеліктері.
175. Федерация және оның ерекшеліктері.
176. Конституциялық монархия және оның ерекшеліктері.
177. Дуалистік монархия және оның ерекшеліктері.
178. Ұлттық құқықтық жүйелер.
179. Индустық құқықтық жүйе.
180. Қоғамдық қатынастарды нормативтік реттеу жүйесіндегі құқық.
181. Мұсылмандық құқықтық жүйе.
182. Құқықтың типологиясы.
183. Құқықтың пайда болуы және даму кезеңдері.
184. Құқықтың пайда болу теориялары.
185. Кеңестік құқықтық жүйе.
186. Алғашқы қауымдық құрылыстағы әлеуметтік нормалар.
187. Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық теория бойынша пайда болуы.
188. Мемлекет органдары: құрылу тәртібі және олардың құзыреті.
189. Мемлекеттік билік органдары.
190. Нормативтік-құқықтық келісім-шарт.
191. Нормативтік актілердің тұлғалар бойынша қолданылуы.
192. Құқықтық реттеу пәні мен әдістері.
193. Құқықтық білім беру.
194. Идеалды мемлекет моделі.
195. Құқық ұғымы және мәні.
196. Морал және құқық, олардың өзара қатынасы.
197. Құқық символы.
198. Құқықтағы ынталандыру және шектеулер.
199. Жеке тұлға және құқық, олардың өзара қатынасы.
200. Құқықтық мемлекет тұжырымдамасы.

2.12. Тестілеу жаттығулары

1. Мемлекет және құқық теориясы пәнін мына анықтамалардың қайсысы дұрыс анықтайды?

- қоғамдық құбылыстардың түгелдей бәрін зерттеп-зерделеу және мемлекет, құқықтық, мәдениетті, дінді, моральды (өнегені) зерттеу;
- барлық мемлекеттік-құқықтық құбылыстарды және олардың қоғамдағы сан алуан көріністерін зерттеу, оқып білу;
- мемлекет болмысының белгілі бір аясын және құқық пен заңдардың нақты саласын зерттеп-зерделеу;
- мемлекет және құқықтың пайда болуының, дамуы мен қызмет атқаруының жалпы заңдылықтарын, олардың қоғамдағы мәні, мағынасы, сондай-ақ саяси және құқықтық сананың ерекшеліктері мен заң арқылы реттелуін зерттеп-зерделеу;
- нақты мемлекеттер мен құқықтық жүйелердің пайда болуы мен дамуының бүкіл өзіндік тарихи ерекшеліктерін, оған мемлекеттік-құқықтық сипаттағы кездейсоқ кездесіп отыратын үрдістері мен құбылыстарын қоса отырып зерттеп-зерделеу.

2. Мына аталған ғылымдардың қайсысы салалық заң ғылымдарына жатады?

- криминалистика, сот психиатриясы, сот медицинасы;
- қылмыстық құқық, конституциялық құқық, азаматтық құқық;
- мемлекет және құқықтың жалпы тарихы, мемлекет және құқық теориясы;
- криминология, бухгалтерлік есеп және сарап;
- саясаттану, логика (қисын).

3. Мемлекет -

- қоғамдағы саяси биліктің ұйымдастырылуы;
- ұлттық белгісі бойынша азаматтардың бірлесуі;
- қан құғына байланысты азаматтардың бірлесуі;
- бір аумақпен бірлескен азаматтардың қауымы;
- бір құқықпен бірлескен адамдардың қауымы.

4. Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық теория бойынша пайда болуының негізгі себебін анықтаңыз

- мемлекеттің билік пен бағынушылыққа қарсы рулық құрылыстың қоғамдық қатынасының күшеюінің нәтижесінде пайда болды;
- мемлекет қоғамның объективті дамуы нәтижесінде болған еңбектің жіктелуі, артық өнімнің шығуы, жеке меншіктің, таптардың туындауды негізінде пайда болды;
- мемлекет Рим империясын жаулап алу нәтижесінде пайда болды;
- мемлекет билік пен бағынушылықты тікелей жақтап, рулық құрылыстың қоғамдық қатынасының күшеюінің нәтижесінде пайда болды;
- ру мүшелерінің арасындағы келісімшарт.

√

5. Мемлекет типін анықтау негізіне жатқызылатын халықтың материалдық және рухани дамуының белгілі-бір деңгейдегі ғылыми-көзқарасының аталуы -

- цивилизациялық;
- формациялық;
- социологиялық;
- хронологиялық;
- тарихи.

6. Мемлекеттерді түрлерге бөлуде өркениеттік тәсілді пайдаланғанда қандай айырымдық белгілер мен факторлар негізгі (қаперге) алынады –

- қоғамның өндіргіш күштерінің даму деңгейі;
- климаттық және географиялық жағдайлар;
- таптық қайшылықтар мен таптық күрестер;
- ұлттық ерекшеліктер мен үрдістер;
- әлеуметтік-экономикалық жағдайлар кешені, оның ішінде этникалық (халықтық), діни негіздер, адам мен табиғаттың үндесу дәрежесі, жеке тұлға бостандығының барлық көріністерінің жайы.

7. Мемлекет механизмінің (құрылысының) ұйымдастырылуы мен қызмет атқаруының басты принциптерін атаңыз?

- халықтың билігі принципі;
- ізгілік принципі;
- билік бөлінісі принципі;
- заңдылық принципі;
- аталған принциптердің бәрі.

8. Басқарылуы бойынша дара басшылыққа жататын мемлекеттік органды атаңыз -

- Үкімет;
- Парламент;
- Жоғарғы сот;
- Президент;
- Конституциялық кеңес.

9. Монархия басқару нысаны ретінде -

- жоғарғы басқарушы билік белгілі бір мерзімге сайланатын сайлау органына берілген басқару нысаны;
- басқарушы билік таққа мұра бойынша немесе өмірбақи сайланбалы түрде берілген басқару нысаны;
- биліктің қайнар көзі ретінде халыққа негізделген мемлекеттің қоғамдық билігінің нысаны;
- диктатураның элементі бар антидемократиялық мемлекет;
- мемлекеттердің жеке сұрақтары бойынша уақытша және тұрақты одағы.

10. Мемлекеттік құрылыстың негізгі нысандарын атаңыз?

- монархия, республикалар және империялар;
- монархия, республикалар және шектелген империялар;
- монархия және республикалар;
- монархия республика және деспотия;
- монархия республика және тирания.

11. Мына ұғымға анықтама беріңіз “мемлекеттік, қоғамдық және басқа да мемлекеттік өзара-байланысқан жиынтық, және олар арқалы азаматтар саяси өмірге қатысады және саяси билікті жүзеге асырады” -

- саяси партия;
- қоғамдық ұйым;
- мемлекет;
- қоғамның саяси жүйесі;
- дұрыс жауап жоқ.

12. Құқық қызметі бойынша құқықтық нормалар бөлінеді -

- реттеуші және қорғаушы;
- императивті және диспозитивті;
- тыйым салушы және құзыреттеуші;

- тұрақты және уақытша;
- материалды және процессуалды.

13. Құқық әдет-ғұрыптардан айрықшаланады -

- егер әдет-ғұрып бүкіл қоғаммен құрылса, ал құқық бақылау астында тікелей мемлекетпен немесе басқа да әлеуметтік ұйымдардың (қоғамдық, корпоративтік) қатысуымен құрылады;
- егер әдет-ғұрып жалпы ерікті сипаттар жалпы мүддені қорғаса, ал құқық қоғам мүшелелерінің еркінің және қоғамдық, корпоративтік және жеке мүдделердің балансының сипаты болып табылады;
- егер әдет-ғұрыптар ауызша нысанда сипатталса, ал құқықтық нормативтік актілер түрінде жазбаша нысанда сипатталады;
- егер әдет-ғұрыптар бұзушылықтан бүкіл қоғаммен қорғалса, ал құқық арнайы құрылған мемлекеттің мәжбүрлеу аппаратымен;
- барлық аталған белгілермен.

14. Құқықтың негізгі принциптерін атаңыз?

- әлеуметтік әділеттілік;
- азаматтардың заң және сот алдында тең құқықтылығы;
- құқықтар мен міндеттердің біртұтастығы;
- ізгілік (адамгершілік), демократизм;
- аталғандардың барлығы.

15. Құқық нормалары – бұл ...

- қоғамдық қатынастардың барлық қатысушыларымен заң және заң негізінде жасалған актілерін дәл сақтауы;
- азаматтардың барлық жалпы құқықтары, бостандықтары және міндеттерінің жиынтығы;
- заңға кіргізілген халықтың еркі;
- мемлекетпен бекітілген, санкцияланатын және қорғалатын мінез-құлықтың (мінез-құлықтың) жалпы міндетті ереже;
- жақсылықты, зұлымдықты, әділеттілікті, борышты, ар-намысты танудың осы салада қабылдауды сипаттайтын және қоғамдық пікірлердің күшімен сүйемелденетін мінез-құлықтың (мінез-құлықтың), қатынастың, қылықтың ережелері.

16. Құқықтық норманың санкциясының анықтамасы -

- құқықтық норманың әрекет ету шартына (жағдайын- сілтейтін құқықтық норманың бөлігі);
- құқық субъектілерінің жүріс-тұрысының (мінез – құлқының) ережесі;
- құқық нормаларын бұзғаны үшін жауапкершілік шарасы;
- құқықты іске асыру нысандарының бірі;
- құқық нормаларын орындамағаны үшін жауапкершілік шарасы.

17. Құқық беру және міндеттерін жүктеу жолымен жүретін ережені бекітетін, құқықтық норма элементтері -

- преамбула;
- диспозиция;
- санкция;
- гитопеза;
- бап.

18. Мораль нормасы – бұл ...

- барлық қоғамдық қатынастарға қатысушылардың заңдары мен заң күшіндегі актілерді дәл сақтау;
- азаматтардың барлық жалпы ережелері, бостандығы мен міндеттерінің жиынтығы;
- заңға енгізілген, халық еркіндігі;
- мемлекетпен белгіленетін, рұқсат етілетін және күзетілетін, жалпыға міндетті мінез-құлық тәртібі;
- мінез құлық ережесі, қатынастар, қылықтар, аталмыш салаға тиістілігін жақсылыққа, намысқа көзқарасты және қоғамдық пікір күшімен ұсталынуын баяндайды.

19. Диспозициясының баяндалу түрлері бойынша ерекшеленетін құқық нормаларын табыңыз -

- императивтік, диспозитивтік, көтермелеу (мадақтық), ұсыныстық нормалар;
- заңдық және заң негізінде жасалған нормалар;
- жалпы сипаттағы және шектеулі сипаты бар нормалар;
- материалдық және іс жүргізу нормалары;
- өкілеттікті білдіретін, міндеттейтін, тыйым салатын нормалар.

20. Құқықтық шығармашылық субъектілерін ажырататын құқық нормаларын атаңыз?

- императивтік, диспозитивтік, марапаттау, ұсыныстар;
- заңшығарушы нормалар мен заң күшіндегі нормалар;

- жалпы әрекет нормалары мен шектелген әрекет нормалары;
- материалдық нормалар мен процессуалдық нормалар;
- басқарушы, міндеттеуші, тыйым салушы.

21. “Құқық нормасы – құқықтық норма принциптері ретінде” -

- жалпы ережелері бар нормалар;
- құқық нормасының элементтерін анық білдіретін нормалары жоқ нормалар;
- қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлық ережелерін нақтылайтын нормалар;
- тыйым салатын нормалар;
- міндеттейтін нормалар.

22. Заңның жоғарғы заңдық күшін білдіреді -

- заң жоғарылыққа (верховенство) ие, қалған нормативтік актілер оған қатаң сәйкес келуі керек;
- заңның өзгертілуі мүмкін емес;
- заңның кері күші жоқ;
- заңға мемлекеттің басшысымен қол қойылады;
- заң халықаралық шарттарға сәйкес болуы керек.

23. Қазақстан Республикасы аумағында ең жоғары заңдық күші бар құқықтық актілерді шығаруға қандай органның құқы бар -

- Қазақстан Республикасы Үкіметінің;
- Қазақстан Республикасы парламентінің;
- Қазақстан Республикасы-сы Президентінің;
- министрліктердің;
- комитеттер мен ведомстволардың.

24. Қазақстан Республикасының Конституциясы бойынша (1995ж.) мына аталған субъектілердің қайсысының заң шығару бастамасына құқығы бар -

- Қазақстан Республикасының Президентінің;
- Үкімет пен Парламент депутаттарының;
- Бас прокурордың;
- халықтың және қоғамдық ұйымдардың;
- аталған субъектілердің бәрінің де.

25. Қатысушыларына субъективтік құқықтар берілген және заңдық міндетте болатын, құқық нормаларына сәйкес пайда болатын ерікті қоғам қатынастың аталуы

- құқықтық қатынас;

- заңдық факт;
- заңды мінез-құлық (жүріс-тұры-;
- реттеу механика;
- заңдық жауапкершілік.

26. Заңдылық дегеніміз -

- күші бар заңдардың талаптарын барлық субъектілердің қатал түрде және мүлтіксіз орындауы, сақтауы;
- заңдар және басқа да нормативтік нұсқаулар;
- азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуының қамтамасыз етілуіндегі объективтік және субъективтік жағдайларының құралдары мен тәсілдері.;
- құқықтық нормаларды жүзеге асыру нәтижесіндегі қоғамдық қатынастар жүйесі;
- заң қабылдауға құқықтары бар мемлекеттік органдар жүйесі.

27. “Қоғамдағы және мемлекеттегі объективті жағдайлар, арнайы құралдар, субъективті факторлар, олардың көмегімен заңдылық режимі қамтамасыз етіледі” деген түсінікке анықтама -

- заңдылық әдісі;
- құқықтық тәртіп;
- қоғамдық тәртіп;

- заңдылық кепілдіктері;
- құқықтық тәрбие.

28. Құқық бұзушылықтың құқықтық норманың талаптарын бұзу, құқықпен тікелей тыйым салынған әрекеттер жасау түріндегі белгісі -

- құқыққа қарсылық;
- қоғамдық қауіптілік;
- сыртқы көрінісі;
- зиян;
- ішкі көрінісі.

29. Заңды жауапкершіліктің пайда болу негіздері -

- Құқық бұзушылық жасаудың заңды фактісі;
- кез келген бұзу фактісі;
- этикалық нормаларды бұзу фактісі;
- моральдық нормаларды бұзу фактісі;
- азаматтардың өз құқықтарын білмеуі.

30. Заңды жауапкершіліктің әрбір жасалған айыпты құқық бұзушылық үшін мемлекеттің заңды жауапкершілік /жаза/ түріндегі теріс реакциясының міндетілігі принципі -

- құтылмаушылық;
- мақсатқа лайықтылығы;
- гуманизм;
- әділеттілік;
- заңдылық.

Баға қою саясаты:

Пәнді оқыту өтілген барлық материалды қамтып, тест түріндегі емтиханмен аяқталады. Емтиханға рұқсатнама алу үшін міндетті талап бағдарламада қарастырылған барлық тапсырмалардың орындалуы болып табылады. Дәріс курсының тақырыптары бойынша жоспарланған: жазба жұмыстары, КОӨЖ аясында құқық қорғау органының ең өзекті мәселелері бойынша пікірталас.

Қорытынды бағаны қою барысында балл қою ағымдағы бақылаудың нәтижелері бойынша есептеледі.

Межелік бақылау №1 (ағымдағы бақылау енеді) – 30 % 7 аптада өтеді.

Межелік бақылау №2 (ағымдағы бақылау енеді) – 30 % 15 аптада өтеді.

Емтихан – 40 %.

Ағымдық және межелік бақылаудың қорытындысы жинау қағидасы бойынша ведомспен ұсынылады және емтиханға рұқсатнамаға негіз болып табылады.

Егер курсант межелік бақылауды тапсыру қорытындысы бойынша пән бойынша (60 %) бағаның жартысын ғана алса, емтиханға жіберілмейді.

Пән бойынша емтихан бағасы аралық аттестация және межелік бақылау бойынша үлгерім көрсеткішінің сомасы ретінде анықталады – 40 % және 100 % құрайды.

Курсанттардың білімін бағалау жүйесі

Емтихандық баға пән бойынша ең жоғарғы максималдық межелік бақылау бағаларымен анықталады – 60% және аралық аттестация (емтиханға) - 40% ал 100% құрайды, осылай қорытынды баға мына формуламен анықталады:

$$И\% = P_1 + P_2 / 2 \times 0,4 + Э \times 0,6$$

Бұл жерде:

P1 – бірінші рейтинг бойынша бағалардың пайыздық құрамы.

P2 – екінші рейтинг бойынша бағалардың пайыздық құрамы

Э – емтихандық бағалардың пайыздық құрамы

Сондықтан, нақты есеппен қорытынды бағаларды курсанттардың білімімен бағалау қажет межелік бақылауда (рейтингте) және емтихандағы қорытынды пайызбен 0-ден 100%-ге дейін.

Курсанттардың білімі, дайындығы және іскерлігі келесі жүйе бойынша бағаланады:

Әріптік жүйе бойынша бағалау	Баллдардың сандық эквиваленті	Пайыздық мағынасы	Дәстүрлі жүйе бойынша бағасы
A	4,0	95-100	өте жақсы
A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	Жақсы
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70-74	қанағаттанарлық
C	2,0	65-69	
C-	1,67	60-64	
D-	1,33	55-59	
D	1,0	50-54	
F	0	0-49	қанағаттанарлықсыз

«A», «A-» («үздік»)- егер курсант барлық бағдарлама материал терең және нақты игерсе, оны толық, жүйелі, сауатты және ой тізбегін бұзбай баяндаса, тапсырмалардың түрін өзгерткенде жауап беруге қиналмаса, қойылған міндеттерді еркін орындаса, монографиялық материалдың білімін көрсетсе, қабылданатын шешімдерді дұрыс негіздесе, тәжірибелік жұмыстарды орындаудың түрлі тәсілдері мен дағдыларын білсе, материалды өз бетімен қатесіз жалпылау мен баяндай алуды байқатса;

«B», «B», «B-» («жақсы»)- егер білім алушы бағдарлама материалын анық білсе, оны сауатты да негізден баяндаса, сұраққа жауап беруде елеулі

қателіктер жібермесе, теориялық ережелерді дұрыс қолдана алса, сонымен қатар тәжірибелік міндеттерді орындауға қажетті дағдылары болса;

«С+», «С», «С-» («қанағаттанарлық»)- деген баға егер білім алушы негізгі материалды ғана игеріп, бірақ жекелеген тұстарын білмей қателіктер жіберсе;

«D+», «D» («қанағаттанарлықсыз»)- деген баға егер білім алушы бағдарлама материалын көп бөлігін 0-30%-ын білсе.

Егер білім алушы 30-40% елеулі қателіктер жіберсе.

Егер білім алушы бағдарлама материалының едәуір бөлігін білмесе, тәжірибелік 40-49%-ын қатты қиналып орындаса, қойылады.

А-дан А-ға, В-дан В+ке дейінгі, D-дан С+ке дейінгі бағалар аралығын таңдау білім алушылардың сәйкес келу дәрежелері жоғарыдағы критерийлермен анықталады.

2.13. Пән бойынша емтихан сұрақтарының тізімі:

1. Мемлекет және құқық теориясы пәні және әдістері.
2. Мемлекет және құқық теориясының қоғамдық және заңгерлік ғылымдар жүйесіндегі орны.
3. Мемлекеттің шығу тегінің теологиялық, патриархалдық және келісім (табиғи құқықтық) теориясының авторлары және мәні.
4. Мемлекеттің шығу тегінің марксистік (таптық), күштеу, патримониалды теориясының авторлары және мәні.
5. Мемлекеттің шығу тегінің психологиялық, ирригациялық теориясының авторлары және мәні.
6. Мемлекеттің шығу тегінің органикалық, инцестік (қан араласу), нәсілдік теориясының авторлары және мәні.
7. Теңсіздіктің шығу тегі туралы мәселесіндегі неолитикалық революция
8. Мемлекет: ұғымы және белгілері.
9. Мемлекет типологиясына негізгі көзқарастар.
10. Құлиеленуші мемлекет.
11. Феодалдық мемлекет.
12. Буржуазиялық (капиталистік) мемлекет.
13. Социалистік мемлекет.
14. Мемлекет типологиясындағы өркениеттің авторлары және мәні.
15. Басқару нысаны: ұғымы және түрлері.
16. Монархия түрлері.
17. Республика түрлері.
18. Мемлекеттің құрылым нысаны: ұғымы және түрлері.
19. Мемлекеттік (саяси) режим: ұғымы және түрлері.
20. Диархия: ұғымы және қазіргі үлгілері.
21. Билік тармақтарының бөліну туралы мәселесіндегі Д.Локк пен Ш.Л. Монтескелердің көзқарастарының айырмашылықтары.
22. Тікелей демократия мен өкілдік арасындағы айырмашылық.

23. Тоталитарлық саяси режим мен авторитарлық арасындағы айырмашылық.
24. Референдум және плебисцит: ұғымы және мысалдар.
25. Мемлекет міндеттері ұғымы және функцияларының жіктелуі.
26. Мемлекеттік аппарат қызметінің қағидаттары.
27. Мемлекеттің сыртқы функциялары.
28. Мемлекеттің ішкі функциялары.
29. Құқықтық мемлекет: ұғымы және белгілері.
30. Азаматтық қоғам ұғымы мен құрылымы.
31. Саяси партиялар мен партиялардың саны бойынша саяси жүйенің алуан түрлері.
32. Қоғамның саяси жүйесі: ұғымы және құрылымы.
33. Саяси үрдістер.
34. Солшыл, оңшыл және орталықшылдықтың саяси ағымдарының пайда болуы мен мәні.
35. Қоғамдық ұйымдар: ұғымы және мысалдар.
36. Қоғамдық қозғалыстар: ұғымы және мысалдар.
37. Қоғамдық қорлар: ұғымы және мысалдар.
38. Құқықтың түсінігі, белгілері және функциялары.
39. Құқық нормасы: ұғымы және белгілері.
40. Әлеуметтік және техникалық нормалар: ұғымы, түрлері және мысалдары.
41. Құқық нормасының түрлері.
42. Құқық нормасының құрылымы.
43. Құқық нысаны (қайнар көздері) ұғымы және түрлері.
44. Нормативтік-құқықтық акт – құқықтың қайнар көзі ретінде.
45. Сот прецеденті.
46. Құқықтық әдет-ғұрып.
47. Нормативтік шарт: ұғымы және түрлері.
48. Мұсылман құқығының негізгі қайнар көздері.
49. Құқық шығармашылық: ұғымы және түрлері.
50. Заң шығару процесінің сатылары.
51. НҚА жүйелендіру: ұғымы және түрлері.
52. Құқық шығармашылық: ұғымы және қағидалары.
53. Заңды техника.
54. Құқық жүйесі ұғымы және оның элементтері.
55. Құқықтық реттеу пәні мен әдістері
56. Жариялық және жеке құқық: ұғымы, мысалдар.
57. Құқықтық жүйесі және құқықтық отбасы. Аталған классификациялардың авторлары.
58. Роман-германдық құқықтық отбасы.
59. Англо-саксондық құқықтық отбасы.
60. Діни құқықтық отбасы.
61. Дәстүрлі құқықтық отбасы.

62. Социалистік құқықтық отбасы.
63. Кейбір мемлекеттердің құқықтық жүйелерін теориялық классификациялау мәселелері.
64. Құқықтық қатынастар: ұғымы және құрылымы.
65. Занды факт: ұғымы және түрлері.
66. Құқық қабілеттілігі және әрекет қабілеттілігі.
67. Қандай жағдайларда кәмелетке толмаған адам толықтай қабілетті болуы мүмкін?
68. Құқықты іске асыру: ұғымы және нысандары.
69. Құқық қолдану. Құқық қолдану процесінің сатылары.
70. Құқық қолдану актісінің құрылымы.
71. Құқықтық актілерді талқылау ұғымы және қажеттілігі.
72. Құқықтық актілерді талқылау түрлері.
73. Құқықтық актілерді талқылау тәсілдері.
74. Конституциялық Кеңестің нормативтік қаулылары және Жоғарғы Соттың нормативтік қаулылары қандай құқықтық актілер иерархиясында орын алады?
75. Құқықтық сана түсінігі, құрылымы және түрлері.
76. Құқықтық сананың деформациясы
77. Құқықтық мәдениет және құқықтық тәрбие.
78. Құқықтық мінез-құлық ұғымы және түрлері.
79. Құқық бұзушылық ұғымы және түрлері.
80. Құқық бұзушылық белгілері.
81. Құқық бұзушылық құрамы.
82. Деликтік қабілеттілік.
83. Тікелей ниет.
84. Жанама ниет.
85. Абайсыздық түріндегі немқұрайлылық.
86. Абайсыздық түріндегі ұқыпсыздық.
87. Занды жауапкершіліктің ұғымы және белгілері.
88. Занды жауапкершіліктің ұғымы және түрлері.
89. Құқықтағы коллизия және олардың түрлері.
90. Құқықтағы ақаулықтар ұғымы және түрлері.

2.14. Құрастырған: мемлекеттік-құқықтық пәндер кафедрасының доценті, полиция подполковнигі Түсіпбеков Серғазы Сейтқазыұлы.